

ЕРАЗЪМ Ротердамски

ВЪЗХВАЛА НА ГЛУПОСТТА

Народна култура

ЕРАЗЪМ РОТЕРДАМСКИ ВЪЗХВАЛА НА ГЛУПОСТТА

Превод: Александър Милев

chitanka.info

Две книги от късното средновековие са ни особено близки — „Възхвала на Глупостта“ от Еразъм Ротердамски и „Утопия“ на Томас Мор, велики хуманисти, съвременници и приятели.

Предлагаме на читателя Еразмовото произведение, което е посветено на Томас Мор и което е измежду най-хубавите сатири в световната литература. В него авторът осмива тънко църковните и политически порядки на феодалното общество. Под неговия прицел са невежеството, лицемерието, развратният живот на монасите.

Написана на латинския език на хуманистите, изпълнена с изискано остроумие, „Възхвала на Глупостта“ вече няколко века кара хората да се смеят над собствената си глупост. Рожба на случайността, както сам Еразъм я нарича, тази книга стои над всички случайности и превратности на времето.

ПРЕДГОВОР

ЕРАЗЪМ РОТЕРДАМСКИ ИЗПРАЩА ПОЗДРАВ НА ТОМАС МОР.

През недавнашните дни, когато се връщах от Италия в Англия, за да не губя цялото това време в разговори, *чужди на музите*^[1] и на литературата, докато трябваше да седя на кон, предпочетох да си мисля отчасти за нашите общи научни занимания или да се наслаждавам на спомените за останалите тук приятели, които са толкова учени, колкото и скъпи на моето сърце. Между тях ти заемаше първо място, Море. Намирайки се далече, аз изпитвах наслада от спомена за тебе, отсъстващия, както бях свикнал лично да се наслаждавам на общуването с тебе. Заклевам ти се, че нищо по-приятно не съм имал в живота си от това общуване. И тъй като реших да се занимавам изобщо с нещо, а времето беше малко удобно за сериозни размишления, намерих за добре да съставя възхвала на Глупостта. Ти ще попиташ: „Каква Атина Палада^[2] ти е внушила тая мисъл?“ Преди всичко това ми внуши твоето родово име МОР, което като дума е толкова близко до глупостта^[3], колкото ти самият си далече от нея. На второ място аз се надявах, че тази шега на моя ум особено ще ти хареса, понеже ти обикновено изпитваш голямо удоволствие от подобни шеги, сиреч учени и остроумни, ако не се лъжа; пък и изобщо гледаш на живота на хората като някакъв Демокрит^[4]. Макар ти да мислиш обикновено съвсем различно от тълпата поради изключителната прозорливост на своя ум, но поради невероятната благост и кротост на нравите си можеш и изпитваш радост да общуваш с всички хора по всяко време. Затова и ще приемеш не само благосклонно тази моя незначителна творба като *спомен*^[5] за твой приятел, но и ще я вземеш под твоя закрила. Посветена на тебе, тя вече е твоя, а не моя.

Не ще липсват вероятно и хулители, които ще разпространяват клевети, че това са леки шеги, които не подхождат на богослов, а при това са твърде хапливи за християнското смирение. Те ще ме

обвиняват, че възстановявам древната комедия и някакъв си Лукиан^[7] и че заядливо нападам всичко. Нека тя, които смуцава лекостта и закачливостта на темата, си помислят, че това не е мой образец, той е установен отдавна от велики писатели. Преди много векове Омир е възпял *Войната между мишките и жабите*^[8], Марон^[9] — комар и ястие от счукан чесън, сирене, масло и оцет, Овидий — орех^[10]! Поликрат е възхвалил Бузирис, а Исократ^[11] е поправил похвалата, Главкон^[12] величае неправдата, Фаворин^[13] — Терсита и треската, която се повтаря всеки четвърти ден, Синесий^[14] — плешивостта, Лукиан — мухата, и бълхата, Сенека^[15] написал шеговит *апотеоз на Клавдий*, Плутарх^[16] — разговор между Грил и Одисей, Лукиан и Апулей^[17] — магарето, а не зная кой^[18] — завещание на прасето на Груний Корокота, за което споменава и божественият Йероним.

Ако намират за добре, нека моите критици си представят, че аз съм решил да се забавлявам заради себе си и да яхам дълга тръстика.^[19] Каква е най-сетне тая несправедливост да позволяваме на хората от всички звания да се забавляват, но да не позволяваме никаква шега на учените, дори ако шегите им водят до сериозни неща и дори ако боравят така със забавните предмети, та читателят, който не е съвсем неразсъдителен, да получи от тях повече полза, отколкото от педантските блестящи доказателства на някого си? Както става например, когато някой с търпеливо съставена реч величае реториката или философията, друг пише похвали на някой владетел, трети пък съветва да се започне война срещу турците. Един предсказва бъдещето, а друг се занимава с безполезни въпроси за съвсем незначителни неща. Както няма нищо по-нелепо от разглеждането на сериозните неща по глупав начин, така също няма нищо по-забавно от такова разглеждане на глупавите работи, та да изглежда, че не се шегуващ. За мене ще съдят наистина другите; но ако не ме лъже Самолюбието, то аз съм възхвалил не съвсем глупаво глупостта. А за упрекването ми в хапливост аз ще отговоря, че винаги духът ми е бил напълно свободен да се надсмива безнаказано на всекидневния човешки живот, стига само свободата да не преминава в лудост. Колко много се удивлявам на нежността на съвременните уши, които не могат нищо друго да понасят освен тържествени титли. Ти би могъл да видиш в наше време не малко религиозни люде, които по-скоро ще

понесат най-остри хули към Христа, отколкото да се засегне папата или владетелят с най-безобидна шега, особено ако нещо се *отнася до хляба*^[20]. Но ако някой подлага на преценка човешкия живот така, че не засяга никого лично, понеже не споменава име, то, моля ви се, защо да изглежда, че той хапе, а не че учи и съветва? Ако пък споменавам имена, колко често трябва сам себе си да осъждам? Тъй че този, който не щади нито едно съсловие, той се сърди не на някой отделен човек, а на всички пороци. Следователно ако някой започне да вика, че е обиден лично, той ще издаде по този начин своята гузна съвест и страх. Божественият Йероним много по-свободно и много по-хапливо е писал подобни книги, без да щади понякога и имената. Аз повсеместно избягвах да споменавам имена и така уравновесявах изразите си, та разумният читател да разбере лесно, че се стремя към смях който доставя удоволствие, а не към хаплив присмех. Аз не раздвижвах по примера на Ювенал^[21] скритата утайка от пороци, като се стараех да показвам смешното, а не грозното.

Ако има някой, когото не могат да успокоят казаните думи, той нека си спомни поне това, че е почтено да бъде изобличаван от Глупостта. Дето я накарах да говори, би трябвало да бъде за полза на всяко лице. Впрочем защо разправям всичко това на тебе, толкова изкусния адвокат, който може по най-добър начин да защити и не най-доброто дело? Здравей, най-сладкодумни Море, и своята Мориа защитавай усърдно!

Село. 10 юни, 1508 година^[22]

[1] Напечатаните в предговора с разредки^[6], а в другия текст с курсив думи и изречения в оригинала са дадени на гръцки език. Оригиналът е без заглавия на отделните части; те са поставени от преводача за улеснение на читателите. ↑

[2] Атина Палада е богиня на мъдростта според гръцката митология. ↑

[3] В оригинала има игра на думи: Еразъм употребява гръцката дума мориа (глупост) вместо латинската стултиция, понеже собственото име Мор и нарицателното мориа имат съзвучие. ↑

[4] Демокрит (460–370) — бележит древногръцки философ. ↑

[5] Цитат на част от стих на Катул (87–54 пр.н.е.) Древните имали обичай при гостуване да оставят някоя вещ на приятелите си за

спомен. ↑

[6] В електронния вариант в предговора се използва курсив (*акцентиран текст*). — Бел. zelenkroki ↑

[7] Лукиан (ок. 120–180) — известен гръцки сатирик от късната епоха. ↑

[8] На Омир се приписва сатирична поема „Война на мишките и жабите“, в която се пародира „Илиада“: мишките и жабите воюват подобно на ахейците и троянците. ↑

[9] Публий Вергилий Марон (70–19) — виден римски поет, автор на „Енеида“. Запазени са две малки поеми „Комар“ и „Ястие от счукал чесън, сирене, масло и оцет“, които се приписват на поета. ↑

[10] Публий Овидий Назон (43 пр.н.е. — 17 от н.е.) — бележит римски поет; умрял на заточение в Томи (дн. Кюстенджа). ↑

[11] Исократ (436–338) — атински оратор. В една реч той поправил и допълнил разсъжденията на софиста Поликрат (V и IV в.), който бил възхвалил египетския цар Бузирис, известен със своята жестокост. ↑

[12] Главкон е действащо лице в диалога „За държавата“ (II кн.) от Платон. ↑

[13] Римският писател Авъл Гелий (ок. 125–175) съобщава, че философът Фаворин в поемата си „Атически нощи“ обичал да пише за неща, които „гръците наричат неочаквани и абсурдни“. Той възхвалил Терсит („Илиада“, II, 210 и сл.), смятан тогава за отрицателен герой. Фаворин бил гръцки философ от Арелат. ↑

[14] Синесий (370–413) бил епископ в Северна Африка и написал „Похвално слово за плешивостта“. ↑

[15] Луций Аней Сенека (ок. 4–66) е римски писател, който съчинил сатира срещу император Клавдий, озаглавена „Отиквяване“. ↑

[16] Плутарх (ок. 45–120) е гръцки писател, който в една своя книга представя Одисей да се разговаря със своя спътник Грил, превърнат на свиня от Цирцея: Грил убеждава Одисея, че животните са по-добри от хората. ↑

[17] Лукиан (120–180) и Апулей (II в. пр.н.е.) са писали за похожденията на магаре. Книгата на Апулей „Златното магаре“ е преведена на български, издание на „Народна култура“. ↑

[18] Анонимно съчинение на латински език от III или IV век, за което споменава и блажени Йероним (340–420), църковен писател и

преводач на Библията от гръцки и еврейски на латински. ↑

[19] Цитат от стих на римския поет Хораций (65–8), „Сатири“, II, 3, 248. ↑

[20] Цитат от Аристофановата комедия „Облаци“. ↑

[21] Ювенал (ок. 60–140) — известен римски сатирик. ↑

[22] Тази дата е погрешна, защото „Възхвала на глупостта“ е написана през 1510 г. и за пръв път е издадена през 1511 година. ↑

ГЛУПОСТТА ГОВОРИ

I. ПРЕДСТАВЯНЕ НА ГЛУПОСТТА

Нека смъртните си говорят за мене каквото си искат, все пак аз зная много добре колко малко е зачитана Глупостта дори сред най-глупавите, но аз съм, повтарям, единствена, която с моето божествено присъствие веселя богове и хора. Най-голямо доказателство за това е самият факт, че щом се появих на катедрата да говоря на това тъй многолюдно събрание, изведнаж лицата на всички засияха с някаква нова и непривична веселост, незабавно вие протегнахте глави и нададохте радостен и ликуващ смях, та всички вие, които виждах събрани, ми изглеждахте подобни на Омирови богове, пияни от нектар с непентес^[1], макар че преди малко седяхте тъжни и загрижени, като че ли току-що сте се завърнали от Трофониевата пещера^[2].

Както в ония дни, когато Слънцето показва своето красиво и златно лице на земята или когато след тежка зима ранна пролет задуха с приятни зефири, изведнаж нов образ се явява у всички предмети, нов цвят и някаква нова младост, така също и вие, щом ме само зърнахте, добихте съвсем други лица. Дори това, което велики оратори, и то с дълга и много обмисляна реч, смогваха едва ли да направят — да разпръснат тежките грижи от душата ви, същото аз постигнах леко само с появяването си.

[1] Непентес (= безгрижен) според Омир („Одисея“, IV, 221) е билка, която премахвала грижите у хората. Нектар е питието на боговете. ↑

[2] Трофониевата пещера се намирала до Лебадия в Беотия. В нея обитавал дух-предсказател, който предричал на хората само нещастия, та те излизали от пещерата винаги с печални лица. ↑

II. ПРЕДМЕТ НА РЕЧТА

Защо днес се явявам с несвойствено за мене занимание, вие ще чуετε сега, стига само да слушате словото ми не с ония уши, които наостряте за светите църковни витии, а както сте свикнали при пазарните шегаджии, шутове и смешници и с каквито уши някога Мидас е слушал бог Пан^[1]. Приятно ми е за малко да играя ролята на софист, но не като ония, които днес тъпчат главите на момчетата с някакви безполезни глупости и ги научават да се препират повече от свадливи жени. Аз ще подражавам на ония древни мъже, които избягваха безславното име „мъдреци“ и предпочитаха да се наричат *софисти*. Тяхното любимо занимание беше да плетат похвали и величаения за богове и силни мъже. И така вие ще чуετε възхвала не за Херкулес^[2] или за Солон^[3], но за мене самата, т.е. за Глупостта.

[1] Мидас, митичен цар на Фригия, област в Мала Азия, бил определен за съдия при едно музикално състезание между бог Аполон и бог Пан. Той харесал повече музиката на Пан. Аполон го наказал жестоко: да му израснат магарешки уши. ↑

[2] Прочут с физическа сила митичен герой, за когото има твърде много легенди. ↑

[3] Известен гръцки политик, законодател и поет, живял приблизително от 640 до 560 г.пр.н.е. ↑

III. ЗАЩО ГЛУПОСТТА СЕ ХВАЛИ САМА

Без съмнение аз не обръщам никакво внимание на ония мъдреци, които твърдят, че е много глупав и твърде нахален оня, който хвали сам себе си. Щом искат, нека това да е глупаво, стига само да признават, че е почтено. Нали най-много прилича на Глупостта да бъде сама тръбач на своите похвали и лира сама за себе си? Кой ли би ме изобразил по-добре от мене самата? Освен ако случайно някой би ме познавал по-добре, отколкото аз самата се познавам. Освен това аз постъпвам много по-скромно от мнозина знатни и мъдри. Поради някакъв си лъжлив срам те тайно подтикват срещу заплащане някой продажен оратор или бърбърив стихоплет, та от него да чуят похвали за себе си, т.е. чисти лъжи. И ето оня наш скромнен човек надига опашка като паун и перича, докато безсрамният ласкател сравнява с боговете негодния за нищо човек, посочва за съвършен образец на всички добродетели оня, за когото знае, че се намира най-далече от тях, кичи гарван с чужди пера, мъчи се да избели *етиопец и прави от мухата слон*. Накрай аз следвам известната народна поговорка, която казва: „С право се хвали сам онзи, който не намира никакъв друг хвалител за себе си“.

Наистина аз се учудвам много на смъртните! Дали да спомена тяхната неблагодарност или тяхната леност? Те всички ме почитат ревностно и се ползват охотно от моето благодеяние, но в продължение на толкова векове не се яви никой, който да отдаде възхвала на Глупостта с благодарствена реч. Не липсваха обаче люде, които усърдно жертвуваха лампено масло^[1] и своя сън да възвеличават с най-щедри похвали Бузирис^[2], Фаларис^[3], през четири дни повтарящи се трески, мухи, плешивости и други подобни напасти. Вие ще чуете от мене импровизирана и неподготвена предварително реч, но затова пък толкова повече правдива.

[1] Вечерно време си светели с лампи, пълни с маслинено масло.

↑

[2] Митичен египетски цар, който принасял в жертва всички пристигащи чужденци в Египет, за да осигурява по тоя начин

плодородие на страната. Бил убит от Херакъл. ↑

[3] Фаларис бил жесток тиранин (570–544) в Агригентум на остров Сицилия. Той погубвал своите жертви, като ги затварял в меден бик и в него ги изгарял живи. Лукиан написал две слова за него, в които го защищавал. ↑

IV. ГЛУПОСТТА ГОВОРИ БЕЗ ПОДГОТОВКА

Не бих искала да ме заподозрете в желание да блесна с дарбата си, както правят повечето оратори. Както знаете, когато те четат реч, над която са се трудили тридесет дни, а понякога и чужда произнасят, все пак се кълнат, че са я написали за три дни като на шега и дори, че са я диктували. На мене винаги ми е било твърде приятно да говоря това, което ми дойде на езика.

Никой да не очаква от мен, че по примера на училищните преподаватели ще почна да обяснявам сама себе си с определения и още по-малко с разделения. И двете неща са за мене лошо предзнаменование: да ограничавам с край тази, чието божество се простира толкова нашироко, или да разделям тая, в служба на която е обединен целият свят. Па и защо да ви представям с определения моята сянка и образ, когато вие сами ме виждате тука? Ето ме, както ме гледате, истинска дарителка на блага, която латинците наричат Стултиция, а гърците Морйа^[1].

^[1] Латинската дума за глупост е СТУЛТИЦИЯ, а гръцката МОРИА. ↑

V. ГЛУПОСТТА НЕ СЕ КРИЕ

Пък и трябваше ли да ви казвам това? Нима от лицето и челото ми, както казват, не личи коя съм? Или ако някой би се осмелил да ме нарече Минерва^[1] или София^[2], веднага без никаква реч той ще бъде опроверган от самото ми лице, това най-вярно огледало на душата. У мене няма никакво притворство, нито изразявам на лицето си едно, а друго да спотайвам в сърцето си. Всякъде и всякога съм една и съща, така че не могат да се скрият ония, които с всички сили се стараят да си присвоят външност и звание на мъдрост, а се разхождат като *маймуни в багреница* и като *магарета в лъвска кожа*. Нека се преструват колкото си искат усърдно, но стърчащите уши все пак издават Мидас.

Кълна се в Херкулес, неблагодарни са и тия люде, които макар да са най-близо до мене, но сред народа се толкова срамуват от моето име, та си го подхвърлят едни на друг като голяма обида. Макар и да са *най-глупави* от всички, те желаят да изглеждат мъдри и Талесовци^[3]. Нали с пълно право ще ги наречем *глупомъдри*?

[1] Латинското име на богинята Атина Палада, която била почитана и като богиня на мъдростта. ↑

[2] София е гръцка дума и значи мъдрост. Авторът олицетворява отвличеното понятие. ↑

[3] Талес (640–548 г.) — родом от гр. Милет, основател на йонийската философска школа. Смятал водата за основа на всичко в света. ↑

VI. ПОДРАЖАВАНЕ НА ОРАТОРИТЕ

Виждате, че и на мене ми се поиска да подражавам на съвременните наши оратори, които се смятат вече за богове, ако са двуезични като пиявиците^[1], и смятат за най-хубаво нещо да вплитат в латинските си речи няколко гръцки думи като мозайка, дори когато са съвсем неуместни. Ако ли пък им липсват чуждоезични думи^[2], те изравят четири или пет стари думи от плесенясалите книги, с които да заслепят читателя и да се харесват повече на тия, които разбират, а които пък не разбират, толкова повече се удивляват, колкото по-малко разбират. Наистина за нашите глупаци е особено удоволствие да се учудват на всичко, което идва колкото се може по-отдалече. Ако ли има сред тях малко по-амбициозни, те се усмихват, ръкопляскат и по обичая на магарето^[3] си движат ушите, за да се покажат пред другите, че разбират всичко. *Но за това достатъчно*^[4].

Сега се връщам към главния предмет на моята реч.

[1] Двуезичници се наричали тия, които знаели латински и старогръцки, а триезичници — знаещите и староеврейски език. Еразъм Ротердамски е бил двуезичник. Плиний Стари (23–79 г.) смятал погрешно, че пиявиците имат по два езика. Това негово мнение се приемало за вярно и по времето на Еразъм. ↑

[2] Предимно гръцки или староеврейски думи. ↑

[3] Магарето има дълги уши и може да ги движи, но това не пречи да се смята за най-глупавото животно. ↑

[4] Изречението е цитат от комедията „Богатство“ на Аристофан (ок. 446–386). ↑

VII. РОДОСЛОВИЕ НА ГЛУПОСТТА

И така, мъже, вие ми знаете името! Но какъв епитет да ви поставя? Никакъв друг освен глупаци. Та и с какво ли друго попочтено име би могла да назове Глупостта участниците в своите тайнства? Понеже на мнозина не е известно от какъв род произхождам, ще се опитам да изложа това с благосклонната помощ на музите^[1].

Мой баща не беше нито Хаос^[2], нито Сатурн^[3], нито Япет^[4], нито пък някой друг от престарелите и плесенявали богове. Мой баща е *Плутос*^[5], единствен баща на люде и богове, макар Хезиод^[6], Омир и дори самият Юпитер^[7] да не са съгласни^[8]. По кимването само на Плутос както някога, така и сега се смесва вредом всичко свещено и неосветено. По негово нареждане стават войни и мир, държавни власти и събрания, съдилища и народни събрания, бракове и годежи, съюзи и закони, изкуства, шеги и сериозни занимания — вече не ми стига дъх, — накратко всички обществени и частни дела. Без негова помощ целият оня сонм от поетически божества, ще кажа по-смело, дори самите върховни богове^[9] или нямаше изобщо да съществуват, или пък биха живели по жалък начин, като *най-нещастни*. На когото се разсърди Плутос, на него и самата Палада не може да помогне. Напротив, към когото благоволява, той би могъл да не зачита за нищо дори върховния бог Юпитер с неговия гръм. *Аз се хваля, че произхождам от такъв баща*. Той ме роди не от главата си, както Юпитер известната навъсена и надута Палада, но от Неотета^[10], най-чаровната и най-веселата от нимфите. И той не беше окован с тъжните окови на брак, както роди оня куц майстор^[11], а по начин, от който няма нищо по-сладостно: *свързан с любов*, както казва нашият Омир.

Да знаете точно, мене ме роди не известният Аристофанов Плутос^[12], остарял и полусляп, но ловък и възпламенен от младежка сила; и не само от младежка сила, но и от многото нектар, който беше изпил несмесен^[13] тогава на гощавката на боговете.

[1] Музите били девет дъщери на Зевс и Мнемозина, покровителки на науката и изкуството. ↑

[2] Хаос е първична неорганизирана маса, от която произлязъл светът според гръцките митове. ↑

[3] Древногръцки бог на посевите. ↑

[4] Япет, титан, един от дванадесетте деца на Уран и Гея. ↑

[5] Бог на богатството. ↑

[6] Епически гръцки поет. ↑

[7] Латинското име на гръцкия бог Зевс, върховен бог, господар на видимия свят, наричан баща на безсмъртни и смъртни. ↑

[8] Понеже Хезиод (VII век пр.н.е.) е писал „Теогония“, но в нея нищо не говори за произхода на богинята Глупост. Не споменава за нея и Омир. ↑

[9] Върховните богове, били дванадесет: Зевс и Хера, Посейдон и Деметра, Хадес и Хестия, Аполон и Артемида, Арес и Афродита, Хефест и Атина. Към тях причислявали още Хермес и Ирида, които били вестители на боговете. ↑

[10] Богиня на младостта. ↑

[11] Хефест — син на Зевс и Хера. ↑

[12] Аристофан представя бога на богатството като съп старец в комедията си „Богатство“. ↑

[13] Древните пиели виното, размесено с вода, обикновено две части вода и три части вино или пък поравно. Така също пият нектар и боговете. ↑

VIII. РОДНО МЯСТО НА ГЛУПОСТТА

Ако ме попитате за родното ми място — нали днес смятат, че за благородството има най-голямо значение в кое място си издал първия детски плач, — ще отговоря, че не съм родена на скитащия се остров Делос^[1], нито сред морските вълни^[2], нито в кълбовидни пещери^[3], но сред ония блажени острови, където, *без да орат и без да сеят*^[4], всичко расте. Сред тия острови няма нито труд, нито старост, нито някаква болест, там сред ливадите не расте асфодел^[5], слез, морски лук, вълчи боб, фасул и нито никакъв друг непотребен злак, но вредом услаждат очите и ноздрите ни мол^[6], панацей^[7], непентес^[8], майоран, безсмъртниче, лотос, роза, теменуга, хиацинт, сякаш са градините на Адонис^[9]. Родена сред тия прелести, аз не срещнах живота с плач, но веднага ласкаво се усмихнах на майка си. Наистина, заради козата-кърмачка аз не завиждам на *всесилния син на Кронос*^[10], понеже мен ме отхраниха с ненките си две най-чаровни нимфи — Бакхусовата щерка Мета^[11] и Апедия^[12], дъщеря на бог Пан. Вие виждате и двете сред свитата от мои дружки и спътнички. Кълна се в Херкулес, ако вие искате да узнаете имената на всички останали, то ще ги чуете само на гъръчки.

[1] Според легендата остров Делос бил неустойчив и подвижен. След като Лета родила Аполон и Артемида, той станал неподвижен. ↑

[2] Афродита се родила от морската пяна. ↑

[3] Калипсо и други нимфи обитавали в пещери. ↑

[4] Цитат от „Одисея“ (IX, 123). Там е описан островът на циклопите, който раждал всичко, без да бъде обработван. ↑

[5] Асфодел — островно растение, което служело за храна на простия народ и не било на почит. ↑

[6] Мол е митично чудотворно растение. За него се говори в „Одисея“ (X, 302–6). Там е описано така:

„Тъй каза Хермес и мигом ми даде вълшебната билка. Той от земята я дръпна и нейните свойства ми каза. Коренът беше ѝ черен, цветът пък подобен на мляко: «мол» я безсмъртните викат. За смъртните има опасност да я отскубват, но за боговете е всичко възможно.“

↑

[7] Панацей (= лекуващ от всички болести) — митична лековита билка. ↑

[8] Непентес (= безгрижен) според Омир („Одисея“, IV, 221) е билка, която премахвала грижите у хората. ↑

[9] Адонис бил красив юноша, в когото се влюбили Афродита и Персефона. Юношата прекарвал една трета от годината при едната богиня, една трета при другата и последната трета бил свободен да си живее, както му харесва. Така отсъдил Зевс. Неговите градини имали много цветя и хубави алеи. ↑

[10] „Син на Кронос“ е Зевс, който бил откърмен от козата Амалтея, понеже майка му Рея тайно го изпратила на остров Крит, за да не го глътне баща му Кронос. ↑

[11] Опиянение. ↑

[12] Невежество. ↑

IX. СПЪТНИЦИ НА ГЛУПОСТТА

Онази, която виждате с гордо надигнати вежди, е *Филавтия*^[1]; тая, която виждате с усмихнати очи и да ръкопляска с ръце, е *Колакия*^[2]; полузадрямалата и изглеждаща на заспала се нарича *Лета*^[3]; подпиращата се на двата си лакътя и скръстилата ръце се зове *Мисопония*^[4]; окичената пък с венец от рози и напръскана с благовония е *Хедоне*^[5]; тая с безпокойно блуждаещия поглед се казва *Аноя*^[6]; тая пък с блестящата кожа и с угоеното тяло носи името *Триф*^[7]. Виждате и две божества сред момичетата: единия наричат *Комос*^[8], а другия — *Нигретос Хипнос*^[9]. С вярната помощ на тая дружина, казвам ви, аз държа под своя власт целия човешки род, като заповядвам дори на императорите.

[1] Самолюбие. ↑

[2] Ласкателство. ↑

[3] Забравя. ↑

[4] Мразеща труда = леност. ↑

[5] Наслада. ↑

[6] Безумие. ↑

[7] Чревоугодие. ↑

[8] Разпуснатост. ↑

[9] Непробуден сън. ↑

Х. ЗАСЛУГИТЕ НА ГЛУПОСТТА

Вие чухте за моя род, за възпитанието ми и за моите спътници. А сега, за да не се стори на някого, че без право си присвоявам името богиня, отворете си ушите и слушайте с какви блага дарявам богове и хора и колко нашироко се простира моята божествена сила. Ако някой съвсем право е казал, че да си бог, значи да помагаш на смъртните, и ако заслужено са причислени към сонма от боговете ония, които са открили на смъртните виното или хляба, или подобие полезни неща, защо с право да не се смятам *алфа* на всички богове аз, която сама дарявам всички с всичко?

XI.

Впрочем какво може да бъде по-приятно и по-скъпо от самия живот? Но кой има по-голяма заслуга от мене при зачеването на живи същества? Нито копието на Палада, богинята с *татко всесилен*^[1], нито егидата на *облакосъбирателя Зевс* създава и умножава човешкия род. Сам бащата на боговете и господарят на хората, който с едно кимване прави целия Олимп да трепери^[2], трябва да остави понякога настрана тризъбата мълния и своя титаничен образ, с който плаши боговете, когато намери за добре. Той е принуден по обичая на актьорите да си сложи чужда маска, щом пожелае да върши това, което често върши, т.е. *да прави деца*^[3].

Стоиците^[4] си въобразяват, че те са най-близо до боговете. Но дайте ми троен или четворен, дори ако искате хилядократен стоик, аз ще му докажа, че и той, ако не си свали брадата, външен белег на мъдрост, макар и общ с козлите, то поне трябва да си отпусне намръщените вежди, да проясни лицето си и да изостави своите твърдокаменни догми, да се пошегува и да полудува малко, с една дума, мене, повтарям, мене трябва да повика този мъдрец, ако поиска да стане баща.

Но защо да не говоря с вас още по-ясно, както имам обичай? Кажете, моля ви се, нима главата, лицето, гърдите, ръцете и ушите, телесни части, които се смятат за „прилични“, раждат богове и хора? Не! Това върши оная част, което е толкова глупава и толкова смешна, та не може да се спомене, без да предизвика смях. Тя е умножителка на човешкия род. Това е оня светен извор, от който черпят живот всички с по-голяма сигурност от четирите числа на Питагор^[5]. Кой ли мъж, моля ви се, би се съгласил да си подаде устата за брачната юзда, ако по примера на мъдреците би предварително претеглил всички неизгоди на съпружеския живот? И коя ли жена би допуснала при себе си мъж, ако знаеше и обмислеше опасните родилни мъки и трудностите при възпитаването на децата? Ако вие дължите живота си на брака, а бракът дължите на моята спътница *Аноя*, то сами разбирате колко много дължите на мене? И после. Коя жена, след като вече един път е

изпитала родилни болки, би поискала да повтори, ако не се намеси божествената воля на *Лета*? Самата Венера, въпреки твърдението на Лукреций^[6], няма да посмее да отрече, че без намесата на нашата воля нейната мощ би била безсилна и напразна. И така, благодарение на моята пияна и весела забава се раждат и намръщените философи, на чието място се появиха сега тия, които народът зове *монаси*; също и багреноносните царе, и благочестивите свещеници, и триж светите папи, най-сетне и целият оня рой от поетически богове, толкова многоброен, та и самият Олимп^[7], макар и много просторен, с мъка побира тая тълпа.

[1] Според легендата Атина Палада е излязла направо от главата на Зевс. ↑

[2] Свободен цитат от „Илиада“ (I, 528 и сл.). ↑

[3] Според митовете Зевс често взимал образ на смъртни герои, за да отиде при някоя смъртна жена. ↑

[4] Последователи на философа Зенон (от IV век пр.н.е.). Той преподавал в помещение, което се нарича на гръцки „стоа“. Оттук стоик. Те проповядвали въздържание. ↑

[5] Питагор (ок. 580–500 г.) — гръцки математик и мислител. Основател на идеалистическа философия — питагореизъм. Според него в основата на всичко стои числото. В случая Еразъм прави алюзия за един негов стих, в който се говори за душата, съставена от четири числа. ↑

[6] Лукреций Кар (98–55 г.) — прочут римски поет и философ, автор на поемата „За природата на нещата“. Тя започва с обръщение към Венера, като майка на Еней и владетелка над богове и хора. ↑

[7] Планина в Северна Гърция, която била седалище на древногръцките богове. ↑

ХІІ. ГЛУПОСТТА ДАРЯВА С УДОВОЛСТВИЯ

Малко би било, ако на мене се дължеше само разсадникът и изворът на живота: всичко приятно в целия ви живот идва от мене и аз ще ви посоча, че това е всецяло мой дар. Какво би бил нашият живот, изобщо би ли могъл да се нарече тогава живот, ако му отнемеш удоволствието? Вие ръкопляскате в знак на съгласие! Аз си знаех, че никой от вас не е толкова умен или по-скоро не е толкова глупав — напротив, не е толкова мъдър, за да не се съгласи с моето мнение. Дори стоиците не презират удоволствията, макар усърдно да се преструват и да изригват хули срещу насладите пред хората, но и това е с цел да могат да се наслаждават по-волно, след като другите бъдат сплашени. Но нека те ми кажат в името на Юпитер, нямаше ли животът да бъде тъжен, скучен, мрачен, глупав и непоносим, ако не му прибавиш удоволствия, сиреч подправка от глупост? Свидетел за това може да бъде възхваленият поради своите слова Софокъл. Той е казал най-хубавата похвала за мене:

*Животът е най-приятен,
когато нищо не мислим^[1].*

Но все пак нека разгледаме този въпрос по-подробно.

[1] Софокъл (497–406 г.) — прочут гръцки трагически поет. Цитатът е от трагедията му „Аякс“ (стих 554). ↑

ХІІІ. ГЛУПОСТТА Е ПРИСЪЩА НА ДЕТСТВОТО И СТАРОСТТА

Впрочем кой не знае, че детинството на човека е най-веселата и най-приятна възраст? Какво притежават децата, та не само ние ги целуваме, прегръщаме и галим, но и врагът е готов да се притече на помощ на тая възраст? Само това, че мъдрата природа усърдно е метнала върху новородените покривалото на глупостта, та да могат чрез събуждане на някаква наслада да правят приятни трудовете на възпитателите и да печелят разположението на своите покровители.

След детството идва юношеството. Нали то е мило на всички, нали всички благоволяват към него, помагат му усърдно и му протягат готови за подкрепа ръце? Откъде идва, моля ви се, чарът на юношеството? От кого, ако не от мене? Колкото по-малко мъдрува юношата благодарение на моето благодееяние, толкова по-щастливо живее. Нима аз лъжа, като твърдя, че щом хората станат по-големи и започнат да разсъждават като мъже поради своя личен опит и възпитанието, постепенно прецъфтява блясъкът на красотата им, намалява пъргавината им, хубостта им вехне, силата им слабее? Колкото повече човек се отдалечава от мене, толкова по-малко му остава да живее, докато стигне до *тежката старост*, омразна не само на другите, но и за себе си. Тази старост никой от смъртните не би изтърпял, ако пак аз не се притичвах на помощ при толкова големите тегла. Както боговете у поетите обикновено се притичват на помощ на погиващите, като ги превръщат в нещо друго, така и аз според възможностите си връщам отново към детство тия, които са на прага на гроба. Затова народът с пълно право е свикнал да казва за старците, че са станали *повторно деца*.

Ако някой би ме попитал по какъв начин правя това превръщане, то аз няма да скрия нищо. Отвеждам ги при изворите на нашата Лета^[1], която извира от островите на блажените и в подземното царство тече като малка рекичка. Щом пийнат там от водата на забвението, постепенно отмиват грижите от душите си и стават отново деца. За тях казват, че са станали неразумни и глупави. Нека е така!

Това именно значи да бъдеш дете. Нали децата са неразумни и глупави? Нима в тази възраст не се весели най-много този, който никак не е умен? Кой не мрази като чудовище и не проклина дете с мъдрост на възрастен? Това свидетелствува и разпространената сред народа пословица:

Мразя дете с ума на възрастен^[2].

Никой не би искал да има дружба и приятелство със старец, който наред с придобитата си опитност от живота би запазил напълно силата на духа и остротата на ума си. Затова старешката глупост е мое благодеяние. Но моят глупав старец е освободен от многобройните тежки грижи, които терзаят мъдреца. Той даже става твърде волен другар при пиене и не чувства пресищане от живота, което измъчва хората дори в твърде цветуща възраст. Понякога, когато по примера на стареца у Плавт^[3] рече да си спомни четирите букви „любя“, той ще бъде най-нещастен, ако е с ума си. По моя милост той е щастлив, поносим за приятелите си и понякога може да не е неприятен сътрапезник. Според Омир от устата на стария Нестор се „лее реч, по-сладка от мед“^[4], докато словата на Ахил са злъчни. У същия поет седналите на градските крепостни стени старци се разговарят с *нежни думи*^[5]. В това отношение старостта превъзхожда детството, което е приятно, но е безсловесно и лишено от най-хубавата наслада в живота — от бърливостта.

Прибавете към всичко това, че старците премного обичат децата и че децата от своя страна се привързват към старците.

Тъй като бог непрестанно неща еднородни събира.^[6]

Пък каква ли разлика има между децата и старците освен това, че старецът е набръчкан и е живял повече дни? Имат едни и същи бели коси, беззъба уста, малък ръст, пристрастеност към мляко, запъване при говорене, бърливост, неразумност, забравяне, необмисленост — накъсо във всичко останало напълно са еднакви. Колкото повече

хората стареят, толкова повече заприличват на деца, докато напуснат живота, без да им е омръзнал и без да са почувствували смъртта, като същински деца.

[1] Река на забравата. Сенките в подземното царство пият от нея, за да не си спомнят земния живот. ↑

[2] Апулей, „Апология“ (85). ↑

[3] Плавт (254–184 г.) — римски автор на комедии. В комедията му „Търговец“ старецът Лизидам произнася похвално слово за любовта. ↑

[4] „Илиада“ (I, 249). ↑

[5] „Илиада“ (III, 156 и сл.). ↑

[6] „Одисея“ (XVII, 218). ↑

XIV. ДРУГИ ЗАСЛУГИ НА ГЛУПОСТТА

Нека сега някой пожелае да сравни това мое благодеяние с преобразяването, което се получава от другите богове. По-добре да не припомним това, което боговете вършат по време на гняв даже към лицата, към които най-много са благосклонни: те ги превръщат в дърво, в птица, в щурец и дори в змия^[1]. Като че ли да загубиш образа си не значи да погинеш! Аз пък само връщам човека към най-добрата и щастлива възраст от живота.

Ако смъртните се държеха настрана от всякакво общуване с мъдростта и ако постоянно общуваха с мене, нямаше да има нито един старец и щастливо биха се наслаждавали на вечна младост.

Нима не виждате, че ония намръщени люде, отдадени или на изучаване на философия, или на други трудни и скучни занимания, са станали старци, преди да са били младежи. Грижи и непрекъснати упорити размишления са опустошили постепенно техния дух и изсушили жизнения им сок. А пък моите глупаци са тлъстички, белички и със загладена кожа, същински *акарнански прасета*^[2], както казват. Те никога не ще почувствуват несгодите на старостта, стига само да не се заразяват от общуване с мъдрите, както обикновено става. Дотолкова човешкият живот не позволява да има пълно щастие за някого.

Това потвърждава и сериозното свидетелство на народната пословица, която твърди, че само Глупостта единствена може да задържи бързо отлитащата младост и да отдалечава неприятната старост. Ненапразно се носи от уста на уста сред народа за брабантците, че колкото повече се приближават до старостта, толкова стават по-глупави, докато възрастта носи на другите народи мъдрост. А между това от брабантците няма по-щастлив народ, по-приятен за общуване и по-малко усещащ тъжното бреме на старостта.

Близки по място и по начин до брабантците са моите холандци^[3]. Защо всъщност да не ги назова мои? Те са толкова усърдни мои почитатели, та поради това си заслужиха прякор сред народа. Те никак не се срамуват от този прякор, но дори се гордеят с него.

Нека след това глупавите смъртни да търсят разни Медеи, Цирцеи, Венери, Аврори^[4] и не зная какви си извори, за да им върнат младостта, докато аз сама мога да направя това, и го правя. У мен се намира известният чудотворен балсам, с който дъщерята на Мемнон върна младостта на своя дядо Титон^[5]. Аз съм известната Венера, по благоволенieto на която Фаон се подмлади така, че в него се влюби Сафо^[6]. Мои са чудотворните билки, стига само да съществуват, мои са вълшебните заклинания, мой е онзи извор, който не само връща отминалата младост, но — което е още по-хубаво — прави я вечна.

Ако всички сте съгласни, че няма нищо по-добро от младостта и по-ненавистно от старостта, смятам, че виждате колко много ми дължите, щом като аз запазвам толкова голямо добро и отстранявам толкова голямо зло.

[1] Според митологията Дафне е превърната в дърво, Филомела в славей, Прокна — в ластовица, Титон — в щурец, Кадмос — в змия. ↑

[2] Акарнания — област в Гърция, известна със свиневъдството си. ↑

[3] Холандците минавали за не особено остроумни и затова ги наричали „глупави“ ↑

[4] Медея, дъщеря на колхидския цар Еет, била прочута магьосница и подмладила стария Езон, като го насякла на парчета и поставила в казан с вълшебни билки. Цирцея е също магьосница, която превръщала хората в животни и обратно. Венера е превърнала стария Фаон в младеж. Митът за Аврора и Титон е разпространен в друг вариант: богинята измолила за него безсмъртие, но забравила да поиска и вечна младост. Според легендите имало извори, в които можело старец да се изкъпе и да стане млад. ↑

[5] Този мит не е известен. ↑

[6] Сафо (VI в.пр.н.е.) — известна древногръцка поетеса. Тя се влюбила в младежа Фаон и понеже той не отговорил на чувствата ѝ, поетесата се самоубила. ↑

XV. ГЛУПОСТТА Е НУЖНА НА БОГОВЕТЕ

Защо ли говоря толкова много за смъртните? Обходете цялото небе и нека името ми покрие позор, ако намерите поне един порядъчен и приятен бог, постигнал нещо без моята помощ. Защо например Бакхус е вечно млад и къдрав^[1]? Защото е веселяк и пияница, прекарва целия си живот в гощавки, игри, песни и шеги, та няма нищо общо с Палада. Най-сетне той е толкова далеч от желанието да бъде смятан за мъдър, че се радва, когато го чествуват с игри и шеги. Той не се обижда и от пословицата, която го нарича глупак или по-точно *поглупав от Морих*^[2]. Нарекли го Морих (тулум), защото, щом седнел той пред вратите на своя храм, волните земеделци го намазвали с мъст от грозде и със зрели смокини. Древната комедия какви ли остри шеги не подхвърля срещу него^[3]! Ето, казват, какъв глупашки бог! Ненапразно се е родил от бедро^[4]. Но кой не би предпочел да бъде този глупав и прост бог, вечно весел, вечно млад, винаги носещ радост и удоволствия за всички, вместо да бъде оня *коварен* Юпитер, страшен за всички, или Пан^[5], който смразява всички от ужас с виковете си, или Вулкан^[6], обсипан с пепел и изцапан от своята ковашка работа, или самата Палада, страшна със своята Горгона и копие^[7], *винаги гледаща страшно*. Защо Купидон^[8] е винаги момче? Защо? Защото е шегобиец *и нищо сериозно* нито върши, нито дори замисля. Защо красотата на златна Венера винаги цъфти? Без съмнение затова, че ми е роднина и поради това има цвета на лицето на моя баща. Ето защо Омир я нарича *златна Афродита*^[9]. При това тя винаги се смее^[10], ако вярваме на поетите и на техните съперници ваятелите. Кое ли божество римляните почитаха по-благоговейно от Флора^[11], дарителка на всички наслади?

Ако някой би пожелал да изучи по-усърдно живота на строгите богове според Омир и другите поети, той ще узнае, че всичко е изпълнено с глупост. Каква полза ще има да припомним за останалите богове, когато вие знаете любовните приключения и забавления на самия гръмовержец Юпитер. Нали строгата Диана, която забравила своя пол и се отдала само на лов, загубила ума си по младия

Ендимион^[12]? Аз бих предпочела боговете да чуят за своите дела от Мом^[13], когото твърде често слушат. Наистина разсърдените богове неотдавна го захвърлиха презглава на земята заедно с Ата^[14], понеже със своята безпощадна мъдрост нарушавал щастието на боговете. Никой смъртен не оказва гостоприемство на изгнаника, особено не може да намери подслон в дворците на царете, понеже там е на почит моята дружка Колакия, а тя се спогажда с Мом като вълк с агне. След отстраняването на Мом боговете по-волно и по-весело се отдават на глупави шеги, като *живеят по-весело*, както казва Омир, понеже нямат вече никакъв строг съдник. Какви ли шеги не прави оня дървен^[15] Приап? Какви ли забави не доставя Меркурий със своите кражби и измами? Даже самият Вулкан по време на гощавките на боговете^[16] играе ролята на *смешник*: ту с куцането си, ту с остротите си, ту с двусмислени изрази развеселява сътрапезниците. Там е старият любовник Силен^[17], който обича да играе *кордакс* заедно с *подскачащия* Полифем и нимфите. Те извиват кръшни хора, при които *разголват коленете си*. Козлоногите сатири^[18] играят неприлични танци. Пан с волна песен разсмива всички. А боговете го слушат с по-голяма охота от музите, особено когато започват да стават мокри от нектар. Едва ли има смисъл да припомням какво правят пияните богове след пир. Кълна се в Херкулеса, дотолкова глупаво постъпват, че и аз самата не мога да се въздържа от смях. Но за нас е по-добре да си припомним за мълчаливеца Харпократ^[19] за да не ни чуе някой бог доносник, който да съобщи, че говорим неща, които сам Мом не би могъл да говори безнаказано.

[1] Бакхус — гръцки бог на плодородието, на виното, веселието и волния живот. ↑

[2] Бакхус се нарича още Дионис. Някои превеждат тая гръцка поговорка: „По-глупав от Дионис“ ↑

[3] Например в комедията „Жаби“ от Аристофан. ↑

[4] Легендата разказва, че Хера ревнува Зевс от новата му любимка Семела, която очаквала дете. Хера поискала от Зевса да се яви пред Семела в пълното си божеско величие. Смъртната жена не можела да понесе този блясък и загинала. Недоносеното дете Зевс

пришил на бедрото си и така след време то се родило втори път. Това дете е именно богът Бакхус или Дионис. ↑

[5] Пан е горски бог, роден цял в косми, с копита и рога на козел. Този аркадски бог имал обичай да се явява внезапно сред овчарите и така им причинявал неописуем ужас. Оттук останал изразът „панически страх“ — страх, причинен като че от бог Пан. ↑

[6] Латинското име на гръцкия бог Хефест, който бил куц и много грозен. ↑

[7] Атина Палада носила егида, щит, направен от козя кожа и върху него била изобразена главата на чудовището Горгона, което превръщало в камък оногова, който го погледнел. Палада като богиня на войната носела и копие. ↑

[8] Купидон или Ерос е бог на любовта. ↑

[9] Баща на Глупостта е Плутос (богатство). Еразъм използва епитета на Омир „златна“ за тая шега. Омир е имал пред вид русата коса на богинята. ↑

[10] Омир ѝ дава епитета „усмихната мило“. ↑

[11] Римска богиня на цветята и посевите. В нейна чест имало специални празници на цветята, наречени Флориалии. ↑

[12] Диана е латинското име на Артемида. Богинята, отдадена на лов, била чужда на любовта, докато видяла младия красавец Ендимион. Цели 30 години тя го държала заспал в пещерата си, за да може да го гали и целува. ↑

[13] Мом е олицетворение на злословието и хулата. ↑

[14] Ата е олицетворение на мигновеното безумие, което затъмнява разума на богове и хора ↑

[15] Приап бил почитан като бог на полетата, градините, стадата и лова. Статуите му били от камък и дърво, твърде комични. Бил почитан и като бог на сладострастието. ↑

[16] Вулкан е латинското име на бог Хефест. В „Илиада“ (I, 595 и сл.) се говори за веселието на боговете, при което куцийт бог им прислужвал. ↑

[17] Силен е митически герой, изобразяван като пиян, весел и добродушен старец с плешива глава. Кордакс е неприличен танц. Полифем се наричал циклопът, убит от Одисея. В случая се има пред вид друг митичен герой със същото име, който участвувал в редица подвизи според митологията. ↑

[18] Сатирите били горски духове, които придружавали Бакхус, похотливи и винаги полупияни, играещи волни танци. ↑

[19] Бог на мълчанието. ↑

XVI. ГЛУПОСТТА Е НАВСЯКЪДЕ

Но вече е време по примера на Омир да напуснем небето и да слезем отново на земята и да видим, че ако там има радост и щастие, то се дължи пак на моето благоволение. Най-напред вижте с каква предвидливост се е погрижила природата, тази майка и създателка на човека, та никъде да не липсва подправка от глупост. Според мнението на стоиците мъдростта не е нищо друго освен следване на разума, а глупостта е вълнуване от напора на чувствата. За да не бъде животът им скръбен и тъжен, Юпитер е дарил на хората повече чувства от разум — отношение двадесет и четири към едно. Освен това той затворил разума в тясно тъгълче на главата, а цялото останало тяло предоставил на страстите. При това само на един разум противопоставил два най-необуздани тиранина: гневът, който е заседнал като в крепост в гърдите и в самото сърце, извор на нашия живот, и похотта, която има пълна власт чак до края на мъжката възраст. Делничният човешки живот съвсем ясно показва колко е слаб разумът срещу тия два врага. Докато разумът протестира до пресипване и проповядва нравствени правила, понеже само това му е позволено, гневът и страстта мятат примка на своя господар и с още по-голяма омраза викат срещу него, докато той отстъпи изтощен и предаде ръцете си.

XVII. ГЛУПОСТТА ПОМАГА НА ЖЕНИТЕ

Понеже мъжът е роден да управлява, трябвало е да му се капне мъничко повече разум, за да си поддържа тава мъжко достойнство. Той се обърна за съвет към мене, както и в други случаи. Аз му дадох веднага съвет, достоен за мене: да си вземе жена, същество глупаво и безсмислено, но пък забавно и мило, та със своята глупост да подправи и подслади строгостта на мъжкия ум при домашното съжителство. С право Платон се е колебаел към кой род живи същества да причисли жената: към разумните или към неразумните, с което е искал да покаже, че глупостта е отличителен белег на нейния пол^[1].

Даже когато жената се опита по някакъв начин да изглежда мъдра, тя не постига нищо и става двойно по-глупава; все едно, че някой иска да заведе вол на атлетически състезания въпреки всякакъв разум, както се казва. Удвоява порока си всеки, който въпреки природата рече да му постави багрило на добродетел и да променя дарбата си. Право казва гръцката пословица: „Маймуната си е винаги маймуна, дори да бъде облечена с багреница“. Също така и жената си е винаги жена, т.е. глупава, каквато и маска да си постави. Но аз не смятам жените толкова глупави, та да се обидят от тия ми думи, защото и аз самата съм жена, следователно Глупостта им приписва глупост. Ако правилно обмислят работата, жените ще трябва да признаят, че дължат на Глупостта това, че са много по-щастливи от мъжете. Първо да вземем външната красота, която те с право поставят над всичко и с чиято помощ подчиняват самите тирани на своята тирания. Отблъскващият изглед на мъжете, косматата кожа и гъстата като гора брада, също и преждевременната старост идват само от порока на мъдростта, а винаги пухкавите бузи на жените, винаги нежният им глас и мекичката им кожа подражават на вечната младост. После към какво друго се стремят жените през живота си, освен да се харесват колкото се може повече на мъжете. Нали за тази цел са всички накити, червила, къпания, украшения, мазила, благовония, разкрасяване на лицето, рисуване на веждите и кожата и закръгляване на тялото? Нима могат с нещо друго да се препоръчат жените на

мъжете по-добре, отколкото с глупостта си? Какво ли не позволяват мъжете на жените? И то само срещу удоволствието. Жените им доставят наслада единствено с глупостта си. Това няма да отрече онзи, който си припомни какви нелепости дрънка мъжът на жената и какви щуротии върши, докато съумее да изпита наслада с жената.

Сега вие виждате от какъв извор се появява първото и най-голямо удоволствие в живота.

[1] Еразъм има пред вид Платоновия диалог „Тимей“, но изопачава схващанията на философа, който е смятал, че жената има способности като мъжа. ↑

XVIII. ГЛУПОСТТА И ГОЩАВКИТЕ

Има някои, преди всичко сред старците, повече пиячи, отколкото женкари, за които най-голямото удоволствие се състои в гуляите. Но видели ли сте някъде весел пир, където да не е имало жена? Без съмнение няма нищо приятно без подлада от глупост. Дори ако липсва човек, който било с истинска, било с подправена глупост да предизвика смях, наемат нарочно срещу заплащане *смешник* или повикват някой веселяк-паразит, който със смешни, т.е. с глупави думи прогонва мълчанието и скуката от гощавката. Пък и каква полза да претоварва човек стомаха си със сладкиши, ястия и скъпи лакомства, ако неговите очи, уши и дух не се веселят със смях, шеги и остроумия? А на тия лакомства аз съм единствена дарителка. Всички обреди при гощавки, като „избиране на цар с жребий“^[1], игра със зарове, възлияние и пиене в чест на някого, *пиене поред*, състезаване в пеене с миртови клони в ръка^[2], танцуване, пантомима — всичко това не са измислили седемте мъдреци^[3], а само аз, и то за доброто на човешкия род. Свойството на тия обичаи е такова, че колкото повече глупост има в тях, толкова повече услаждат живота на смъртните, защото, ако животът е тъжен, той не заслужава да се нарича и живот. Животът непременно ще бъде тъжен, ако хората не прогонват с подобни наслади вродената си досада.

[1] Имали обичай да избират „цар“ на пира, който определял кой колко да пие и какво да прави. ↑

[2] Пеещият държал венец от миртови клонки. Щом свършвал, той го предавал на съседа си, който трябвало да почне нова песен. ↑

[3] Били зачитани седем души, известни законодатели и мъдреци: Питак от Митилен, Солон от Атина, Клеобул от Родос, Хилон от Спарта, Талес от Милет, Биант от Приене, Пирон. С името на всеки от тях били свързани мъдрости, като „животът е борба“, „познай себе си“, „нищо прекалено“ и подобни. ↑

XIX. ПОКРОВИТЕЛСТВО НА ДРУГАРСТВОТО

Ще се намерят може би и такива, които презират подобен род удоволствия и намират разтуха само в обичта и общуването с приятели, като смятат, че дружбата трябва да бъде поставяна над всичко. Според тях приятелството е по-необходимо от въздуха, огъня и водата. То е толкова приятно, че да се лиши човек от приятели, е все едно да се лиши от слънце. Най-сетне приятелството заслужава толкова голямо уважение, че и самите философи, стига само да е позволено сега да се облегнем на тях, го поставят между най-големите блага^[1].

Да докажа ли, че аз съм начало и край на това голямо добро? И ще го докажа не с крокодилски, соритски и рогати^[2] силогизми или с други диалектически доказателства от този род, но просто, както казват, ще посоча работата почти с пръст. Да отминаваш слабостите на своите приятели, да си затваряш очите и да замижаваш пред техните недостатъци, да обичаш и дори да се възхищаваш на очевидните им пороци като на добродетели, не е ли това почти глупост? Когато един целува бенката на обичната си, когато брадавицата на Агна доставя наслада на другото, а когато баща твърди, че кривогледият му син е с хитро поглеждащи очи, не е ли това, питам, чиста глупост? Да! Три пъти и четири пъти е глупост, но тази единствена глупост свързва приятелите и вече свързани, ги запазва.

Аз говоря за смъртните, от които никой не се ражда без недостатъци. Най-добър е сред тях този, който се мъчи от най-малко недостатъци. Що се отнася до богоподобните философи, сред тях или изобщо няма приятелство, или пък ако има, то е намусено и неприятно, ограничено сред твърде малък кръг, защото към никого не благоволяват. Знае се, че повечето хора са глупави и всеки безумствува по свой начин, а сближение е възможно само сред подобни. Дори да се появи някога сред тия строги люде взаимно благоразположение, то е съвсем нетрайно и нездраво. Това е естествено, понеже те са строги и повече, отколкото може да се каже, с изострено зрение, та толкова зорко виждат пороците на приятелите си, сякаш всеки от тях е орел

или епидавърска змия^[3]. За собствените си пороци обаче те като че имат затворени с гурели очи и не ги виждат, като торба, която виси зад гърба им.

Такава е човешката природа, та никой човек да не бъде без големи недостатъци. Прибавете към това разликата в годините и занятията, също грешките, заблужденията, случайностите в живота и кажете дали има най-малка възможност за приятелство между тия Аргусовци^[4] дори за един час, ако не им се притече на помощ наричаната от гърците *светия* или преведено — глупост и лекомислие. Но какво? Сам Купидон, който е виновник и създател на всякакво сближение между хората, е напълно сляп. Затова *нехубавото му се струва хубаво*. Той прави същото и с вас, та собственото на всекиго да изглежда хубаво: старецът обича своята бабичка и младежът — своята девойка. Това е навсякъде и макар хората да му се смеят, но тъкмо смешното слепва и свързва приятното общуване на хората в живота.

[1] Цицерон (106–43) е написал трактат под заглавие „За приятелството“, преведен и на български. ↑

[2] Това са средновековни силогизми от следния тип: крокодил хванал сина на една жена и ѝ казал: „Ако ми кажеш истината, ще ти върна сина.“ Тя му отговорила: „Няма да го върнеш. Сега ми го върни, понеже ти казах истината.“ — „Но ако го върна, ти не си казала истината.“ Или рогатият силогизъм: „Човек има това, което не е загубил. Той не е загубил рога, следователно има рога.“ ↑

[3] Тая змия се намирала в светилището на бог Ескулап в Епидавър (ср. Хораций, „Сатири“, I, 3, 26 и сл.). ↑

[4] Аргус бил стоок великан, който винаги имал отворени половината от очите си, а заспивал само с другата половина. ↑

XX. ГЛУПОСТТА Е ПОКРОВИТЕЛКА НА БРАКА И ВСЯКО ОБЩУВАНЕ

Казаното за дружбата се отнася още повече за брака, който е неразкъсваем съюз за цял живот. Боже безсмъртни! Колко разводи или нещо по-лошо от разводите щеше да има повсеместно, ако домашното общуване между мъжа и жената не се поддържаше и подхранваше чрез ласкателство, шега, лекомислие, заблуждение и преструване, които се дават от моите спътници. Ах, колко малко бракове биха се сключвали, ако годеникът разумно би се осведомявал с какви игри се е забавлявала дълго още преди сватбата тази толкова нежна и срамежлива на вид девойчица. Колко малко бракове щяха да останат дълготрайни, ако повечето дела на съпругите не останеха тайни поради безгрижието и тъпотата на мъжете! И това заслужено се отдава на Глупостта. Тя има заслуга, та съпругата да е все още мила на съпруга си и мъжът да е мил на жена си, домът да е спокоен и да се запазва семейната връзка. Служи за присмех измаменият мъж, рогоносецът, и как ли не го наричат, когато с целувки суши сълзите на прелюбодейната си съпруга. Колко е по-добре обаче той така да се заблуждава, вместо да се измъчва от ревност и да изпълва всичко с трагедии!

XXI.

Следователно без мене никакъв съюз и никакво общуване в живота не може да бъде приятно и трайно: народът не би понасял своя владетел, господарят — своя слуга, слугинята — своята господарка, учителят — ученика си, приятелят — приятеля си, съпругата — мъжа си, квартирантът — хазяина си, съквартирантът — съквартиранта си, другарят — другаря си, ако взаимно не се мамеха, не се ласкаеха, не се преструваха благоразумно и не се мажеха взаимно с меда на глупостта. Зная, че това смятате за съвсем достатъчно, но сега ще чуете още по-големи неща.

XXII. ФИЛАВТИЯ Е СЕСТРА НА ГЛУПОСТТА

Моля ви се, нима може да обича някого този, който мрази сам себе си? Нима може да бъде в дружески отношения с другите този, който е в несъгласие сам със себе си? Нима ще донесе наслада на някого този, който е непоносим и досаден сам на себе си? По мое мнение никой не би твърдял това, ако не е по-глупав от самата Глупост. Рече ли някой да ме отхвърли, той не само няма да може да понася другите, но и сам на себе си ще стане ненавистен. Природата наистина в много неща е повече мащеха, отколкото майка. Тя е вложила в ума на смъртните, предимно на малко разсъдливите, такъв недостатък, та всеки не харесва своето, а се възхищава от чуждото.

Поради това цялата прелест, цялата красота и приятност на живота се покварява и погива. Каква полза от красотата — този най-висш дар от безсмъртните богове, ако е замърсена от вонещо разлагане? Защо ни е младостта, ако е разложена вече от закваска на старческа тъга? Най-сетне какво ли през целия си живот било за себе си, било за другите ще направиш благоприлично (а благоприличието лежи в основата не само на всяко изкуство, но и на всяка дейност), ако не ти застане отдясно Филавтия, — която заслужено смятам като моя сестра? Толкова усърдно тя играе моята роля навсякъде. Какво е наистина по-глупаво от това да се харесваш сам на себе си и да се удивляваш сам на себе си? А какво е по-изящно, по-приятно и по-красиво от нехаресването на това, което сам вършиш? Отнемете от живота тази подправка и ораторът ще бъде посрещнат с леден хлад, щом заговори; музикантът не ще се хареса на никого със своите мелодии; актьорът ще бъде освиркан заради жестикулациите; поетът ще бъде осмиван заедно с музите си; художникът не ще бъде зачитан заради изкуството си; лекарят ще гладува със своите церове. Най-последно Нирей ще виждаш Терсит^[1], вместо Фаон — Нестор^[2], вместо Минерва — свиня, вместо сладкогласен оратор — безгласно дете и вместо гражданин — селяк. Необходимо е човек да се възхищава от себе си, да харесва сам себе си, преди да може да се хареса на другите. Накрая най-голямо щастие е да се показваш такъв, какъвто желаеш да

си^[3], а в това отношение помага само моята Филавтия. Благодарение на нея всеки е доволен от своята външност, ум, произхождение, положение, участ, начин на живеене и родина: ирландецът не би се сменил с италианеца, тракиецът с атинянина и скитът с жител на Блажените острови. Поразителна е мъдростта на природата, която при такова голямо разнообразие прави всички еднакви! Когато е лишила от своите щедри дарования, тя му дава обикновено повече самолюбие. Но аз се изказах много глупаво, понеже самолюбието е най-големият дар на природата.

[1] Нирей е най-красивият от участниците в Троянската война, а Терсит е най-грозният. ↑

[2] Вместо младеж — старец, защото Фаон е млад, а Нестор е на преклонни години. ↑

[3] Свободен цитат от римския поет Марциал (X, 47, 12). ↑

XXIII. ПРИЧИНА ЗА ВОЙНИ

Защо ли да не си кажа, че без моя помощ не е станало нито едно велико дело и без мое съдействие не може да има никакви забележителни изкуства. Нали войната е разсадник и извор на всички достопохвални дела? А между това има ли нещо по-глупаво, независимо от съображенията и причините, да влизаш в борба от такъв вид, при която всяка една от двете страни ще получи повече загуби, отколкото полза. За падналите на бойното поле не трябва никой да говори, както за жителите на Мегара^[1]. Питам ви обаче, когато облечените в желязо бойни редици застанат от двете страни и бойните тръби с пресипнал звук огласят околността, каква полза ще има тогава от ония мъдреци, които едвам си поемат дъх поради малкото си изстинала кръв? В случая трябва мощни и здрави мъже, които имат по възможност най-много смелост и най-малко ум. Едва ли някой пълководец ще вземе за войник Демостена^[2], който по съвета на Архилох^[3], щом зърнал враговете, захвърлил си щита и побягнал: колкото бил опитен оратор, толкова бил негоден войник. Казват, че във войната съобразителността има най-голямо значение. Признавам, че е необходима за вождя, но военна съобразителност, а не философска. Въобще тая тъй славна работа — войната, се води от паразити, сводници, крадци, убийци, селяни, глупаци, длъжници и други от подобен измет на обществото.

[1] Жителите на Мегара, град в Средна Гърция, не били на почит. Поради тяхната надменност е създадена тая поговорка. ↑

[2] Демостен (384–322 г.) — прочут гръцки оратор. Бил обвинен от противника си Есхин, че избягал от сражението при Херонея (338 г.пр.н.е.). ↑

[3] Архилох (VII в.пр.н.е.) — гръцки поет. Той не е давал такъв съвет, поне в запазените от него стихове не се среща, но сам избягал от сражение с траките. ↑

XXIV. ВРЕДА ОТ МЪДРОСТТА

Колко философите са непригодни за какъвто и да било живот, доказателство е Сократ^[1], провъзгласен за единствен мъдрец от оракула на Аполон; а самото това изказване съвсем не е мъдро. Не зная по какъв повод веднаж Сократ се опитал да говори публично, но трябвало да се оттегли при неспирния смях на всички. А този мъж бил до такава степен умен, че отказал да получи името „мъдрец“, което приписвал само на бога; той смятал също, че мъдрецът трябва да стои настрана от политиката. По-добре щеше да бъде, ако посъветваше да се въздържа от мъдрост всеки, който иска да е смятан за човек. Най-сетне нали мъдростта го доведе до осъждане и до чашата с отрова? Докато разсъждаваше за облаци и докато измерваше стъпките на бълхата и се възхищаваше от пението на комара, той не научи нищо от това, което се отнася до обикновения живот^[2]. Когато пък се решавал въпросът за живота на Сократ, неговият ученик Платон, без съмнение отличен адвокат, се запънал още при първото изречение от своята реч, смутен от шума на тълпата! А какво ли да кажем за Теофраст^[3]? Щом се изкачил на трибуната, той тутакси онемял, като че е видял вълк^[4]. Исократ^[5], който въодушевявал войниците пред битка с писани речи, бил толкова стеснителен, че не се решавал да си отвори устата пред публика. Марк Тулий Цицерон, бащата на римското красноречие, когато почвал да говори, треперел по най-жалък начин и се запъвал като момче. Фабий^[6] обяснява тази страхливост като доказателство, че Цицерон е усърден и добросъвестен оратор. Но като казва това, нима не признава открито, че мъдростта пречи за добра дейност? Какво ще правят тия наши философи, когато работата дойде до бой с оръжие, щом те загубват ума и дума, когато има спор само с думи? При това, щом имат възможност, прославят известната мисъл на Платон: „Държавите ще бъдат щастливи, ако ги управляват философи или управителите философствуват“^[7]. Обърнеш ли се обаче към историците, ти ще откриеш, че не е имало по-гибелни управници за държавите от ония, които се занимавали с философия и наука. Смятам, че доказателство за това служат двамата Катоновци^[8], единият от

които смути спокойствието на държавата чрез неразумни доноси, а другият пък, докато мъдро защитаваше премного свободата на държавата, из основи я разклати. Прибавете към тях Брутовци^[9], Касиевци^[10], Гракхите^[11] и самия Цицерон, който не беше по-малко гибелен за римската държава, отколкото Демостен за атиняните. Да вземем Марк Аврелий^[12] — не мога да отрека: беше добър император, но поради своята философия станал омразен и непоносим за всички граждани. Повтарям: беше добър, но като остави такъв син^[13] за наследник, той причини на държавата много повече вреди от ползата, която ѝ създаде със своето управление. Наистина тия люде, които се отдават да изучават мъдростта, нямат успех в никоя работа, особено пък са нещастни в създаването на деца. Допускам, че самата природа се грижи да не се разпространи нашироко сред смъртните тая болест — мъдростта. Известно е, че синът на Цицерон бил недостоеен за името на баща си, а мъдрият Сократ имал синове, които приличали много повече на майка си, отколкото на баща си^[14], или както съвсем правилно е писал някой си — глупаци.

[1] Сократ (469–399) е прочут гръцки философ. ↑

[2] Всички тия неща са дадени в Аристофановата комедия „Облаци“ (стих 150 и сл.). ↑

[3] Теофраст (327–287) — ученик на Платон и Аристотел, известен философ и учен. ↑

[4] Според римското поверие виждането или срещането на вълк предвещава нещастие. ↑

[5] Исократ (436–338) — известен гръцки оратор и учител по красноречие. ↑

[6] Марк Фабий Квинтилиан (35–95) — римски учен, теоретик на ораторското изкуство и литератор. ↑

[7] Платон, „Държавата“ (V, р. 437, С). ↑

[8] Марк Порций Катон Цензор (234–149 г.) — римски държавник, строг моралист, противник на всякакво нововъведение и заклет враг на Картаген. Вторият е неговият внук Марк Порций Катон Утиценски (95–46 г.), известен пълководец, който се самоубил в гр. Утика. ↑

[9] Марк Юний Брут (86–42 г.) бил осиновен от Цезар, но станал негов противник. Свършил живота си със самоубийство. ↑

[10] Касий Лонгин бил един от заговорниците срещу Цезар. Самоубил се заедно с Брут 42 г.пр.н.е. след битката при г. Филипи. ↑

[11] Двамата братя Тиберий и Гай Гракхи били известни римски държавници (народни трибуни през 133 и 122 г.пр.н.е.), борци за демокрация, завършили живота си трагично. ↑

[12] Марк Аврелий Антоний — римски император от 161–180 г., стоик, мъдър управител и автор на книгата „Към себе си“. ↑

[13] Синът се казвал Луций Аврелий Комод, император от 180–192 г., пияница, насилник и мъчител. ↑

[14] Синът на Цицерон се наричал Марк и бил ленив, пияница, своенравен, докато дъщеря му Тулия била твърде умна и философски образована. Жената на Сократ се нарича Ксантипа и е известна със своята свадлилост. ↑

XXV.

Щеше да бъде поносимо, ако философите бяха непригодни само за обществени дела, както *магарета за музика*; те обаче са съвсем негодни и за каквато и да било дейност в живота. Покани мъдреца на гощавка и той ще смути всички или с тъжното си мълчание, или с неуместните си въпроси. Викни го на танци и ще видиш, че играе като камила. Вземи го със себе си на обществени забавления и той ще развали удоволствието на народа само с навъсеното си лице. Мъдрият Катон^[1] ще бъде принуден да напусне театъра, щом не може да се откаже от своята навъсена строгост. Намеси ли се мъдрец в разговор, като че ли вълк се явява. Ако е необходимо да се купи нещо или да се сключи някакъв договор, накъсо да се направи нещо от ония дела, без които не може да мине нашият всекидневен живот, в тоя случай мъдрецът би ти се показал пън, а не човек. Ето защо мъдрецът не е полезен нито на себе си, нито на родината си, нито пък на близките си, понеже е неопитен в най-обикновените дела и е твърде далече от общоприетото мнение и общоустановените обичаи. Поради това голямо отдалечаване от живота и нравите по необходимост се поражда омраза. Какво наистина става сред смъртните, което да не е пълно с глупост, тоест, което да не се върши от глупци и сред глупци? Ако някой желае да се противопостави на всички, аз го съветвам да постъпи като Тимон^[2] и да избяга в някоя пустиня, където в усамотение да се наслаждава на своята мъдрост.

[1] Когато веднаж Катон, римски държавник и строг моралист, присъствувал в театъра, актьорите не искали да представят весели игри, в които участвували голи жени и мъже с твърде свободен танц, бил подканен или да престане да се мръщи, или да напусне театъра. Той предпочел да си отиде. Това разказва поетът Марциал. ↑

[2] Тимон Атински (V в.пр.н.е.) не можел да понася съвременниците си поради разпуснатите им нрави и затова живял в усамотение. ↑

XXVI. ГЛУПОСТТА Е СИЛА

Но нека се върна към това, което бях започнала. Коя сила е събрала в държавата тия каменни, дървени и диви люде? Нали ласкателството? Това означава и легендата за Амфион^[1] и за лирата на Орфей^[2]. Какво върна отново спокойствието в римската държава, когато плебеите замисляха опасни неща? Нима философска реч? Съвсем не! Смешната и детинска басня за стомаха и другите части на човешкото тяло^[3]. Същата полза допринесла и баснята на Темистокъл за лисицата и ежа^[4]. Каква ли мъдра реч би могла да се сравни по успех със смешната измислица за кошутата на Серторий^[5], за двете кучета на някой си спартанец^[6] и за изтръгнатите косми на конската опашка^[7]? Да не говоря за Минос^[8] или за Нума^[9], които управлявали глупавата тълпа с измислени басни. С такива измислици се влияе върху огромния и могъщ звяр, наречен народ.

[1] Легендарен гръцки музикант. Под звуците на неговата музика камъните сами се нареждали и така се изградили крепостните стени на град Тива. ↑

[2] Митичен певец и музикант. Дървета, камъни, животни и птици го слушали в захлас. ↑

[3] През 494 г.пр.н.е. римските плебеи се разбунтували против патрициите и се оттеглили на Свещената планина. Менений Агрипа отишъл при тях и им разказал баснята за стомаха и другите части на човешкото тяло: те се отказали да работят — нозете да ходят, очите да гледат, ръцете да се движат и т.н., но с това пострадали и те. ↑

[4] Лисицата молила ежа да не маха от тялото ѝ налепилите се мухи, защото те вече се напили с кръв. Ако ги махне, ще дойдат нови и ще пият отново. Атиняните не бивало да се борят против алчните си управници, защото те вече се наситили, а новите ще бъдат по-алчни. ↑

[5] Серторий (I в.пр.н.е.) — римски държавник и пълководец. Като управител на Испания имал бяла кошута и я представял пред войските и простия народ като подарена му от богинята Диана, защото била питомна, слушала гласа му и вървяла подир него. Той използвал

това и лъжел, че тя имала пророчески дар и му внушавала кога да почне битка и кога да я спре. ↑

[6] Гръцкият държавник Ликург имал голямо мнение за възпитанието. Това подчертавал със следния пример: дресирал две кучета — едно да е бързо и ловджийско, а второто лениво и готован. Поставил един жив заек и съд със сготвен заек. Ленивото куче веднага отишло към съда, а пъргавото куче подгонило заека. ↑

[7] Римският пълководец Серторий, когато войската не му се подчинявала, извикал един силен младеж и слаб старец. Заповядал им да изскубят опашката на кон. Младежът я изтръгнал из един път, но с мъка, а старецът я измъкнал косъм по косъм, но леко. С това той подчертал значението на ума и нуждата от подчинение на пълководеца.

↑

[8] Критският митичен цар лъгал народа, че всеки девет години бил канен на гощавка от боговете и така му всявал ужас и страхопочитание. ↑

[9] Римският цар Нума Помпилий (714–671) пуснал слух, че общува с нимфата Егерия, която му съобщавала волята на Юпитер. ↑

XXVII. ГЛУПОСТТА СИ ИГРАЕ С ХОРАТА

От друга страна, съществувала ли е някога такава държава, която да е приемала законите на Платон или на Аристотел и принципите на Сократ? Какво убеди Дециевците доброволно да се посветят на подземните богове^[1]? Какво накара Квинт Курций^[2] да се спусне в цепнатината? Нали суетната слава, тая сладкогласна сирена, така строго осъждана от философите? Какво е по-глупаво, казват те, от това да ласкаеш народа като молец се кандидат, с подкупи да купуваш благоволенieto му, да се домогваш до ръкоплясканията на глупавите хора, да се радваш на приветствията им, да бъдеш разнасян като някаква статуя по време на триумф за удоволствието на тълпата и да стоиш на площада във вид на медна статуя? Прибави към всичко това присвояването на особени имена и почетни звания! Прибави също божеските почести, давани на нищо и никакви люде, и публичните обреди, с които причислявали към боговете най-престъпните тирани^[3]. Всичко това е от глупаво по-глупаво и за неговото осмиване не е достатъчен само един Демокрит^[4]. Кой може да отрече това? От този извор идват подвизите на храбрите герои, които се превъзнасят чак до небесата чрез писанията на толкова красноречиви мъже. Тази глупост създава държавите, от нея се крепят властта, управниците, религията, управлението и съдът. Човешкият живот изобщо не е нищо друго освен игра на глупостта.

[1] Публий Деций Мус бил родолюбец и през 295 г.пр.н.е. се обрекъл на смърт в бой срещу самнитите, като с това смятал, че спасява родината си. Същото направил преди него и баща му, а след него и синът му. ↑

[2] Според легендата сред римския площад се появявала от време на време цепнатина. За да не се случи беда за държавата, тя трябвало да се запълни с нещо твърде ценно. През 362 г.пр.н.е. Курций доброволно се хвърлил в тая цепнатина. Той се е казвал Марк, а не Квинт, както е у Еразъм. ↑

[3] Много римски императори били обявени за богове, макар че били жестоки, безнравствени, пияници и убийци. ↑

[4] Демокрит е гръцки философ (V в.пр.н.е.); учел, че материята се състои от атоми. ↑

XXVIII.

Нека сега поговоря за науката и изкуството. Нали само жаждата за слава е подтиквала ума на смъртните за измисляне и предаване на потомството толкова превъзходни науки, както се мисли обикновено. Истински глупавите хора смятаха, че славата, която не се зачита за нищо и от която няма нищо по-негодно, може да изкупи толкова безсънни нощи и толкова тежък труд. В действителност вие дължите на глупостта толкова отлични изгоди в живота си и което е още по-приятно, наслаждавате се на чуждата лудост.

XXIX. НОВИ ЗАСЛУГИ

И така, след като отдадох възхвала на моята сила и трудолюбие, защо да не защитя и моето благоразумие? Някой би казал, че благоразумието толкова ми подхожда, колкото водата на огъня. Аз се надявам обаче и това да извърша успешно, стига само вие да ме слушате внимателно, както правехте досега.

Преди всичко ако благоразумието е използване на обстоятелствата, то кой от двамата би трябвало да получи почетното звание на благоразумен: мъдрецът ли, който отчасти поради срам, отчасти поради малодушие нищо не върши, или пък глупецът, когото не възпира от нищо нито срамът, от който той е лишен, нито опасността, която той не съзнава. Мъдрецът се рови в книгите на древните и оттам учи само хитро сплетени слова. Глупавият пък събира истинско благоразумие, ако не се лъжа, като всичко предприема и изпитва. Това е видял дори слепият Омир, като казва:

*Даже глупецът признава това.
що е станало вече^[1].*

Две важни пречки застават на пътя на познаването на нещата: срамът, който замъглява духа, и страхът, който пред настъпващата опасност възпира човека от смели постъпки. Глупостта ни освобождава по чуден начин от тия две пречки — срама и страха. Малцина от смъртните разбират до колко големи изгоди води липсата на срам и на какъвто и да било страх.

Ако ли хората предпочитат да имат онова благоразумие, с което се осъществява правилна преценка за нещата, то послушайте, моля ви, колко са далече от тая способност тия, които се хвалят с нея. Най-първо всички човешки вещи, подобно на силените на Алкивиад^[2], имат по две лица, както казват, отвън е смърт, а надникнеш ли вътре, има живот: и обратно, под живота се крие смърт, под красотата — грозота, под изобилието — бедност, под позора — слава, под

учеността — невежество, под силата — безсилие, под благородството — неблагородство, под веселостта — тъга, под успеха — провал, под дружбата — вражда, под ползата — вреда. Накъсо, обърнеш ли статуя на Силен, ще намериш тъкмо обратното на това, което си видял отгоре. Ако случайно казаното изглежда някому твърде философско, то аз, така да се каже, ще говоря по-грубо и по-просто.

Кого смятаме по-богат и по-могъщ от царя? Но ако той е лишен от всякакви душевни добродетели и нищо не му е достатъчно, тогава той е и най-бедният. Ако пък и душата му е препълнена с множество пороци, той е и презрян роб. По същия начин би трябвало да разсъждаваме и за всички останали случаи. За нас обаче е достатъчен само този пример.

Някой ще запита: „Накъде клони това?“ Чуйте сега къде насочваме работата. Ако някой се опита да смъкне маските на актьорите, които играят на сцената комедия, и покаже пред зрителите истинските им и естествени лица, нали ще обърка цялото представление и ще бъде достоен да го изгонят с камъни от театъра като побъркан? Изведнаж ще настъпи пълна промяна: представяната досега за жена ще стане мъж, младежът — старец, царят — съвсем обикновен човек, а богът — незначителен смъртен. Цялото представление ще се разстрои, щом се премахне заблудата, защото илюзията и измамата приковават очите на зрителите. Целият живот на смъртните не е нищо друго освен едно представление, в което хората излизат забулени с различни маски да играят своята роля, докато режисьорът ги изведе от сцената. Режисьорът често кара един и същ актьор да играе различни речи, та този, който е бил на сцената преди малко облечен в багреница цар, след малко се явява като облечен в дрипи роб. Разбира се, в театъра всичко е подчертано повече, но и там играят по същия начин, както в живота.

Ако някакъв мъдрец внезапно се покаже като паднал от небето и започне да вика, че онзи, когото почитат като бог и господар, не е дори човек, тъй като по навика на животните е овладян от страсти и е станал най-долен роб, понеже доброволно служи на тия толкова много и толкова гнусни господари; какво ще стане, ако посъветва да се смее онзи, който оплаква починалия си баща, защото родителят му едвам сега е започнал да живее, тъй като тукашният живот не е нищо друго освен бавна смърт. Същият мъдрец ще постигне ли нещо, ако, щом

види някой знатен да се хвали с предците си, из един път го нарече незаконороден, понеже е чужд на всякаква добродетел, която е единствен извор на знатност. Ако този мъдрец почне по някакъв начин да говори за всичко, няма ли, моля ви, всички да го смятат за безумен и луд? Както няма нищо по-глупаво от ненавременна мъдрост, така също няма нищо по-неблагоразумно от побъркано благоразумие. Побъркан наричам всекиго, който не се съобразява със съществуващото положение и не желае да върви в крак с времето, който не помни основния закон на всеки пир — *или пий, или си върви*^[3] — и който желае комедията да не е комедия. Напротив, истинско благоразумие е, щом си се родил смъртен, да не желаеш да бъдеш мъдър повече от възможното: или драговошно да бъдеш снизходителен към множеството, или вежливо да грешиш с него. Но това е същинска глупост, казват някои. Няма да споря с тях, но от своя страна и те трябва да признаят, че това е именно да играеш комедията на живота.

[1] Този стих се среща в „Илиада“ (XVII, 32). ↑

[2] Алкивиад (450–404) — атински държавник. Еразъм има пред вид неговото изказване в Платоновия диалог „Пир“, в което сравнява Сократ със статуите на Силен — отвън грозни, но отвътре скривали красиви образи на богове. ↑

[3] Избираният „цар“ на всеки пир нарежда на участниците какво да правят. Това е една от неговите заповеди. ↑

XXX. ГЛУПОСТТА ДАВА МЪДРОСТ

Да говоря ли още, о безсмъртни богове, или вече да млъкна? Защо пък да млъкна, когато словата ми са по-истинни от самата истина? Може би е по-добре да извикам на помощ в тази работа музите от Хеликон^[1], които поетите викат твърде често за съвсем несериозни начинания. Затова, щерки на Юпитер, помогнете ми поне малко, докато докажа, че никой не е достигнал до дълбока мъдрост и до крепостта на блаженството, както я наричат философите, ако не е предвождан от Глупостта.

Вече признахме, че всички чувства са подвластни на Глупостта. По този белег хората различават мъдреца от глупавия: първият се води от разума, а вторият от чувствата. Тъкмо затова стоиците държат настрана мъдреца от всички вълнения като от люти болести, а чувствата са не само водачи на всички, които бързат към пристанището на мъдростта, но са и като шпори и остен при всяко проявяване на добродетелта и подбудители към всяко добро дело. Наистина против това се обявява Сенека, този двоен стоик, който забранява на мъдреца каквото и да било душевно вълнение. Но по този начин той не оставя нищо от човека, но създава по-скоро някакъв нов бог, който никога не е съществувал, нито ще съществува. Или още по-ясно да се изразя, Сенека издига мраморно подобие на човек, вцепенено и лишено напълно от всякакво човешко чувство. Нека философите по собствена воля се радват на този мъдрец, нека си го обичат, без да има съперник, нека си живеят с него в идеалната държава на Платон^[2] или ако предпочитат в царството на идеите, или в градините на Тантал^[3]. Кой ли няма да избяга в ужас като от чудовище и като от видение от подобен човек, който е глух за всички природни чувства и който не се трогва от никакви вълнения, любов и състрадание, сякаш е твърд камък и стои като скалата Марпеса^[4]; нищо не му отбягва, само той не се заблуждава в нищо, но като някакъв Линкей^[5] всичко вижда, всичко премерва най-точно, всичко знае; той единствен е доволен само от себе си, единствен е богат, единствен е здрав, единствен е цар, единствен е свободен — с една дума, във всичко е неповторим, но единствен е само

според своето мнение; не се грижи за приятели, понеже сам не е никому приятел; дори няма да се поколебае да метне въжето на боговете; каквото и да се върши в целокупния живот, той го обявява за безумно и го осмива. Ето каква живина е този съвършен мъдрец!

Моля ви се, ако работите ставаха чрез гласуване, коя държава би поискала да има такъв човек за управник и коя ли войска би пожелала такъв за пълководец? Коя жена би си избрала такъв за съпруг, кой би взел такъв за сътрапезник и кой ли роб би си избрал и понасял господар с такива нрави? Кой ли не би предпочел някого из средата на най-глупавите, но който като глупав би могъл да заповядва или да се подчинява на глупците, да се харесва на своите подобни и свръх това да бъде нежен към съпругата си, приятен за приятелите си, прекрасен сътрапезник, лесен за съжителство и да смята, че нищо човешко не му е чуждо. Но на мен ми е вече противно от този мъдрец. Затова моята реч нека се насочи към други по-полезни неща.

[1] Планина в Средна Гърция, посветена на Аполон, местопребивание на музите. ↑

[2] Платон е написал книга „За държавата“, в която описва идеалния държавен строй. ↑

[3] Тантал е митичен малоазийски цар, който бил наказан с вечен глад и жажда, понеже се провинил пред боговете: според един мит той се обяснил в любов на Хера, а според друг искал да провери всезнанието на боговете и им предложил ястия от заклания си син Пелопс. Той бил поставен сред разкошни градини с плодни дървета, но щом посегнел да си откъсне плод, те се отдръпвали от него. Щом поискал да пие вода, тя се отдръпвала. ↑

[4] Скала на остров Парос (Вергилий, „Енеида“, VI, 471). ↑

[5] Митичен герой, който бил известен със силно зрение и голяма наблюдателност. ↑

XXXI. ГЛУПОСТТА ПРАВИ ЖИВОТА ПОНОСИМ

Погледне ли някой от небесата, както гледа Юпитер според поетите, той ще види с колко много нещастия е изпълнен човешкият живот: колко жалко и грозно е самото раждане, колко трудно е възпитанието, на колко много неправди е изложено детството, с колко много мъки е съпроводено юношеството, колко е тежка старостта, колко е сурова неизбежността на смъртта, колко много болести нападат човека, колко много нещастни случайности го заплашват, колко несгоди го връхлитат — няма нищо, което да не е напоено с жлъч! Да не припомням ония злини, които се причиняват на човека от човек! Бедност, затвор, безчестие, позор, измъчвания, засади, предателство, хули, съдебни спорове, измами... Но аз се опитвам да *преброя морския пясък*. Не е редно сега да говоря поради какви провинения хората са заслужили това или кой гневен бог ги е осъдил да се раждат за тия нещастия. Наистина всеки, който обмисля тия беди, едва ли ще осъди постъпката на милетските девизици^[1], макар тя да е достойна за жалост. Но какви хора най-често посягат на себе си поради пресита от живота? Нали тия, които са били най-близо до мъдростта? Като премълча за Диогеновци^[2], Ксенократовци^[3], Катоновци, Касиевци и Брутовци, ще припомня за Хирон^[4], който предпочете да умре доброволно, макар че можеше да бъде безсмъртен. Мисля, че вие виждате сами какво ще се случи, ако всички люде са мъдри: отново ще станат необходими глината и грънчарят Прометей^[5]. Но аз ту с помощта на невежеството, ту с недомислие, понякога чрез забравяне на злините, друг път чрез надежда за щастие, често поръсвайки хората с медената сладост на удоволствията, така им се притичвам на помощ сред тия преголеми злини, че никой от тях не желае да се раздели с живота, преди да се е свършила нишката на парките^[6] и животът сам да ги е напуснал. Колкото по-малко причини има човек да смята за необходимо да живее, толкова повече му е приятно да живее, толкова по-малко се докосва от някаква пресита към живота. Мой дар е това, че вие навсякъде срещате старци с годините на Нестор, у които не е останал човешки образ, защото са пелтечеши, слабоумни, беззъби, побелели,

плешиви, или още по-добре да ги опиша с думите на Аристофан: *мръсни, изгърбени, жалки, набръчкани, плешиви, без нито един зъб и безумни*^[7], но толкова се наслаждават на живота и толкова *се младеят*, та един си боядисва белите коси, друг си прикрива плешивостта с къдрава перука, трети си служи със зъби, взети може би от някоя свиня, четвърти пък жално чезне по някакво момиче и в любовните си глупости надминава зеления още юноша. Някои вече миришат на пръст и с единия си крак са в гроба, но си взимат младичка и нежна съпруга, разбира се, без да има зестра, повече за ползуване от другите. Това се случва толкова често, че се смята дори за похвала.

Много по-интересно е, когато някой види баби, почти мъртви от дълбока старост, толкова заприличали на трупове, та изглеждат, че току-що са се върнали от оня свят, но винаги имат на устата си *моя светлина*, бесуват се като кучки и *като козли се разпалват*. Срещу голяма цена си наемат някой Фаон^[8], постоянно си мажат лицето с червило, никога не се отделят от огледалото, скубят си космите между нозете, показват си повехналите и увиснали гърди, с дрезгав глас възбуждат заспалата си страст, пият, впускат се сред танците на момичетата и пишат любовни писъмца. Всички им се смеят, понеже тези им постъпки са от глупави по-глупави. А те самите харесват себе си, живеят с пълна радост, цели се къпят в мед и са щастливи по мое благоволение. Тия, на които всичко това изглежда смешно, нека си помислят дали е по-добре стариците да водят такъв медено-сладък живот благодарение на глупостта, или, както се казва, да си търсят дърво, за да се обесят? Що се отнася до позора, на който са изложени такива неща по общо мнение, то моите глупаци или изобщо не чувствуват това зло, или пък не му обръщат внимание, ако го чувствуват. Ако камък падне върху главата на човек, това наистина е беда, но срамът, безчестието, хулата и злословието носят вреда само когато се чувствуват. Щом няма чувствуване, то няма злини. Дори ако целият народ съска срещу тебе, какво ти пречи сам да си ръкопляскаш? За да стане обаче това, помага само Глупостта.

[1] Според легендата млади момичета от гр. Милет били обхванати от някакво отчаяние, достигащо до лудост, и се самоубили. ↑

[2] Диоген (413–232) е гръцки философ, съвременник на Александър Македонски. ↑

[3] Ксенократ е умрял в 314 г., ученик на Платон. ↑

[4] Митичен герой, кентавър, възпитател на Ахил. Според легендата той бил безсмъртен, но помолил боговете да му разрешат да умре; според едни бил люто ранен със стрела от Херакъл, а според други — да предаде своето безсмъртие на Прометей. ↑

[5] Според древно сказание Прометей направил първия човек от глина. ↑

[6] Парките (на гръцки мойри) били три богини на човешката съдба: Клото преде нишката на живота на новороденото, Лахезис я води през различните съдби, а Атропос я прерязва. ↑

[7] Аристофан, „Богатство“ (ст. 266 и сл.). ↑

[8] Фаон — красив младеж, в когото се била влюбила Сафо и заради него се самоубила. ↑

XXXII. НАУКАТА Е РОЖБА НА СУЕТАТА

Струва ми се, че вече чувам протестиращите философи. „Цяло нещастие е, казват те, да се подчиняваш на Глупостта, да се заблуждаваш, да се мамиш и да тънеш в невежество.“ Напротив! Това значи, че си човек. Не виждам защо трябва това да наричаме нещастие, щом така сте родени, така възпитани, така привикнали и щом това е общата съдба на всички. Не е никакво нещастие това, че нещо се намира в естественото си положение. Иначе би трябвало да смятаме човека достоен за оплакване, че не може да хвърчи като птиците, че не може да ходи на четири крака като животните и че не е въоръжен с рога като бик. По същите съображения тогава ще наречете най-красивия кон нещастен, понеже не знае граматика и не се храни с баница, а бика ще смятате за нещастен, понеже не е годен за дресиране. И тъй, както не е злочест конят, който не знае граматика, така и глупавият човек не е нещастен, понеже това е присъщо на неговата природа. Остроумните мъдреци отново напират срещу мене. „Само на човека е дадено знанието на науките, казват те, та с тяхна помощ да попълня в ума си това, което му липсва по природа.“ Нима има някаква сянка от истина в твърдението, че природата, която е толкова усърдно бдяла при създаването на червеите, билките и цветята, е спала само при създаването на човека, та той единствен да се нуждае от науките, които е измислил за пълна гибел на човешкия род известният злокобен гений Тевт^[1]. Науките не само че не са полезни за щастieto, но и вредят на това, за което се казва, че са били изнамерени, както според Платон изясно е доказал това известният твърде умен цар^[2] за изнамирането на азбуката.

Следователно и науките, както и другите язви за човешкия живот, са създадени от едни и същи автори, т.е. от демоните, на които е дадено това име, близко до името *даемони*, което значи знаещи. По времето на златния век^[3] човешкият род си е живял без наука, а само според природата и вродения им нагон. Па и защо ли е потрябвала граматика на хората, когато всички са си служили с един и същ език и говора употребявали само да се разбират помежду си. Каква полза би

принесла диалектиката, щом не е имало борба между несъгласни мнения? Какво място би имала реториката, когато никой не създавал неприятности на съседа си? Кому е било нужно знанието на законите, когато липсвали лоши нрави, които без съмнение са създали добрите закони? Хората са били твърде религиозни, за да изследват с нечестиво любопитство тайните на природата, да изчисляват големината, движенията и влиянието на небесните тела върху людската съдба и да проникнат в скритите причини на нещата. Те смятали за кощунство смъртният човек да дръзне да е по-мъдър, отколкото му е отредено от съдбата. Никому не идвала и наум безумната мисъл да изследва това, което се намира отвъд небето. Но заедно с постепенния упадък на чистотата от времето на златния век злите гении изнамерили науки и изкуства, отначало малко на брой и усвоени от малцина. По-късно суеверието на халдейците и празното лекомислие на гърците измислиха хиляди други неща, истински мъчители за духа, та вече е достатъчна само една граматика да обърне във вечна мъка живота на човека.

[1] Тевт (или Тот) — легендарен египетски бог, който бил уж измислил математиката, астрономията, азбуката и пр. ↑

[2] Платон („Федър“, 274, С) разказва, че Тевт предложил азбуката на египетския цар Тамус, който я отхвърлил, защото щяла да бъде вредна за младежта: облегната на нея, нямало да упражнява паметта си и щяла да се мами, че е мъдра, без в действителност да е така. ↑

[3] Според представата на древните човечеството е преживяло четири епохи: златният век е щастливото време, след това идва сребърният век, после медният — последен е железният век. ↑

XXXIII.

Впрочем и между науките се ценят най-много тия, които са най-близо до обикновеното разбиране, т.е. до глупостта. Гладуват богословите, мръзнат физиците, осмивани са астролозите, никой не зачита диалектиците. Само *един лекарят е по-ценен от мнозина*^[1]. Но и сред лекарите колкото някой е по-невежествен, по-нахален и по-безразсъден, толкова повече се цени дори сред самите украсени с огърлици князе. Пък и медицината, особено както сега я прилагат мнозина, не е нищо друго освен умение да се мамят хората, каквато е и реториката^[2].

Най-близо място до лекарите заемат буквоедите юристи: па знам ли, може би трябва да се поставят на първо място — сама не мога да реша. Философите обаче обикновено осмиват техния занаят като магарешки. Все пак по решението на тия магарета стават най-големите и най-малките дела. Техните имения се разширяват, докато богословът, изучил най-дълбоките тайни на божеството, дъвче боб и води непрестанна война с дървеници и бълхи.

Както науките, които имат по-голяма близост до Глупостта, носят повече щастие, така също са най-щастливи и тези, които са далече от всяко общение с науките и имат за водач само природата, която в никоя своя част не е несъвършена, освен ако не желаем да прескочим определените граници на човешката съдба. Природата мрази всяко разкрасяване и най-хубаво е това, което не е развалено от никаква наука и изкуство.

[1] „Илиада“ (XI, 514). ↑

[2] Често под реторика Еразъм разбира съдебното красноречие, което защитава не правото, а страната, която плаща на адвоката. ↑

XXXIV. ДА НЯМА ДРЕСИРАНЕ НА ЖИВОТНИ

Погледнете който и да било вид от останалите живи същества! Нали живеят най-щастливо ония от тях, които не знаят никаква наука и дресировка и следват само законите на природата? Коя живина е по-щастлива и по-достойна за учудване от пчелите? А пък те не притежават дори всички телесни чувства. Какво подобно на техните изградени килийки би могло да изнамери строителното изкуство? Кой философ би устроил толкова съвършена република? Конят пък е най-близо до човешките чувства, станал е отдавна другар и спътник на хората, участник е в хорските несгоди. По време на състезания той се задъхва от страх да не бъде изпреварен, а по време на война се стреми към победа с всички сили, докато не бъде пронизан и заедно с ездача си захапе земята с уста. Да не припомням за назъбените юзди, за снабдените с шипове шпори, за приличните на тъмница яхъри, за камшиците, бичовете, веригите, също за ездача — накъсо за цялата оная трагедия на робство, на която той доброволно се е подхвърлил, докато по подражание на храбрите мъже се стреми да отмъсти непременно на врага. Колко е повече за завиждане животът на мухите и птичките, които си живеят безгрижно и само по законите на природата, стига да не им пречат примките на хората. Щом бъдат затворени в кафез, приучват се да говорят човешки език и губят природния си блясък.

Създаденото от природата колко много надминава във всяко отношение това, което е създало изкуството, подражавайки на нея! Никога не бих могла да възхваля оня петел Питагор^[1], който сам е бил всичко: философ, мъж, жена, цар, частно лице, риба, кон, жаба, мисля дори и гъба, но не смятал никое животно по-нешастно от човека, тъй като всички други живи същества били доволни от даденото им от природата, а само човек се опитвал да излезе от границите на своята съдба.

[1] Питагор е учел, че душите се прераждат. Лукиан в диалога си „Сън или петел“ представя един петел, който разказва за своите

превръщания: от войник станал на философа Питагор, после хетера, циническия философ Кратет, цар, просяк, сатрап, кон, гарга, жаба и най-после петел. [↑](#)

XXXV. ГЛУПАВИТЕ И НЕРАЗУМНИТЕ СА ЩАСТЛИВИ

Що се отнася до самите човеци, той очевидно предпочита много повече обикновените хора пред учените и знатните. Грил^[1] се показал много по-умен от *хитроумния Одисей*, понеже предпочел да си грухти в кочината, вместо отново да се подхвърля заедно с Одисея на толкова тежки нови опасности. В това отношение смятам, че и Омир е съгласен с моето мнение. Този баща на басните постоянно нарича смъртните клетки и нещастни, също и своя образец на мъдрост, Одисея, той зове твърде често злочест, но никога не дава този епитет на Парне, на Аякс или на Ахил. Защо? Тъкмо затова, че онзи хитър и лукав мъж нищо не вършеше без съвета на Палада, беше твърде умен и беше колкото се може по-далече от водачеството на природата. Следователно от смъртните най-нещастни са тия, които се стремят към мъдрост. Всъщност те са двойно по-глупави, понеже, бидейки родени хора, забравят своето положение, мечтаят да се уподобят на безсмъртните богове и по примера на гигантите^[2] водят война с природата, като си служат с оръдията на науката.

Колко малко изглеждат нещастни пък ония, които са най-близко до ума и глупостта на животните и не замислят нищо извън човешките възможности. Нека се опитаме да поясним това не със стоически ентимеми^[3], но с един най-прост пример. Кълна се в безсмъртните богове! Няма нищо по-щастливо от оня род хора, които обикновено наричат шутове, глупави, прости и безумни. Това са най-хубави имена според моето мнение. На пръв поглед може би ще кажа нещо глупаво и абсурдно, но то си е самата чиста истина. Преди всичко тия хора са свободни от какъвто и да било страх от смъртта — това не малко зло, кълна се в Юпитер. Те не познават гризене на съвестта, не се плашат от таласъми, не треперят от призраци и вампири, не се измъчват от страх пред надвисващи беди, не се тревожат от надежда за бъдещи добрини. Изобщо не се разкъсват от хиляди грижи, с които е пълен нашият живот. Не се срамуват, не отдават почести, за нищо не молят, не завиждат, не обичат. Дори ако се приближат още повече до неразумието на безсловесните животни, няма да се смята, че правят

грехове според богословите. Преглупав мъдрецо, сега ти ми разкажи с колко много и с какви тревоги денонощно се мъчи душата ти, събери на едно място всички неудобства на твоя живот, та най-сетне да разбереш от какви големи злини освобождавам моите глупаци. Прибавете към това, че не само те самите се радват, скачат, пеят и се смеят, но и на всички, с които се срещат, доставят радост, шеговитост, веселие и смях, сякаш са пратени по милостта на боговете, за да разведрят тъгата на човешкия живот. Поради това и хората, които имат най-различно отношение едни към друг, всички обаче се отнасят по един и същи начин с глупавите, като към близки, викат ги на гости, хвалят ги, глезят ги и в беда им се притичват на помощ; позволяват им безнаказано да говорят и да вършат каквото си искат. Никой не желае да им вреди, дори и дивите зверове не им вредят поради някакво естествено чувство за тяхната невинност. Те са посветени наистина на боговете, предимно на мене, и затова с право всички им отдават такава почит.

[1] Това известие е взето от Плутарх, а не от поемите на Омир. ↑

[2] Митични великани, синове на Гея и Уран, водили война с олимпийските богове. ↑

[3] Силогизъм, в който е изпусната едната част. ↑

XXXVI.

Моите хора доставят истинска наслада и на най-прочути царе. Дори някои не могат без тях нито да се хранят, нито да се разхождат, нито да преживеят един час. Те предпочитат без съмнение своите глупави веселяци пред своите навъсени мъдреци, които хранят в дворците си за слава. Мисля, че причината за това предпочитание не трябва да се смята нито неясна, нито чудна. Мъдреците обикновено съобщават на царете скръбни неща и облегнати на своята наука, не се страхуват понякога да оскърбяват нежните царски уши с хапливата истина. Глупавите пък са богати с това, което всякъде и по всички начини търсят царете: шеги, смях, кикот и радости. Имайте пред вид и ценното качество на глупците, че са напълно искрени и правдиви. А кое нещо е по-достохвално от истината? Наистина у Платон има изречение на Алкивиад, което приписва истината на виното и на децата^[1]. В действителност тая похвала принадлежи на мене. Свидетел за това е Еврипид; до нас е достигнала известната негова мисъл: Глупецът говори глупости^[2]. Глупавият каквото има в душата си, това е на лицето му и в речта му. Мъдрите пък имат два езика, както припомня Еврипид. С единия говорят истината, с другия това, което смятат подходящо според момента. Присъщо е на мъдрите да обръщат черното в бяло, от една и съща уста да издихват студено и топло^[3], едно да имат потаено в сърцето си, а друго да говорят.

Макар царете да са много щастливи, все пак в едно отношение те ми се виждат най-нещастни, понеже нямат човек, от когото да чуят истината, и са принудени да имат около себе си ласкатели вместо приятели. Може би някой ще каже, че царските уши не обичат истината и поради тази причина те не приемат мъдреци, страхувайки се да не би някой да добие смелост да им говори истината вместо само приятни неща. В действителност е така: истината е ненавистна на царете. Но това именно е достойно за учудване при моите глупави веселяци, че от техните уста царете слушат с удоволствие не само истинни неща, но и очевидни укори. Едно и също нещо, изречено от устата на мъдрец, има за следствие смъртно наказание, а казано от

глупак, докарва невероятен възторг. Истината има естествена сила да доставя наслада, ако към нея няма нещо обидно, но боговете са дали това изкуство само на глупавите. По същите причини жените предпочитат да се забавляват с такъв род хора, тъй като по природа са по-пригодни за удоволствия и забави. Каквото и да допуснат жените с такива люде, дори и непозволеното, те го обръщат на шега и игра. Наистина женският пол е твърде находчив, особено когато трябва да прикрива своите нередни постъпки.

[1] В диалога „Пир“ (217, E). ↑

[2] В трагедията „Вакханки“ (ст. 369). ↑

[3] Според древна легенда един сатир приел на гости селянин. Било студено и гостът духал на ръцете си, за да ги стопли, както обяснил на сатира. Когато седнали на трапезата, селянинът духал топлото ядене. Сега обяснил, че това прави, за да изстине чорбата. Сатирът го изгонил, защото не искал да има нищо общо с човек, който с едно действие върши две противоположни неща. ↑

XXXVII.

Нека се върна пак към щастието на глупавите. След като прекарат живота си в голяма приятност, без никакъв страх от смъртта и предчувствие за нея, те отиват направо в Елисейските полета^[1], за да забавляват там с шегите си благочестивите и безгрижни души.

Нека сега сравним някой мъдрец със съдбата на този глупав шут! Нека си представим някой човек, образец на мъдрост, който цялото си детство и младост е прекарал в изучаване на науките, а най-приятната част от живота си е изхарчил в бдения, грижи и уморителен труд, та не е могъл да вкуси през останалата част от живота си ни най-малко удоволствие. Той е пестелив, беден, тъжен, навъсен, възискателен и жесток към себе си, за другите непоносим и ненавистен, и се разделя с живота преди време. Впрочем какво значение има кога ще умре човек от този вид, който никога изобщо не е живял! Ето ви съвършения образ на мъдрец!

[1] Място за пребиваване на душите на праведните след смъртта.

XXXVIII. ГЛУПОСТТА Е ЗА ПРЕДПОЧИТАНЕ

Отново почнаха да крйкат срещу мене *стоическите жаби*. Те казват: „Няма нищо по-долно от безумието, а голямата глупост е съвсем близка на безумието или по-право си е чисто безумие. Нали всъщност безумието е умопобъркване?“ Но те се заблуждават напълно. С помощта на музите дано разбием и това тяхно умозаклучение.

Както у Платон Сократ разсича Венера на две и от един Купидон^[1] прави двама, също така би трябвало и тия диалектици да различават безумие от безумие, ако желаят сами да изглеждат със здрав ум. Първом не всяко безумие е гибелно. Иначе Хораций не би казал: „Нима с мене не си играе сладко безумие?“^[2] Платон нямаше да постави между първите блага на живота лудостта на поетите, пророците и влюбените, нито пророчицата Сибила^[3] щеше да нарече Енеевия подвиг безумен. Всъщност има два вида безумие: едното изпращат от подземното царство жестоките отмъстителки, които чрез своите змии подтикват хората към огъня на войната или към неутолима жажда за злато, или към срамна и позорна любов, или към отцеубийство, кръвосмешение и светотатство, или пък вселяват в сърцето на смъртните други подобни язви, или преследват престъпната душа с фурии и със страшни факли. Има обаче и друго безумие, съвсем различно от горното, което произхожда от мене и което е желано от всички. То спохожда всеки път човека, когато някое приятно заблуждение на ума освобождава душата от мъчителни грижи и я изпълня с много удоволствия. Такова заблуждение на ума, като някакъв голям дар от боговете, желае Цицерон в писмо до Атик^[4], за да може да не чувства големите злини. Същото е чувствувал и онзи аргивянин, който дотолкова бил обхванат от безумие, че сам прекарвал по цели нощи в театъра, като се смеел, ръкопляскал и се радвал, въобразявайки си, че там се представят чудни трагедии, а всъщност там нямало нищо. Във всички останали случаи на своя живот той бил съвсем нормален; или както пише Хораций:

Мил към другари,
нежен към своята съпруга, готов да прощава на роби,
без да лудува, когато му виното някой изпива.
(Писма. II, 2, 138–140)

И съвсем правилно, защото те се заблуждавах и сами повече се нуждаех от кукурмяк, това изпитано лекарство против лудост, понеже смятах, че трябва да премахнат с лекарство като някакво зло толкова приятното и носещо щастие безумие.

Но аз още не съм установила какво трябва да се нарича безумие: дали някаква измама на чувствата или заблуда на ума. Ако някой поради късогледство сметне мулето за магаре или ако някой се възхищава от бездарно стихотворение като от най-съвършено, той не бива да се смята за безумен. Ще се смята за най-близо до лудостта едвам онзи, когото мамят не само чувствата му, но и способността му за възприемане, и то не само случайно, а постоянно. Например ако някой винаги, когато чуе магарешки рев, смята, че слуша чудна симфония, или ако някой бедняк, произхождащ от най-долно място, повярва, че е богатият лидийски цар Крез. Но този вид лудост, както и да се проявява, води към веселие и доставя голямо удоволствие както на тези, които са обхванати от нея, така и на тия, които я наблюдават, без самите да бъдат ни най-малко луди. Такъв вид безумие е разпространено много повече, отколкото хората допускат. Двама такива луди се смеят едни на друг и си доставят взаимно удоволствие. Често се случва да видите как по-лудият се смее твърде силно на оня, който е по-малко луд от него.

[1] В диалога „Пир“ Платон твърди, че има две Афродити: небесна или по-стара, родена от морската пяна, и земна или по-млада, родена от Зевс и Диана. Щом има две Афродити, трябва да има и два Ероса, а оттук и заключението, че има два вида любов — идеална и плътска. ↑

[2] „Оди“. III, 4, 5. ↑

[3] Сибила, древноримска пророчица, която нарича Енеевия подвиг безумен в смисъл неповторим (Вергилий, „Енеида“, VI, 135). ↑

[4] Тит Помпоний Атик — богат римлянин, приятел на Цицерон.

↑

XXXIX. РАЗЛИЧНИ ВИДОВЕ БЕЗУМИЕ

Аз, Глупостта, съм на мнение, че всеки човек е толкова щастлив, колкото повече е глупав, стига да остава в оня вид глупост, с която аз дарявам и която се среща толкова често. Доколкото зная, едва ли може да се намери между всички хора някой, който да е винаги с ума си и който да не е обладан от някакво безумие.

Когато някой луд види тиква и вярва, че това е собствената му жена, наричат го луд, защото такива случаи са редки. Ако пък някой има съпруга, която му е обща с мнозина, а той в щастливото си неведение се кълне, че тя му е по-вярна от Пенелопа^[1], и сам се хвали без мярка, такъв мъж никой не нарича луд, защото съпрузи от тоя вид се срещат на път и под път.

Към това съсловие принадлежат и ония, които заради лов на диви животни забравят и казват, че изпитват ненаказано удоволствие, когато слушат неприятните звуци на ловджийските тръби и лая на кучетата. Мисля, че кучешкият тор на тях мирише като рядко благоухание. Каква наслада е за тях да разкъсват дивеч! На простолудието прилича да касаят волове и овни, но само на благородник подобава да разсича див звяр. Ловецът си сваля шапката и коленичи, после със специален нож, а не с какъвто и да е може да се върши това, с точно определени жестове и по определен ред, както е при свещенодействие, той реже отделните части. А край него стои безмълвна тълпа и се диви с почуда като на нещо невиджано, макар че такава гледка е виждала хиляди пъти. Падне ли се пък някому малко да вкуси от дивеча, той смята, че се е приближил вече до самото дворянство. Така поради продължителното дране и ядене на диви животни самите ловци се превръщат почти на зверове, макар да си въобразяват, че живеят по царски.

Най-близък по лудост до тях е оня тип хора, които горят от ненаситно усърдие да строят къщи, като престрояват ту кръглата в квадратна, ту квадратната в кръгла. На тая лудост няма нито край, нито мярка, докато строителите стигат до крайна бедност и вече няма къде да живеят и дори какво да ядат. Какво ги интересува бъдещето? Нали в

продължение на няколко години са прекарвали в най-голямо удоволствие?

Струва ми се, че най-близко по лудост до тях са ония, които с нови и тайни науки се стараят да преобразят същността на предметите и по суша и море търсят някакъв пети основен елемент^[2]. Толкова много ги блазни меденосладката надежда, та не жаят нито труд, нито пари и с удивителна изобретателност винаги измислят нещо ново, в което в края на краищата се излъгват, и тази измама представят като приятна за себе си, докато след изразходване на всичките си средства нямат с какво да си направят една обикновена печка. Но те не престават да имат приятни съновидения и да привличат други към същото блаженство. Когато пък загубят всяка надежда, те се утешават с известната сентенция: „При големите дела и самото желание е достатъчно.“^[3] Тогава те обвиняват краткостта на живота, понеже не стига за осъществяване на великото им дело.

Имам известно съмнение дали трябва да бъдат допуснати в нашето общество комарджиите. Глупаво наистина и смешно зрелище е, когато виждаме някои дотолкова да са отдадени на хазарта, че щом чуят тракане на зарове, тутакси сърцето им започва да подскача и да играе. Подмамвани постоянно от надежда за печалба, когато загубят всичките си богатства и техният кораб се разбие в скалата на зара, не по-малко страшна от Малей^[4], те излизат почти голи и са готови да ограбят когото и да било, но не и своя победител в играта, за да не изглеждат мъже с малко достойнство. Какво да кажа за старците, които поради полуслепите си очи играят, като си поставят очила? На някои пък ревматизмът така е схванал пръстите на ръцете, че си наемат срещу заплащане помощник, който хвърля заровете на масата вместо тях. Приятно нещо е това, но понеже хазартната игра обикновено прераства в бяс, тя е подвластна на фуриите^[5], а не на мене.

[1] Съпругата на Одисей, която се смятала за образец на вярна жена. ↑

[2] Основните елементи за древните били вода, въздух, огън и земя. ↑

[3] Секст Проперций (II, 10, 6). ↑

[4] Нос в Южна Гърция, опасен за древните плавателни съдове. ↑

[5] Римски зли духове на отмъщението. ↑

XL. СУЕВЕРИЕТО

Без никакво съмнение от нашето тесто са и всички ония люде, които се радват при слушане или при разказване на чудеса и невероятни лъжи. За тях няма насита на такива басни, когато слушат странни неща за призраци, плътници, таласъми, подземни духове и за хиляди подобни чудесии. Колкото са по-далече от истината тия небивалици, толкова по-охотно им вярват и с толкова по-голяма наслада се оставят да им гъделичкат ушите. Тия неща разказват не само за леко и приятно прекарване на времето, но с тях печелят и пари, особено свещенослужителите и проповедниците.

Подобни на тия глупаци са хората, които имат глуповатото, но приятно убеждение, че само да погледнат дървеното или рисувано изображение на Полифем Христофор^[1] и през този ден няма да умрат! Или ако някой прочете определени молитви пред статуята на св. Варвара и ще се завърне невредим от война! Или ако някой в определени дни се помоли на св. Еразъм с определени молитви и му запали определен брой свещи, ще стане скоро богат. От св. Георги те си създадоха нов Херакъл или по-добре един нов Иполит^[2]. На неговия кон, украсен благочестиво с нагръдни и начелни висулки, не само се молят, но и го умилюват с отбрани дарове. Заклеването в неговия меден шлем смятат за най-силно. Какво ли да кажа за тия, които чрез измислени опрощавания на греховете си се радват от сърце и като по часовник и с математическо сметало определят времето за своето пребиваване в чистилицето^[3] с векове, години, месеци, дни и часове, като не допускат никаква грешка. Какво ли да кажа и за ония, които вярват във вълшебни амулети и заклинания, щото е измислил някой благочестив измамник или за лична забава, или за печелене на пари. Облегнати на това, те очакват богатство, почести, наслади, пълно изобилие, вечно цветущо здраве, дълъг живот, бодра старост и най-после съвсем близко място до Христа в бъдещия живот. Но все пак предпочитат да получат това място колкото се може по-късно, т.е. след като вече не могат да се радват на удоволствията на тоя живот, за които здраво са се държали и от които с мъка са се отказали: едвам тогава

желаят да се удостоят с ония небесни наслади. Помислете си заедно с мене следното: някой търговец, войник или съдия, като подхвърли за милостиня някоя стотинка от голямото си наградено богатство, смята из един път очистена цялата скверност на своя живот; вярва, че толкова клетвопрестъпления, разпътства, пиянствувания, караници, убийства, измами, вероломства и предателства ще бъдат очистени от него, и то така очистени, че да може отново да се върне към нов кръг от престъпления.

Има ли по-глупави, т.е. по-щастливи от ония, които чрез всекидневно прочитане на седем стихчета от свещения псалтир^[4] се домогват до върховно щастие? Вярват дори, че тези седем магически стихчета е съобщил на св. Бернард^[5] един зъл дух, твърде красноречив, но повече лекомислен, отколкото хитър, та е бил надхитрен клетият. Всичко това е било толкова глупаво, та аз се срамувам, че в него вярват не само прости хора, а и църковни учители. Тук му е мястото да кажа, че всяка отделна област си има свой собствен светец; за отделните светци определят отделни почести и на различните светци приписват различни целебни свойства, така че един лекува зъбобол, друг помага на родилките, трети връща откраднатите вещи, четвърти се явява щастлив застъпник при коработушение, пети пази стадата и така нататък. Би било твърде дълго да изброявам всички поред. Има отделни светци, които помагат при всички случаи. Такава е преди всичко Дева Мария, Богородицата, която простият народ почита повече от сина й.

[1] Свети Христофор бил изобразяван с огромен ръст и преголяма тояга. Еразъм иронизира, като го съпоставя с циклопа Полифем, който бил огромен и носил цяло дърво вместо тояга. ↑

[2] Иполит обичал много конете, а свети Георги е изобразяван на кон. ↑

[3] Католиците вярват, че небесното царство се състои от три части: ад, чистилище и рай. ↑

[4] Числото седем смятали за свещено. ↑

[5] Според легендата дяволът се явил на св. Бернард (умрял 1153 г.) и му съобщил, че знае седем стиха от библейската книга „Псалтир“, чието всекидневно прочитане осигурява рая, но не искал да му ги съобщи. Тогава светецът започнал всеки ден да прочита цялата книга.

Дяволът разбрал, че това е по-голям подвиг, и затова му съобщил седемте стиха. ↑

XLI.

Но нима хората молят от тия светци нещо, което да не е близко до глупостта? Между толкова много приношения, с които виждаме, че са претъпкани чак до покрива всички стени на някои храмове, нима забелязахте поне един за това, че някой е освободен от своята глупост или че е станал по-умен от косъм? Един се спасил от удавяне, друг оздравял след раняване; трети избягал колкото щастливо, толкова и храбро от сражение, докато останалите продължавали да се бият; четвърти, окачен на бесилка, благодарение застъпничеството на някой светец, покровител на крадците, пада от бесилото, за да облекчава усърдно някои обременени с богатства; пети, понеже избягал, след като разбил затвора; шести се излекувал от треска, макар че лекарят му се сърдил за това; друг пък не умрял от изпитата отрова, а само си прочистил стомаха, и то за голяма скръб на съпругата си, която напразно употребила труд и пари; осми, след като му се обърнала колата, върнал в къщи конете си невредими; девети бил затрупан под сринатата си къща, но останал жив; десети бил заловен от измамения съпруг, но се изплъзнал. Никой обаче не благодари, че се е освободил от глупостта си. Толкова приятно нещо е човек да няма разум, та смъртните ще се молят да бъдат освободени от всичко друго, но не и от глупостта си. Но защо се впускам в това море от суеверия?

Даже да имах уста и езици по сто, не ще можех всички породи глупаци сама да опиша със думи, ни имената да кажа на всичките видове глупост.

(По „Енеида“, VI, 625–627)

Целият живот на всички християни е препълнен с безумства от подобен вид, а свещенослужителите леко ги допускат и подхранват, понеже добре знаят колко те увеличават доходите им. Сред тия обстоятелства ако се появи някой омразен мъдрец и почне да подпява: „Ти няма да погинеш, ако започнеш да живееш праведно; ще изкупиш

греховете си, ако към лептата си прибавиш да живееш праведно; ще изкупиш греховете си, ако към лептата си прибавиш омраза към лошите дела, също сълзи, бдения, молитви и пост, с една дума, ако промениш целия си начин на живот: този светец ще те покровителствува, ако подражаваш на неговия живот.“

Щом този мъдрец, казвам, почне да бърбори това и други подобни неща, вижте в какъв смут ще хвърли душите на хората, като ги лиши от толкова голямо щастие!

Към тая група принадлежат и ония, които приживе още се грижат за своето погребение, прилежно указват и поименно предписват колко факли, колко тъжовници в черно, колко певци и колко оплаквачи да има, като че ли те сами ще могат да се наслаждават на това зрелище и ще бъдат сами посрамени, ако трупът им не се зарови тържествено. Те са обхванати от такова усърдие, като че са новоизбрани едили^[1] и залягат да уредят обществените игри и пирове.

[1] Едилите в древния Рим се грижили за обществения ред и уреждали публичните игри и веселия. ↑

XLII. САМОЛЮБИЕТО

Колкото и да бързам, не мога да отмина с мълчание ония, които, макар да не се отличават с нищо от последния наемник, се кичат по чуден начин с празното звание на своето благородство. Един извежда своя род от Еней, друг — от Брут, а трети — от Артур^[1]. Вредом показват статуите и рисуваните образи на своите предци; изброяват всичките си деди и прадеди, припомнят древни презимена, макар те самите да се отличават съвсем малко от немите статуи — същите ония истукани, които излагат. И при това положение те водят напълно щастлив живот благодарение на милата Филавтия. Не липсват обаче глупци които почитат като богове този род говеда.

Но защо ли да говоря за един или друг вид глупци? Като че ли Филавтия вредом и по чуден начин не прави почти всички тях да се чувствуват най-щастливи. Някой си е по-грозен от маймуна, а си въобразява, че е красавец като Нирей; друг пък, щом прокара с пергел три линии, си въобразява, че е Евклид^[2]; трети е същинско *магаре с лира* и пее по-лошо от петел, който е захапал под себе си кокошка, но вярва, че е нов Хермоген^[3]. Има и друг твърде приятен вид безумие, при който някои се хвалят с дарбите на своите слуги като със собствени. Сенека описва такъв един триблажен богаташ^[4]; щом се наканвал да разказва някаква история, той имал подръка роби, които му подсказвали имената, за да не пропусне нещо. Той не се колебаел да влиза в юмручно състезание, макар да е бил толкова слаб, че едвам дишал, но се облягал на силата на многобройните си яки слуги в къщи.

Дали трябва да припомня за служителите на изкуството? На тях е толкова свойствена Филавтия, че всеки един от тях по-скоро ще се откаже от бащиното си наследство, отколкото да признае, че е лишен от дарба. Такива са на първо място актьорите, певците, ораторите и поетите. Колкото някой от тях е по-бездарен, толкова повече се харесва сам на себе си и толкова повече се отдава на самохвалство и се надува. Всяка уста си намира подходящ зеленчук! Колкото е по-бездарен човек, толкова повече намира почитатели, изобщо най-негодното довежда тълпата до най-голямо възхищение, понеже по-голямата част

от хората, както казахме, са служители на глупостта. Ако по-простият човек е по-приятен на себе си и повече зачитан от другите, защо да се стремим към истинска ученост, добивана с голям труд, носеща със себе си скромност и плахост и накрай ценена съвсем от малцина?!

[1] Еней е син на Афродита и основател на римското царство; Луций Юний Брут има голяма заслуга за свалянето на последния римски цар и установяване на републиката през 510 г.пр.н.е.; Артур е митичен основател на Британското царство. ↑

[2] Прочут гръцки математик, живял през трети век пр.н.е. в Александрия. ↑

[3] Известен певец, за когото споменава Хораций („Сатири“, I, 3, 129 и др.). ↑

[4] Той се казва Калвий Сабин и е описан в „Писма до Луцилий“, 27. ↑

XLIII. САМОЛЮБИЕТО НА ОТДЕЛНИ НАРОДИ И ГРАДОВЕ

Аз виждам, че природата както е дарила всички смъртни със собствено честолюбие, така е дала и по една обща Филавтия на отделните народи и градове. Затова британците освен другото проявяват особени претенции за първенство по отношение на красотата, музиката и хубавото ядене. Шотландците облажават себе си поради благородството си, роднинството си с царе и поради диалектическите си остроумия. Французите смятат за свое качество вежливите обноски, а парижаните се гордеят, че притежават повече от всички други слава в богословската наука. Италианците си присвояват първенство в изящната литература и красноречието и толкова много се ласкаят с това име, та смятат единствено себе си сред смъртните, че не са варвари. В този вид щастие обаче първо място държат римляните, които и до днес блажено сънуват все още древния Рим. Венецианците са щастливи поради съзнанието за своя знатен произход. Гърците се смятат за създатели на науките и за потомци на древните достохвални герои. Турците, тая истинска варварска сган, предявяват претенции за първенство в религията и се присмиват над християните като на суеверни. Още по-приятно се мамят юдеите, които упорито очакват своя Месия и се държат здраво за Мойсей. Испанците не отстъпват нищо никому от военната слава. Германците се надуват с високия си ръст и с познанията си на магията.

XLIV. ЛАСКАТЕЛСТВОТО

И да не разказвам всичко подробно, мисля, че вие виждате сами колко голяма наслада носи на отделните смъртни и на цялото човечество Филавтия, на която равна по значение е сестра ѝ Ласкателството. Всъщност Филавтия не е нищо друго освен самохвалство. Но ако хвалиш друго, това е *ласкателство*. В наше време ласкателството се смята за нещо срамно, но от тези, за които названията на вещите имат повече значение от самите вещи. Те смятат, че верността е несъвместима с ласкателството. В действителност е тъкмо обратното: за пример могат да им послужат даже животните. Кое животно е по-ласкателно от кучето, кое е по-вярно от него? Има ли по-ласкаво животно от катерицата? И кое животно е по-голям приятел на човека от нея? Иначе трябва да признаем, че повече са полезни за човешкия живот люти лъвове, кръвожадни тигри и свирепи леопарди. Съществува наистина и гибелно ласкателство, чрез което някои коварни присмехулници причиняват гибел на нещастниците. Но моето ласкателство произхожда от добродушие и честност и е много по-близо до добродетелта, отколкото до противните на нея качества — суровост и намусеност, толкова безсмислени и непоносими, както казва Хораций. То ободрява падналите духом, развеселява тъжните, подтиква отпуснатите, съживява равнодушните, облекчава болните, укротява свирепите, сближава влюбените и след като ги сближи, задържа ги за дълго. Това ласкателство увлича момчетата да изучават науките усърдно, развеселява старците, а когато не е обидно и е подсладено с похвала, съветва и поучава князете. Изобщо то прави всеки да е по-приятен и по-мил на себе си, а в това се състои най-висшето щастие. Какво по-голямо доказателство за услужливост от гледката на две мулета, които взаимно се чешат? Няма нужда да казвам, че в това се състои великата заслуга на прехваленото красноречие, по-великата заслуга на медицината и най-великата на поезията: ласкателството е мед и приправка на всяко човешко общуване.

XLV. ЩАСТИЕТО Е СУБЕКТИВНО

Но ето че ми говорят: заблуждаването е нещастие. Напротив, най-голямо нещастие е да не се заблуждава човек. Много са глупави тези, които мислят, че щастие то на хората е в самите неща. Щастие то зависи от нашето мнение, защото всичко в човешкия живот е толкова неясно и объркано, та нищо не може да се знае ясно, както вярно са казали моите академици, които са най-скромните между философите. Пък дори знанието да е възможно понякога, то нерядко пречи на приятния живот. Човешката душа е така устроена, че много по-лесно се пленява от лъжата, отколкото от истината. Ако някой търси нагледен и убедителен пример за това, нека посети събранията и храмовете. Когато там се говори нещо сериозно, всички спят, прозяват се и са отегчени. Но викачът (сбърках, исках да кажа ораторът), както често става, щом заразкава някаква глупава басня, всички се оживяват, надигат глави и наострят уши. Същото е и със светец, който има баснословно и поетическо житие. Ако искате пример, вземете свети Георгий, свети Христофор и света Варвара, които се почитат с по-голяма религиозност, отколкото апостолите Петър и Павел, па дори повече от самия Христос. Но не е място да говорим сега за това.

Колко лесно достига ме до щастие то, понеже то зависи от нашето мнение за предметите, а не от тяхната същност! Достъпът до самите вещи е труден, дори към най-лесните, както е например с граматиката. Съставянето на мнение става съвсем лесно. Само то е достатъчно да осигури бързо щастие. Ето някой яде развалена сланина, чиято лоша миризма друг не би могъл да понася, а на онзи му е вкусна като амброзия^[1]. Моля ви се, какво не му стига на него за щастие? Обратно, ако някому се повдига от есетра, какво удоволствие в живота си би имал от нея? Ако жената на някого е съвсем грозна, но той я смята равна по хубост с Венера, нали това е все едно, че тя в действителност е красива? Ако някой гледа лошо нарисувана картина само с червена и жълта боя, но ѝ се възхищава, убеден, че това е картина от Анелес или Зевксис^[2], нали той е по-щастлив от оня, който скъпо е купил картина от същите прославени художници, но изпитва по-малко наслада от

нейното съзерцаване? Познавам едни мой съименник^[3], който подарил на младата си съпруга няколко фалшиви скъпоценни камъни, като я убедил, както си е ловък шегобиец, че не само са истински, но и единствени и неоценими с пари. Кажете ми, имало ли е значение това за младата жена, когато е наслаждавала очите си не по-малко приятно с тия стъклени украшения и ги е пазила скрити като някакво неповторимо съкровище? Съпругът между това избягна големи разходи и се наслаждаваше от измамата на жена си, а тя беше благодарна, като че ли ѝ беше подарил скъпо купени накити. Нима мислите, че има някаква разлика между ония люде, които в пещерата на Платон се удивляват на сенките и образите на нещата, като не желаят повече нищо и това им напълно харесва, и оня мъдрец, който е напуснал пещерата и гледа самите предмети^[4]? Лукиановият герой Микил, който се видял в златния си сън богат, не би пожелал за себе си друго щастие, освен този сън да продължи през целия му живот. И така, или няма никаква разлика между глупавите и мъдрите, или пък ако има, положението на глупавите е по-изгодно. Първо, щастието на тях струва съвсем малко, т.е. само едно убеждение. На второ място те споделят щастието си с мнозина други.

[1] Амброзия е храната на боговете. ↑

[2] Прочути древногръцки художници. ↑

[3] Става дума за Томас Мор (Morus, понеже на гръцки „глупост“ е мориа). ↑

[4] Платон в диалога си „Държавата“ говори за хора, които от рождение са поставени в пещера и са обърнати гърбом към изхода: те виждат само сенките на предметите, а самите предмети не виждат. ↑

XLVI. ГЛУПОСТТА Е БЛАГОДЕТЕЛКА

Никакви житейски блага не са приятни, ако не се споделят с другите. Всеки знае колко малко са на брой мъдреците, ако изобщо съществуват мъдреци. За толкова векове гърците наброяват само седмина^[1], но кълна се в Херкулес, ако някой ги пресее по-грижливо, да пукна, ако намери половинка или едвам една третинка на истински мъдрец. Между много похвали, с които обсипват Бакхус, на първо място стои тая, че мие душата на човека от грижи, и то за малко време, защото, както казват, събуди ли се човек след напиване, тутакси пристигат душевните терзания в колесници с четири бели коня. А колко по-пълно и по-трайно е моето благодеяние, тъй като изпълням човека с вечно опиянение и ума му с радост, наслади и щастие, и то без никакъв труд.

Изобщо аз не лишавам никого от смъртните от моя дар, докато даровете на другите богове се дават ту на едни, ту на други. Не навсякъде се ражда благородното и тънко вино, което прогонва грижите и дарява с богата надежда. На малцина Венера дава своя дар красотата, а на още по-малко хора Меркурий дава своя дар красноречието. Не са мнозина и тия, които с помощта на Херакъл са станали богати. Омировият Юпитер не отрежда власт за всякого, а Марс често не помага на нито една от воюващите страни. Колко много хора се връщат тъжни от Аполоновия триножник^[2]! Синът на Сатурн^[3] често праща гръмотевици, Феб изпраща чумата със своите стрели. Нептун повече хора погубва, отколкото спасява. Мимоходом ще спомена за божествата като Вейовци, Плутоневци, Атасовци, Пени и Трески и други от подобен род, които по-скоро са палачи^[4]. Единствена аз, Глупостта, дарявам всички еднакво с моите благодеяния.

[1] Били зачитани седем души, известни законодатели и мъдреци: Питак от Митилен, Солон от Атина, Клеобул от Родос, Хилон от Спарта, Талес от Милет, Биант от Приене, Пирон. С името на

всеки от тях били свързани мъдрости, като „животът е борба“, „познай себе си“, „нищо прекалено“ и подобни. ↑

[2] Има се пред вид прорицалището на Аполон в Делфи. ↑

[3] Зевс. ↑

[4] Олицетворени страдания, почитани като божества. ↑

XLVII. ГЛУПОСТТА Е СНИЗХОДИТЕЛНА

Аз не ламтя за приношения и когато бъде пропуснато нещо в обредите ми, не се сърдя и не искам за това изкупителни жертви. Аз не вдигам шум до небесата и по цялата земя, когато поканят другите богове да се насладят на мириса на жертвите, а мене ме забравят в къщи и не ме поканят. Строгата придирчивост на останалите богове в това отношение е такава, че по-голяма и по-сигурна награда за хората е да не им обръщат внимание, вместо да ги почитат. Също така и някои хора са толкова капризни и чувствителни към обиди, че по-добре е изобщо да не ги познаваш никак, вместо да дружиш с тях. Но ще ми кажат, че никой не принася жертви на Глупостта и никой досега не е издигнал храм за нея. Аз вече казах, че се удивлявам на тази неблагодарност на хората! Но аз им прощавам това поради моята снизходителност и никак не мога да желая жертви. Защо ли ще искам тамян, брашно, козе или свинско месо, когато смъртните по целия свят ме почитат така, както богословите смятат, че трябва да се почитат богове? Нима трябва да завиждам на Диана, която умилюват с човешка кръв^[1]? Аз смятам, че съм почитана с най-голямо благоговение, тъй като всички постъпват така, та става ясно, че ме носят в сърцата си, че ми подражават с нравите си и ме величаят с живота си. Такова почитане на светии дори и сред християните се среща не често. Колко много хора палят свещи на света Богородица и то посред бял ден, когато няма никаква нужда? Но колко малко са тия, които се стараят да подражават на нейната чистота в живота, на нейната кротост и обич към всичко небесно! А тъкмо това почитане е истинско и най-приятно на небесните жители. Защо да мечтая за храм, когато целият свят ми е храм, и то прекрасен, ако не се лъжа? Аз няма да остана без служители, докато съществуват човеци. Пък и не съм толкова глупава да искам каменни статуи и рисувани изображения за себе си, които често вредят на нашето почитане, понеже глупците и тъпците се молят на тия образи вместо на светиите. В действителност става същото, както с ония служители, които биват изгонвани от своите заместници. Смятам, че имам толкова статуи, колкото има

смъртни, носещи у себе си моя жив образ, дори и да не искат. Ето защо няма нищо, за което бих могла да завиждам на останалите богове, щом едни се почитат в едни краища на земята, а други в други, и то само в определени дни, например Феб в Родос, Венера в Кипър, Юнона в Аргос, Минерва в Атина, Юпитер на Олимп, Нептун в Тарент, Приап в Лампсак! На мене, единствено на мене целият свят дружно и непрестанно ми принася най-желани жертви.

[1] Алюзия за пренасянето на Ифигения в жертва на Артемида. ↑

XLVIII. РАЗЛИЧНИ ФОРМИ НА ГЛУПОСТ

Може да изглеждам някому, че говоря повече дръзко, отколкото вярно. Нека за малко да се вгледаме в самия живот на хората, за да стане ясно колко ми дължат и колко много ме зачитат най-знатните и най-незначителните. Аз няма да разглеждам живота на всички съсловия, защото ще е необходимо много време, но само на знатните, а за останалите лесно може да се съди по тях. Трябва ли да припомням за тълпата и простолюдието, които без никакво съмнение са всецяло мои? Те изобилствуват от различни видове глупост, толкова много и всеки ден измислят все нови форми на глупостта, че за тяхното осмиване няма да стигнат и хиляди души като Демокрит, толкова повече, че и на тези демокритовци ще бъде нужен нов Демокрит.

Не е възможно да се разкаже колко удоволствия и наслади хорицата доставят всеки ден на небесните богове! Боговете отделят предобедните си трезви часове да изслушат хорските кавги и молитви. Когато се наквасят с нектар и нямат желание за сериозна работа, тогава те се изкачват на някоя твърде висока част на небето, сядат там и с наведени надолу глави гледат какво правят хората. Няма по-приятно зрелище за тях. Боже безсмъртни! Каква театрална гледка е това, колко разнообразна е глъчката на глупаците! Това ви разказвам, защото и аз самата понякога седя заедно с тия поетически богове.

Един погива по своята женичка и колкото по-малко тя му отвърща на любовта, толкова повече той я обича, а друг се жени за зестра, а не за жена. Един търгува с плътта на собствената си годеница, а друг пък е ревнив и я пази като Аргус. Един е в траур и по тоя случай какви ли глупости не говори и не върши? Наема например артисти, които да представят скръбна пиеса, а друг плаче над гроба на мащехата си. Един каквото и откъдето може да събере, всичко дава дар на стомаха си, макар че малко след това може да гладува, а друг не смята нищо по-приятно от съня и безделието. Има и такива, които много се тревожат за чуждите дела, а за своите не се грижат. Някой пък, потънал в дългове, в навечерието на своето разорение се смята за богат, а друг смята за най-голямо щастие да живее като беден, но да обогати

наследника си. Един заради малка печалба, и то съмнителна, се носи по всички морета и поверява на вълни и ветрове живота си, който не може да се върне с никакви пари; друг пък предпочита да търси богатства с война, вместо да си живее в къщи в пълно спокойствие. Има и такива, които смятат, че ще стигнат най-сигурно до богатство, ако се подмилкват на бездетни старци, а не липсват и такива, които предпочитат да постигнат това, като обичат богати бабички. Какво неповторимо удоволствие доставят и едните, и другите на боговете наблюдатели, когато биват изкусно измамани от тях, които те самите искат да измамят!

Най-глупави и най-гнусни от всички са търговците, тъй като се занимават с най-гнусна работа и по най-гнусни начини. Те винаги и вредом лъжат, кълнат се лъжливо, изнудват, мамят и хитруват, при все това се мислят за първи сред всички, понеже пръстите са им украсени със златни пръстени. А не липсват и ласкателни монаси, които им се възхищават и ги наричат публично *досточатими*, разбира се, с надежда да получат някаква частица от несправедливо спечеленото богатство. Другаде човек би могъл да види някои питагорейци, които дотолкова всичко смятат за общо, та каквото намерят непазено добре, със спокойна съвест го задигат, като че им се е паднало в наследство^[1]. Има и такива, които са богати само в мечтите си, сънуват приятни сънища и смятат това за достатъчно да бъдат щастливи. Някои се радват, ако изглеждат на хората богати, а у дома си напълно гладуват. Един бърза да разпилее всичко, което има, а друг пък с позволени и непозволени средства трупа богатства. Един се домогва пред народа за почетна длъжност, а друг пък прекарва приятно само до огнището. Мнозина водят безкрайни съдебни процеси и постоянно и в надпревара се стараят да обогатят протакация делото съдия и адвоката, който вместо на своите довереници помага на противната страна. Един замисля държавен преврат, а друг замисля нещо велико. Има и такива, които се отправят за Йерусалим, Рим или Сент Яго^[2], където нямат никаква работа, а у дома си оставят деца и съпруга. Изобщо, ако погледнеш от луната безбройните тревоги на смъртните, както направил някога Менип^[3], би си помислил, че виждаш рояци мухи и комари, които се карат помежду си, воюват, устройват засади, грабят, измамват, блудствуват, раждат, падат и умират. Не е и възможно човек да си представи какви тревоги и какви трагедии имат тия дребни

животинки, които така скоро погиват, защото налети ли буря дори на лека война или чума, тя грабва и погубва из един път много хиляди от тях.

[1] Шега по адрес на питагорейците, понеже Питагор е казал: „Нещата на приятелите са общи.“ ↑

[2] Това са свещените градове за християните, в които отивали на поклонение: Йерусалим с гроба на Исус, Рим с двореца на папата и испанският град Сент Яго, където се пазели уж мощите на апостол Яков. ↑

[3] Алюзия за Менип, герой от разказ на гръцкия писател Лукиан: Менип си направил криле и хвъркнал на луната, откъдето наблюдавал земята. ↑

XLIX. УЧИТЕЛИТЕ ПО ГРАМАТИКА

Аз ли ще бъда най-глупава от всички и достойна Демокрит да ми се смее с цялото си гърло, ако продължа да изброявам различните форми на глупости и безумия, които съществуват сред народа. Ще мина към ония, които се почитат сред смъртните като мъдреци и държат златното клонче^[1], както се казва.

На първо място са учителите по граматика, от които в действителност не би имало по-нещастни, по-злочести и по-ненавистни на боговете, ако аз не смекчавах трудностите на тяхната толкова жалка професия с известно сладко състояние на безумие. Те са обречени не на *петте проклетия*, т.е. на петте фурии, за които говори гръцката пиграма^[2], но на хиляди. Винаги са гладни и мръсни, прекарват своя живот в училищата, казах в училищата, а по-скоро в *мислителниците*^[3] или е по-право — в мъчилищата и дупките за изтезаване. Те остаряват от непосилен труд сред рояци деца, оглушават от крясъци, чезнат от воня и мръсотия но поради моето благодеяние се мислят за първи сред смъртните. Колко много са доволни от себе си, когато стряскат плахата група деца със своя грозен изглед и глас; налагат до кръв нещастните си възпитаници с тояги, пръчки и бичове, свирепствуват по всякакъв начин и по свое усмотрение, подражавайки на известното магаре от Кума^[4]. Нечистотата им се представя за неповторима чистота, вонята — за благоухание на майоран^[5], а жалкото си робство смятат за царска власт, която не желаят да сменят със самовластието на Фаларид или Дионисий^[6].

Те са особено щастливи от убедеността си за своята голяма ученост. Пълният главите на момчетата с чисти глупости, но, велики богове, нима могат те да не гледат с презрение на Палемон^[7] и Донат? Съумяват с някакво чудно вълшебство да се представят на глупавите майки и на бащите идиоти за такива, каквито сами себе си мислят. Прибавете към това голямото удоволствие, което изпитва всеки от тях, когато открие върху някой полуизгнил лист хартия името на Анхизовата майка^[8] или непозната за обикновения човек дума като например *бубсеква*, *бовинатор* или *мантикулатор*^[9], или пък някой

изкопае някъде отломък от древен камък с полуизтрити букви! О Юпитер, какво ликуване, какво тържество и какви хвалби, като че са победили Африка или са превзели Вавилон. Някой пък вредом показва своите отегчителни и безсъдържателни стихчета, а намерят ли се люде да ги харесат, той вярва, че у него се е вселил духът на Вергилий Марон. Най-забавно от всичко е да се наблюдава как те сами се хвалят помежду си, възхищават се един от друг и се почесват взаимно. Сбърка ли някой друг дори само една думичка и бъде ли случайно забелязан от някого от тях, *Херакле милостиви*, какви трагедии се разиграват веднага, какви спорове се започват, какви хули и оскърбления се сипят! Нека ме възневидят всички граматници, ако лъжа! Познавам един *твърде учен мъж*: елинист, латинист, математик, философ, лекар и при *това цар* в науките си, вече шестдесетгодишен, който е изоставил всичко друго и повече от двадесет години се мъчи и изтезава с граматиката. Той смята, че ще бъде напълно щастлив, ако доживее до оня ден, когато ще може да установи сигурен начин, по който безпогрешно да се различават осемте части на речта. Досега това не е съумял да установи никой елинист или латинист. Като че ли заслужава да се води война, понеже някой си сметнал един съюз за наречие! Знае се, че граматиките са толкова, колкото и граматичите, дори и повече — моят Алд^[10] сам е издал повече от пет граматики. Усърдният читател не отминава нито една от тях, колкото и невежествено и неграмотно да е написана, без да я прелисти от край до край и да я назубри. Той гледа на всекиго с подозрение да не би да крои нещо нередно в тая област, като жалко се плаши да не би някой да му грабне славата и неговите дългогодишни усилия да отидат напразно. Дали вие ще предпочетете да наречете това безумие или глупост, на мене ми е безразлично, стига само да признаете, че с моя помощ и най-нещастното от всички същество достига до такова щастие, та не желае да смени своята участ дори с персийските царе^[11].

[1] Вероятно алюзия за златното клонче, което държал Еней, когато отивал в подземното царство, или за златния жезъл, който държали в ръце известните учители през средните векове, като Тома Аквински и др. ↑

[2] Има се пред вид епиграма, в която се говори за първите пет стиха на „Илиада“ и се осмиват тълкувания на тия стихове от страна на

някои граматисти. ↑

[3] Така Аристофан нарича училището на Сократ („Облаци“, стих 94). ↑

[4] Така се нарича баснята за магарето, което се облякло в лъвска кожа и плашило всички животни, понеже смятали, че баснята за пръв път се явила в град Кума. ↑

[5] Майоран е благоуханна трева. ↑

[6] Прочути тирани в древността. ↑

[7] Ремий Палемон бил римски граматик от първи век, известен с голяма самонадеяност и нахалство. Елий Донат, римски граматик от четвъртия век. ↑

[8] Майката на Анхиз не се споменава в митовете. ↑

[9] Стари латински думи, които имат приблизително значение: „който следва говедата“, „който търси прибежище“ и „който претърсва кесии“ или „който тайно пришепва“. ↑

[10] Мануций Алд (1449–1515) — приятел на Еразъм, притежател на известната печатница във Венеция, издател на древни автори, на хуманисти и на Еразъм. Сега тях книги се наричат „алдини“ и са голяма библиографска рядкост. ↑

[11] Персийските царе минавали за най-щастливите от хората (Хораций, „Оди“, III, 9, 4). ↑

I. ПОЕТИТЕ, ОРАТОРИТЕ, ПИСАТЕЛИТЕ

По-малко дължат на мене поетите, макар че по своето занятие принадлежат към моята партия. Както гласи поговорката^[1], поетите са волен народ, цялото изкуство на който има за цел да ласкае ушите на глупците с чисти измислици и смешни басни. Странно е дори да се говори за тяхната убеденост, че с тия неща не само за себе си осигуряват безсмъртие и богоподобен живот, но същото обещават и на другите. *Самолюбието и ласкателството* са приятели на тия люде повече, отколкото на когото и да било друго, и никой от смъртните не ме почита по-искрено и по-предано.

След поетите са риторите^[2], които, макар и да не са ми най-верни служители и да са близки с философите, все пак са от моята партия, за което свидетелствува и това, че наред с многото си други недомислия усърдно и подробно са писали как трябва да се шегуваме. Неизвестният автор на посланието до Херений „За ораторското изкуство“ смята глупостта за един от видовете на шегата, Квинтилиан, всепризнат първенец на това съсловие, отделя за шегата по-голяма глава от тая за „Илиада“. Ораторите толкова много зачитат глупостта, та често прибягват до смях, щом с други доводи нещо не може да се разреши. Никой не се съмнява, че е присъщо на глупостта да предизвиква кикотене чрез смешни думи, и то съвсем изкусно.

От същото тесто са и тези, които се стараят да си осигурят безсмъртна слава чрез издаване на книги. Те всички дължат твърде много на мене, особено пък ония, които пълнят хартията с чисти глупости. Тия пък, които пишат научно само за малцина специалисти и които не се плашат дори от мнението на Персий и Лелий^[3], ми се струват по-скоро достойни за съжаление, отколкото за завист. Те постоянно се измъчват: прибавят, променят, зачеркват, разместват, преповтарят, преработват отново, показват го на приятели и на деветата година го печатат^[4], все недоволни от себе си. И те получават само нищожна награда, във вид на похвала от малцина срещу толкова безсънни бдения (а сънят е най-сладкото нещо от всичко), срещу толкова жертви, толкова изпотявания и толкова измъчвания. Прибавете

към това разсипаното здраве, увехналата красота, късогледството или слепотата, бедността, завистливостта, въздържанието от удоволствия, ранната старост, предивременната смърт и ако има още нещо от този вид. Такъв мъдрец смята достатъчна награда за толкова големите си мъки само одобрението от един или двама слепци.

А колко е по-щастлив писателят, който лудува по мой съвет. Без да будувa по цели нощи, той пише направо върху хартията, каквото му дойде наум и каквото му попадне на перото, дори своите сънища, което води само до загуба на хартия. Той знае предварително, че колкото по-глупави безсмислици напише, толкова повече глупци и простаци ще го ценят. Какво значение има, че трима учени, ако случайно прочетат книгата му, ще се отнесат с презрение към него? Какво значение има мнението на малцината мъдри при толкова голяма тълпа от хвалители? Постъпват по-мъдро ония, които издават чужди трудове като свои, като си присвояват придобитата с голям труд чужда слава с надежда, че дори да бъдат след време изобличени в литературна кражба, все пак за известно време ще имат полза от това си начинание. Вижте наградата за труда им, как те са самодоволни, когато народът ги хвали и ги сочат с пръст сред тълпата: този е знаменит; когато излагат книгите им в книжарници, когато в началото на всяка страница се четат и трите им имена, предимно чуждестранни и подобни на заклинателни магически слова. Но, безсмъртни боже, това са само имена и нищо повече! После колко малко хора ще ги узнаят, като се има пред вид необятността на света; а още по-малко ще бъдат тези, които ще ги хвалят, защото и простациите имат различни вкусове. Пък и нали самите тия имена нерядко са измислени или са взети от книгите на древни писатели? Един самодоволно се нарича Телемах, друг — Стелен или Лаерт, трети Поликрат, четвърти — Тразимах^[5]. Няма да има никаква разлика, ако съшият се нарече Хамелеон или Тиква, или по обичая на философите обозначи своята книга с буквата алфа или бета. Най-забавно е обаче, когато започнат да се превъзнасят взаимно: глупците да хвалят глупци и простациите да величаят простаци с взаимни писма, стихове и панегирици. Един провъзгласява своя приятел за Алкей, приятелят му го нарича Калимах^[6]; един нарича своя приятел по-велик от Марк Тулий Цицерон, а тоя пък го смята по-учен от самия Платон! Понякога търсят свой съперник, та чрез състезание с него да увеличат славата си:

А пък тълпата невярна към двете страни се разделя

(„Енеида“, II, 39)

докато и двамата водачи излязат победители след успешен спор и всеки един от тях триумфира. Мъдреците се смеят над тия неща като над чисти глупости, каквито са в действителност. Кой ли ще отрече това? Но те прекарват живота си щастливо по мое благоволение и не биха сменили своите триумфи с тия на Сципионовците^[7]. Същите учени, които с голямо душевно удоволствие осмиват тия неща и се наслаждават на чуждата лудост, сами не малко са ми задължени. Те самите не могат да отричат това, ако не са най-неблагодарни от всички.

[1] Има се пред вид гръцката поговорка: „Поетите и художниците са волен народ“. ↑

[2] Под ритори се разбират и учители по красноречие. В случая се имат пред вид Цицерон и Квинтилиан. Първият е писал книга „За оратора“ (26, 87 и др.), а вторият — „Обучението на оратора“ (I, 3; VI, 3 и др.). ↑

[3] Персий Флак (34–62 г.) — известен римски сатирик. Гай Лелий, наречен Мъдрия, застъпник на гръцкото образование в Рим. Известен и като честен ревнител за спазване на морала. ↑

[4] Алюзия за поета Хелвий Цина, който работил върху своето произведение „Смирна“ девет години. ↑

[5] Гръцки имена, взети от Омировите поеми. Стелен е вместо Стенел. ↑

[6] Прочути древногръцки поети. ↑

[7] Има двама известни римски пълководци с името Сципион: първият победил Ханибал в 201 г.пр.н.е., а вторият разрушил Картаген в 146 г.пр.н.е. ↑

LI. ЮРИСТИТЕ

Правниците претендират за първо място сред учените и харесват само себе си. Всъщност те не вършат нищо друго, освен да търкалят Сизифовата скала^[1]. На един дъх те нижат стотици закони, без да обръщат внимание дали имат отношение към делото, трупат тълкувания върху тълкувания и мнения върху мнения, за да изглежда, че тяхната наука е най-трудна от всички. Те смятат, че преди всичко трудното е достославно.

Нека споменем заедно с тях и за диалектиците и софистите^[2], род по-бъбрив от додонската мед^[3]. Всеки един от тях може да се надпреварва по бъбривост с двадесет отбрани жени. Те щяха да бъдат без съмнение по-щастливи, ако бяха само бъбриви и не бяха толкова свадливи, та за нищо и никаква работа спорят най-ожесточено и при неумереното препиране обикновено пропускат истината. Собственото им самолюбие ги прави блажени. Щом научат три силогизма, те са готови веднага да влязат в спор по всякакъв въпрос с когото и да било. Впрочем тяхната упоритост ги прави непобедими, дори да им противопоставиш един Стентор^[4].

[1] Сизиф, митичен цар на Коринт, хитър, лукав и порочен, наказан за престъпленията си в подземното царство да търкаля голям камък по висок и стръмен хълм; стигнел ли вече до върха, камъкът се търкалял до полите ниско и работата започвала отново. Оттука изразът „Сизифови мъки“ = безполезна и мъчна работа. ↑

[2] Думата е употребена в късното си значение „лъжефилософ“, „хитрец“. ↑

[3] Зевс имал светилище в Додона, Северна Гърция. Там били поставени много медни съдове. Понеже мястото било ветровито, когато един от съдовете се раздвижи, засяга следващия и така един по един издават непрекъснато звукове. Изразът има значение на „празна бъбривост“. ↑

[4] Стентор е герой от „Илиада“ (V, 786), известен със силния си глас. ↑

II. ФИЛОСОФИТЕ

След тях идват философите, достойни за почит поради брадата си и дългата горна дреха. Те твърдят, че единствени са мъдри, а всички останали смъртни се скитат като безплътни сенки^[1]. Колко сладка лудост проявяват, когато говорят за неизброимите светове, за слънцето, луната, звездите и орбитите им, като че ли са ги мерили с палец или връв. Те обясняват причините на гръмотевиците, ветровете, затъмненията и на другите необясними явления, без да се колебаят ни най-малко, като че ли са от доверениците на природата, създателката на всичко, или като че са пристигнали при нас направо от съвета на боговете. Между това природата тържествено се надсмива над тях самите и над техните догадки. Няма никаква истина у тях. Достатъчно голямо доказателство за това са неразрешимите им спорове за отделните неща. Всъщност те не знаят нищо, макар да заявяват, че знаят всичко; не познават дори сами себе си; често пъти не виждат дупките и камъните на пътя си, било че повечето са късогледни, било че умът им хвърчи, а пък се хвалят, че те виждат идеите, общите понятия, отделните форми, първичната материя, същността и особеностите на нещата — толкова тънки неща, та дори Линкей^[2], мисля, не би могъл да ги различи. Особено презират необразованата тълпа! Натрупват едно върху друго триъгълници и четириъгълници, кръгове и други математически чертежи от този вид, правят от тях подобие на лабиринт, ограждат го от всички страни с букви като с бойна редица и после ту в един, ту в друг ред ги придвижват. Така хвърлят прах в очите на несведущите. Не липсват сред тях и такива, които предсказват бъдещето с помощта на звездите и съобщават за невероятни чудеса. Намират се щастливи хора, които вярват на всичко това.

[1] Според вярванията на древните умрелите хора се скитали дълго време в подземното царство като „сенки“ („Одисея“, X, 494 и сл.). ↑

[2] Митичен герой с остър поглед, та виждал през земята и през камъните. ↑

ІІІ. БОГОСЛОВИТЕ

Може би ще бъде по-добре да отменим с мълчание богословите, да не *раздвижваме това Камеринско блато*^[1], да не се докосваме до тая отровна билка. Този род хора са тъй чудно навъсени и раздразнителни, че на тълпи ще се нахвърлят върху мене със стотиците си заключения и ще ме карат да се отрека от думите си; в противен случай ще ме обявят за еретик. Те са свикнали да заплашват с тоя гръм всекиго, който не им е угоден. Няма други хора, които по-неохотно от богословите да признават моето благодееяние към тях, но все пак и те са ми не малко задължени. Тяхното самолюбие ги прави щастливи, като че ли обитават третото небе^[2]. Те гледат отвисоко и съжалително на всички останали смъртни като на пълзящите живини; оградили са се с рой научни определения, заключения, изводи и с очевидни и подразбиращи се твърдения, изобилствуват с толкова много *убежища*, та не биха могли да ги вплетат дори с мрежите на Вулкан^[3]. Те се измъкват с помощта на своите тънки изрази, с които по-лесно разсичат всеки възел, отколкото с тенебоска двуостра секира^[4]; богати са с много новоизмислени думи и чудновати изрази. Освен това своеволно обясняват съкровени тайни: по какъв начин е създаден и устроен светът; по какви пътеки се е промъкнала сред поколенията известната язва на първородния грях; по какъв начин, в каква степен и в кое време е заченат Христос в утробата на Девата; по какъв начин в причастието Христовото тяло и кръв съществуват^[5]. Но тия въпроси са общоизвестни. За великите и знаменити богослови, както ги наричат, други въпроси са достойни за внимание. Щом попаднат някога на тях, те веднага се оживяват. Кога именно става божественото раждане? Може ли да има многократно синовство за Христа? Възможен ли е изразът: „Бог-отец мрази сина си?“ Може ли бог да се превърне в жена, в дявол, в магаре, в тиква или в камък? Ако по някакъв начин се преобрази в тиква, ще може ли тя да говори, да прави чудеса и да се кръсти? В името на какво щеше да благославя Петър, ако беше благославял в онова време, когато Христос още висеше на кръста? Би ли могло да се казва, че тогава Христос е бил още човек? След

бъдещото възкресение ще може ли да се яде и пие? Те искат още сега да се решат въпросите за глада и жаждата.

Съществуват още неизброими *тънкости*, сами по себе си твърде глупави, за понятията, за отношенията, за формите, за същностите и особеностите, които никой не би могъл да види с очите си освен Линкей, който дори през най-дълбок мрак вижда и това, което не съществува. Прибави към това и гномите^[6], до такава степен парадоксални, та в сравнение с тях мъдрите изречения на стоиците, наричани парадокси, изглеждат съвсем прости и общодостъпни. Например една гнома гласи: „По-малко престъпление е да заколиш хиляда души, отколкото в неделен ден само един път да зашиеш обувката на някой бедняк“; а друга: „По-скоро трябва да се допусне да загине целият свят с всичко в него, както казват, отколкото да се изрече една-единствена, дори и най-незначителна лъжа.“ Тия претънки тънкости правят още по-тънки разнообразните насоки на школите на схоластиците, та по-лесно човек ще излезе от лабиринта, отколкото от бъркотиите на реалистите, номиналистите, томистите, албертистите, окамистите и скотистите^[7] — не споменавам всички школи, а само най-важните. Във всички тях има толкова много ученост и толкова трудност, та смятам, че самите апостоли ще имат нужда от друг свети Дух, ако се наложи да влязат в спор за тия неща с новите богослови. Апостол Павел е дал доказателства за своята вяра, но той не е дал достатъчно магистрално определение за нея, като казва: „Вярата е осъществяване на очакваните неща и увереност в невидимите.“^[8] Същият апостол беше горещ проповедник на християнската любов, но не е съумял диалектически да я разчлени и определи в 13-а глава на „Първото послание към коринтяните“. Наистина апостолите извършваха с благоговение тайнството причастие, но запитани за началото и за края на тайнството, за самото превръщане на виното и хляба в тяло и кръв Христова, по какъв начин тялото Христово едновременно се намира на различни места, за разликата между тялото на Христа на небето, на кръста и в тайнството причастие, в кой момент именно става преосъществяването, защото молитвата, чрез която става това, се състои от думи и срички, смятам, че апостолите едва ли биха отговорили с такава точност, с каквато отговарят и дават точни дефиниции последователите на Скот. Апостолите знаеха майката на Исус, но кой от тях философски е изяснил по какъв начин тя е била

освободена от Адамовия грях, както това правят нашите богослови? Апостол Петър получи райските ключове, получи ги от този, който не би ги дал на недостоеен. Все пак аз не зная дали Петър е разбрал (той никога не се е докосвал до такива тънки въпроси) по какъв начин ще има ключовете на знанието този, който не притежава самото знание. Апостолите кръщаваха вредом, но никога не обясняваха коя е формална, коя е материална, действаща или финална причина при кръщението и нито споменаваха нещо за изгладимата и неизгладимата негова основна черта. Апостолите се молеха, но се молеха с дух, като следваха известното евангелско напътствие: „Бог е дух и тия, които му се молят, трябва в дух и истина да му се молят.“^[9] Не е ясно дали на тях е било открито, че трябва по един и същи начин да се молят на Христа и на нарисуваната с въглен на стена икона, стига само той да е изобразен с два издадени напред пръста за благословия, с дълга коса и с триъгълен нимб зад главата. Но кой може да постигне това, ако не е преседял цели тридесет и шест години над физиката и метафизиката на Аристотел и Скот?

Апостолите изпращаха също благодат, но те никога не определят каква е разликата между даваната даром благодат и благотворителната благодат. Съветваха хората да вършат добри дела, но не правеха разлика между добро дело, действено добро дело и извършено вече добро дело. Вредом проповядваха братска обич, но не различаваха вродена от придобита обич, не обясняваха дали се явява случайно, или е неизменна и вечна, дали е сътворена вещ, или е несътворена. Апостолите мразеха греха, но да пукна, ако можеха научно да дефинират това, което ние наричаме грях, ако случайно не са усвоили духа на привържениците на Скот. Не мога да бъда заставена да повярвам, че апостол Павел, по чиято ученост можем да съдим за останалите апостоли, щеше толкова пъти да осъжда състезанията с думи, споровете и родословията или както сам той ги нарича словоборствата, ако беше посветен в тънкостите на схоластиците. Наистина всички спорове и диспути на онова време са били груби и недодялани, ако се сравнят с тънките остроумия на нашите учени доктори богослови, които надминават в това отношение дори Хризип^[10].

Впрочем богословите доктори са твърде благородни хора, защото не укоряват, а се стараят да обяснят благопристойно ония места в

писанията на апостолите, които са бездарни или не съвсем научни. Те отдават очевидно дължимата почит не само на древността, но и на апостолското име. Кълна се в Херкулес, не би било справедливо да искаме от апостолите такива обяснения, за които те не са чули нито думица от своя учител. Ако подобни неясни места се срещат у свети Иван Златоуст, свети Василий Велики или блажени Августин^[11], тогава е достатъчно само да пишат в полето: „Не се признава.“ Споменатите църковни отци опровергаваха езическите философи и юдеите, твърде упорити по природа, но постигнаха това повече с чистия си живот и с чудесата си, отколкото с извъртливи умозаклучения. Никой от тях не е бил подходящ за такива умозаклучителни мъдрости и не е можел да разбере дори едно изречение от Скот. Сега обаче кой езичник или еретик няма мигновено да отстъпи пред изтънчените доводи на богословите, освен ако е толкова тъп, та не може да ги разбере, или е толкова нахален, та да се надсмее над тях, или пък да е въоръжен със същите хитрости, за да бъде равностоен противник в спора, т.е. магьосник срещу магьосник или както някой човек с омагьосан меч се бие с противник, на когото мечът също е омагьосан. В последния случай работата им щеше да прилича на тъкането на Пенелопа, която нощем разтъкавала изтъкаваното през деня.

По мое мнение християните биха постъпили умно, ако вместо тежкоподвижните военни отреди, които воюват с променлив успех срещу турците и сарацините, изпратеха гласовитите скотисти, упоритите окамисти, непобедимите албертисти и цялата останала войска от софисти. Мисля, че хората биха видели тогава най-интересната битка и невиджана по-рано победа. Кой е наистина толкова студен, та да не се възпламени от техните остроумия? Кой е толкова тъп, та да не го раздвижат такива остротии? Кой е толкова проникателен, та да не му замъглят погледа с толкова голям мрак?

Вероятно на вас ви се струва, че аз говоря всичко това само на шега. Не е чудно такова предположение, понеже между самите богослови се намират истински учени люде, на които се повдига от тия глупави, както те смятат, богословски мъдрувания. Има и такива, които ги проклинат като богохулници и смятат за най-голямо неблагочестие да се говори с нечиста уста, да се спори с прости езически извъртания, да се дават определения по дързък начин, да се омърсява величието на

божественото богословие с толкова студени, по-скоро мръсни думи и сентенции, и то за такива съкровени неща, за които по-скоро трябва да се моли човек, а не да се стреми да ги обяснява.

Повечето доктори на богословието се чувствуват най-щастливи, дори сами си ръкопляскаат, и толкова много са заети денем и нощем с тия приятни за тях нелепости, та не им остава ни най-малко свободно време да могат да прелистят Евангелието или посланията на апостол Павел. Докато преподават в училищата тия свои безсмислени остроумия, те си въобразят, че вселенската църква ще рухне, ако не я подпират с колоните на своите заключения и силогизми, както според поетите Атлас^[12] поддържа небесния свод с раменете си. Мислите ли, че е малко щастие за тях, когато по собствено желание сглобяват и разместват изрази от Свещеното писание като восъчни фигурки, докато сметнат собствените си заключения, скрепени с подписите на няколко схоластици, че трябва да бъдат поставени по-горе от законите на Солон и от папските постановления. Те се държат като съдници на света и ако нещо се различава от техните ясни или неясни изводи, като че от името на оракул изговарят: „Това твърдение е съблазнително; това е непочтително; това пък мирише на ерес; това лошо звучи.“ По такъв начин нито кръщението, нито Евангелието, нито апостол Павел или апостол Петър, нито св. Йероним или Августин, дори нито Тома Аквински, *този велик Аристотел*, могат да направят човека християнин, ако липсва одобрението на тия бакалаври^[13], които имат най-голямо значение при решаването на тия работи. Ако не бяха ни научили тия мъдреци, кой би се досетил, че не е християнин оня, който твърди, че съвпадат следните двояки изрази: „нощно гърне, ти миришеш“ и „нощното гърне мирише“ и вторият: „гърнетата кипят“ — „гърнето кипи“^[14]. Кой щеше да освободи църквата от мрака на толкова големи заблуди, които впрочем никой нямаше и да забележи, ако не бяха ги показали наяве с големите университетски печати? Нали те са най-щастливи, когато вършат такива неща? Особено когато описват най-подробно всичко в подземното царство по такъв начин, сякаш са прекарвали в тая република много години. Те създават по свое усмотрение нови светове^[15], като прибавиха накрая един най-обширен и най-хубав, за да не липсва място, където душите на блажените да могат да се разхождат удобно, да си уреждат гощавки и дори да си играят на топка.

От тия неизброими глупости главите на богословите толкова са издути и разширени, та смятам, че и черепът на Юпитер не е бил толкова натежал, когато е повикал Вулкан да му помогне с брадвата си да изкара на бял свят Палада^[16]. Затова не се чудете, ако видите, че на публичните събрания главите им са увити добре с превръзки; иначе биха се пръснали. Аз самата често се смея, когато те си въобразят, че са истински богослови, ако говорят по възможност по груб и невъздържан начин. Те толкова много заекват, че могат да бъдат разбрани само от някой пелтек. Щом народът не ги разбира, те наричат това дълбокомислено говорене. Когато ги накара да се съобразяват със законите на граматиката, твърдят, че това не подхожда на достойнството на Свещеното писание. Удивително е величието на богословите, понеже само на тях е позволено да грешат, макар че то е общо с много обущари. Мислят се едва ли не богове, когато благоговейно ги поздравяват с думите „учители наши“. В това име те смятат, че има нещо сходно с еврейската дума *от четири букви*^[17]. Смятат, че не е позволено УЧИТЕЛ НАШ да се пише с малки букви. Ако ли пък някой си позволи да каже думите в обратен ред „наш учител“, той унищожава цялото величие на богословското звание.

[1] Близко до гр. Камерина в Сицилия имало блато, което изпусвало лоша болестотворна миризма. Оракулът на Аполон забранил на жителите да го пресушат. Забравили тая заповед, след време те го пресушили, но така отворили свободен път за враговете си и били заробени. ↑

[2] Според древни вярвания имало девет небеса. ↑

[3] В „Одисея“ (VIII, 266 и сл.) се разказва, че Афродита била жена на Вулкан (Хефест). Той научил за нейните любовни връзки с бога на войната Арес. Направил изкусно мрежа над леглото ѝ, та щом легнали двамата влюбени, тая невидима мрежа ги здраво оковала. ↑

[4] Царят на Тенедос по време на съдебни процеси винаги държал готова секира, за да накаже провинения с посичане. ↑

[5] Според учението, на църквата при тайнството причастие хлябът и виното се превръщат в тяло и кръв Христови. ↑

[6] Кратки изречения с поучително съдържание. ↑

[7] „Реалистите“ смятали, че общите понятия, наричани „универсални“, реално съществуват, а „номиналистите“ мислели, че

понятията са само имена на реално съществуващи предмети. „Томисти“ се наричат последователите на Тома Аквински (1225–1274 г.). Неговото учение е официалната религиозна философия на католическата църква. „Албертисти“ са последователите на средновековния схоластик Алберт Велики (1193–1280 г.), учител на Тома Аквински, който се стараел да обясни богословието по философски път. „Окамисти“ са последователите на английския номиналист Уилям Окам (1300–1350 г.). „Скотисти“ са привържениците на Йоан Дунс Скот (1265–1308 г.), противник на Тома Аквински. ↑

[8] „Послание към евреите“, XI, 1. ↑

[9] „Евангелие от Йоан“, V. 24. ↑

[10] Хризип (280–208 г.пр.н.е.) — известен философ диалектик. ↑

[11] Св. Йоан Златоуст (347–407 г.) — известен цариградски патриарх и проповедник; свети Василий Велики (330–379 г.) — епископ на Кесария, известен богослов и проповедник; блажени Августин (354–430) — прочут епископ и писател на римската църква. ↑

[12] Атлас бил титан, който държал на раменете си небесния свод. ↑

[13] Бакалавър е научно звание, а по времето на Еразъм така се наричали и университетските професори. ↑

[14] На латински изразите имат еднакво значение. ↑

[15] Еразъм осмива теорията за девет небеса и за десетото небе, където ще пребивават душите на праведниците. ↑

[16] Легендата говори, че Зевс почувствувал болки в главата си и повикал сина си Хефест (на лат. Вулкан), който го ударил с брадва по главата и оттам излязла в пълно въоръжение Атина Палада. ↑

[17] Еврейската дума Яхве — едно от многото наименования на бога във Вехтия завет. ↑

LIV. ПОСЛУШНИЦИТЕ И МОНАСИТЕ

Най-близко до щастието на богословите са тия, които обикновено се наричат благочестиви и отшелници. И двете тия имена са напълно лъжливи, защото най-добрата част от първите е най-далече от всяко благочестие и никои други не се срещат по-често по всички места от вторите. Аз не виждам кой може да бъде по-нещастен от тях, ако аз не им се притичвах на помощ по най-различни начини. Всички така мразят този род хора, че смятат дори случайната среща с тях за лошо предзнаменование, макар те самите да са предоволни от себе си. Първо, те смятат за най-голямо благочестие, ако не се докосват до науките и дори не знаят да четат. Второ, когато с магарешкия си глас реват в храмовете определените им псалми, които никак не разбират, вярват наистина, че доставят най-висша наслада на ушите на светиите. Между тях има и такива, които трупат капитали чрез своята външност и просия; те застават пред вратите и с груб глас просят хляб, тълпят се по гостилници, превозни средства и кораби, като причиняват не малка вреда на останалите просяци. Със своята нечистота и невежество, простота и безсрамие тия милички хора, както сами казват, ни запознават с живота на апостолите.

Приятно е да видиш как те вършат всичко по предписание, като спазват правилата с математическа точност и смятат за грешно тяхното нарушаване. Пресметнато е колко възелчета трябва да има обувката, какъв да е цветът на пояса, от каква материя да е дрехата и с какви отличителни белези да бъде разнообразена, колко широк да е поясът, какъв вид да има и колко да е голяма шапката, колко пръста на широчина да се бръсне темето и колко часа може да се спи. Кой не вижда колко е неравно това външно равенство при голямото разнообразие на телесните и духовни качества? И поради тия дреболии те не само не смятат спрямо себе си другите за нищо, но помежду си се презират. Тия хора, дали обет за апостолска любов, изпълнят всичко с чудни трагедии, ако дрехата е препасана малко по-иначе или ако цветът ѝ е малко по-тъмен. Някои от тях са толкова строги в своята религиозност, че носят отгоре вълнена дреха, а отдолу платнена, други

пък обратно — отгоре платнена, а отдолу вълнена. Едни от тях се страхуват като от отрова да се докоснат до пари, но не се боят от виното и от допирането до жени.

Полагат чудно усърдие във всичко, та да се различават по начин на живот. Това старание не е насочено да станат подобни на Христа, а те да се различават един от друг. Щастието им до голяма степен се състои в различните наименования. Едни изпитват радост да се наричат „въженосци“, но и те се подразделят на „колети“, „минорити“, „миними“ и „булисти“. После следват „бenedиктинци“, „бернардинци“, „бригиденци“, „августинци“, „вилхелмити“, „яковити“^[1], като че не е достатъчно да се наричат само християни. Голяма част от тях дотолкова са отдадени на своите обреди и човешки установки, та смятат дори небесния живот като малка награда за такива подвизи. Те и не се замислят, че в бъдещия живот Христос няма да обърне внимание на всичко това и ще пита за изпълнението на неговата първа заповед — заповедта за любовта. Един ще му покаже корема си, надут от различни видове риба; друг ще изсипе пред него сто крини псалми; трети ще му изброи безбройните си пости и ще му покаже корема си, който едвам не се е спугнал при толкова често отговяване; четвърти ще изнесе такъв куп от обреди, които едвам биха могли да бъдат вместени в седем товарни кораба; пети ще се хвали, че в продължение на шестдесет години не е докоснал пари, без да е поставял на ръцете си двойна ръкавица; шести ще му покаже расото си толкова мръсно и грубо, та никой моряк не би го турнал на гърба си; седми ще му припомни, че в продължение на повече от петдесет и пет години е живял винаги закован на едно и също място като гъба; осми ще представи като своя заслуга прегракналия си глас поради непрекъснато пеене; девети е прекарал в летаргически сън поради бездействие, а десети има вече вцепенен език поради продължително мълчание. Христос пък ще прекъсне този безкраен поток от самохвалство и ще каже: „Откъде се появиха тези нови юдеи? Аз признавам единствено моя закон, но само за него нищо не чувам. Някога съвсем открито и без да си служа с някакво иносказание на притчи, обещах наследството на моя отец не заради шапки, молитви или пости, а заради дела на милосърдие. Аз не признавам тия, които твърде добре знаят своите подвизи. Които пък искат да изглеждат по-свети от мене, нека завземат небесата, наречени абракси“^[2], или пък да си поръчат ново небе над тия

небеса, щом са поставили своите предания по-горе от моите проповеди.“ Помислете си с какви очи ще се погледнат помежду си монасите, когато видят и чуят, че пред тях са предпочетени моряци и колари? С моя помощ обаче те ще бъдат щастливи в своята надежда.

Никой не смее да не зачита тия монаси, макар те да стоят далеч от обществения живот, особено просещите монаси, понеже по време на изповед те научават всички тайни на хората. Смятат обаче за непозволено да издават тия тайни, освен ако пожелаят в пияно състояние да се поразвеселят със забавни истории. Впрочем и тогава те не споменават собствените имена на лицата, но само излагат работата с известни намеци за досещане. Разсърди ли пък някой тия стършели, те си отмъщават както трябва в проповедите си, посочват врага си безименно, но така „прикрито“, че няма да разбере само той, който нищо не разбира. И няма да спрат своя лай, докато не им се подхвърли в устата сладък залък.

Кой комедиант или площаден оратор ще предпочетете да гледате пред тях, когато смешно ораторствуват при своите проповеди, като най-усърдно подражават на всички указания, които учителите по красноречие са ни предали за изкуството да се говори? Боже безсмъртни, как жестикулират, как ловко си повишават гласа, как напевно вият, как си извиват тялото, как приемат ту едно, ту друго изражение на лицето, как всичко изпълнят с крясъци! И това изкуство за проповядване на Евангелието един брат предава на друг брат като най-велика тайна. Макар да нямах възможност да го изуча добре, ще го изложа по догадки.

На първо място те започват с възвание, подражавайки на поетите. После, готвейки се да говорят за любовта към хората, започват от египетската река Нил; готвят ли се да проповядват за тайната на кръста, започват с вавилонския дракон Бел; започват ли беседа за поста, уводът е за дванадесетте знака на зодиака; говорят ли слово за вярата, дълго време разискват върху квадратурата на кръга. Аз самата слушах един превъзходен глупак — сбърках — исках да кажа учен мъж, — който с блестящо слово се готвеше да изясни тайната за света Троица и да покаже своята необикновена начетеност в науката и да задоволи богословските уши. Той тръгна по нов път, като започна от буквите, после мина на сричките и думите, на съгласуването на името и глагола, на прилагателното име със съществителното. Мнозина се

учудваха и някои дори си припомниха стиха на Хораций: „Накъде води тази глупост?“^[3] Най-сетне той доведе работата дотам, че в основните начала на граматиката е даден предобраз на цялата св. Троица; и така всичко разясни, че никой математик не би могъл по-нагледно да го представи с чертежите си върху пясък. Този *велик богослов* се потил цели осем месеца върху тази си проповед, та днес е по-сляп и от къртица, като остротата на зрението си пожертвувал за остротата на ума си. Сам той не жали за слепотата си, понеже е убеден, че е купил евтино тази си слава.

Слушах и друг осемдесетгодишен вития, но такъв богослов, че да си помислиш, че е възкръснал самият Дунс Скот. Готвейки се да изясни тайната на името Иисус, той доказа с достойно за учудване остроумие, че в петте букви на името Иисус се съдържа всичко, което може да се каже за него. Името *Iesus* на латински език има само три падежа: *Iesus*, *Iesum* и *Iesu*. И това е очевидно доказателство за троичността на бога. Първият падеж завършва на *s*, вторият на *m* и третият на *u*. В това се съдържа *неизречима* тайна. Трите букви означават, че Иисус е *Summus*, *Medius* и *Ultimus*, т.е. върховен, среден и краен. Оставаше да се разгадае още по-неразгадаемата тайна по математически начин. Ако името Иисус се разсече на две равни части, то в средата остава буквата *S*. После проповедникът съобщи, че тази буква у евреите се нарича „шин“. Думата пък „шин“ на шотландски език значи „грях“. Оттука може съвсем убедително да се извади заключение, че Иисус е този, който взима върху себе си греховете на света. Като изслушаха с отворени уста този нов увод, всички слушатели, а особено богословите, така се учудиха, та малко остана да им се случи същото, което бе станало някога с Ниоба^[4]. С мене пък едвам не стана същото, което претърпя дървената статуя на Приап, поради своето голямо престъпление, когато наблюдавал свещенодействия на Канидия и Сагана^[5]. И с пълно право. Нима е измислял такъв увод гъркът Демостен или римлянинът Цицерон? Те смятаха за безсмислен оня увод, който е встрани от съдържанието на речта. Към същия принцип се придържат и свинарите, понеже на това ги учи самата природа. Учените наши проповедници пък смятат, че въведението (така те наричат увода) толкова ще бъде по-съвършено от риторическо гледище, колкото е по-далеч от останалото съдържание,

та слушателят с почуда да си шепне: „Накъде пък сега той ще се насочи?“

На трето място се дава малък преразказ от Евангелието. Мимоходом и набързо се дават тълкувания, макар че това би трябвало да е главната задача. На четвърто място, след като промени отново израза на лицето си, витията повдига някой богословски въпрос, който няма отношение *нито към небето, нито към земята*, но се смята, че това изискват законите на ораторското изкуство. Сега, след като си повдигнат богословските вежди, проповедниците тъпчат ушите на слушателите си с блестящи имена: „величави доктори“, „остроумни доктори“, „най-остроумни доктори“, „серафимски доктори“, „свети доктори“ и „неопровержими доктори“. Тогава хвърлят пред лицето на неуките множество големи и малки силогизми, изводи, заключения, безсмислени постановки и други схоластически безсмислици. След това остава петата част, в която витията трябва да се представи като неповторим майстор. Тук той поднася на слушателите си някоя глупава и проста басня, взета от „Историческо огледало“ или от „Римски дела“^[6], и я тълкуват преносно, иносказателно и мистично. По този начин завършват своето чудовище, каквото и Хораций не е можал да опише в съчинението си, започващо с думите: „Ако на човешка глава...“^[7]

Не знаейки от кои са научили нашите проповедници, че словото трябва да се започне бавно и съвсем тихо. И ето те започват своите проповеди така тихо, че сами не могат да чуят собствения си глас, като че ли трябва да се говори нещо, което никой не бива да разбере. Слушали са още, че да се събудят възвишени чувства у слушателите, трябва да се повишава гласът. Затова, говорейки в началото тихо, те из един път надават глас с бесен вик, макар че от това няма никаква нужда в момента. Можеш да се закълнеш, че този човек има нужда от лекарство против лудост, тъй като вика тогава, когато съвсем не е необходимо. Те са слушали също, че речта в развитието си трябва да се въодушевява и както в началото произнасят отделни части поносимо разумно, неочаквано пускат чудноват глас, макар че работата се отнася до съвсем незначителни неща и проявяват такова пресилено усърдие, та човек би сметнал, че не им е останала душа. Най-после те са научили, че учителите по риторика препоръчват да има и смешни неща в речта и те така залягат да пускат шеги, *мила Афродито*, толкова

изящни и толкова на място, че ще си помислиш: *магаре пее при съпровод на лира*. Понякога и хапят, но така, че по-скоро гъделичкат, отколкото нараняват. Дори когато се стараят да изобличават слушателите си, те по-скоро ги ласкаят.

Целият начин на проповядване е такъв, та всеки би се заклел, че неговите автори са го изучили от площадните смешници, от които обаче са много по-слаби. Все пак двата вида говорители дотолкова си приличат, че никой не би се усъмнил, че или проповедниците са изучили своето ораторско изкуство при площадните смешници, или пък обратно — площадните смешници са се учили при проповедниците. Нищо не им пречи обаче с моя помощ да си намират слушатели, които да ги смятат дори за истински демостеновци и цицероновци. Особено ги зачитат търговците и жените. Затова и проповедниците се стараят много да им угаждат, защото търговците са готови да отделят частица от несправедливо спечеленото си богатство, щом бъдат добре поласкани, а жените пък имат много причини да бъдат благосклонни към проповедниците-монаси преди всичко за това, че имат навик да изливат на монашеските гърди своите жалби против мъжете си. Сега виждате, мисля, колко много ми дължат тия хора, които упражняват някаква неограничена власт над смъртните с обреди, глупави измислици и кресъци. Те вярват, че са нови павловци или антониевци.^[8]

[1] Това са названия на членове на западни монашески ордени. ↑

[2] Гностикът Василид твърдял, че има 365 небеса. Той ги нарекъл на гръцки „абраксас“, защото сборът от числената стойност на буквите на тая форма дава 365. ↑

[3] „Сатири“ II; 7, 21. ↑

[4] Според легендата Ниоба се превърнала на камък. ↑

[5] Хораций разказва в „Сатири“ (I, 8), че дървената статуя на Приап, бог на плодородието и сладострастието, наблюдавайки как вълшебниците Канидия и Сагана правели заклинания срещу фуриите и някакви духове, толкова се трогнала, че цялата се разпаднала, а шумът изплашил магьосниците. ↑

[6] „Историческо огледало“ от XIII век и „Римски дела“ от края на XV век са две съчинения с невероятни истории, но твърде много разпространени. ↑

[7] Римският поет Хораций започва „Поетическо изкуство“ с цитираните начални думи. Мисълта на поета е, че художникът не може да рисува картина с човешка глава, с шия на кон, тяло с пера и с опашка на риба — това не може да бъде нищо друго освен чучело за присмех. ↑

[8] Вероятно Еразъм има пред вид Антоний Египетски (251–356 г.), основател на монашеството, или Антоний от Падуа (1195–1231 г.), който омагьосал рибите със своето красноречие. ↑

LV. ЦАРЕТЕ

На драго сърце оставям тия актьори, които се показват толкова лукави неблагодарници за моите благодеяния, колкото и лицемерно и безчестно се представят за благочестиви. Приятно ми е вече да премина към царете и знатните придворни, които ме зачитат съвсем искрено и както прилича на благородници, не допускат нищо неблагородно за мене. Ако тия хора имаха само капчица здрав разум, какво щеше да бъде по-тъжно и по-заслужаващо да бъде отбягвано от техния живот? Не би помислил с клетвопрестъпление и убийство да си присвоява власт никой, ако добре прецени колко голям товар поема върху плещите си оня, който желае да бъде цар. Този, който поема кормилото на управлението, трябва да се грижи за обществените, а не за частните си дела, трябва да мисли само за общото добро; той не трябва да отстъпи дори на един пръст от законите, на които сам е създател и пръв изпълнител: трябва да следи за неподкупността на всички длъжностни лица и на съдиите; той е винаги пред очите на всички и като спасителна звезда може да носи спасение за човешките дела със своите чисти нрави или пък като смъртоносна комета може да докарва най-страшна гибел. Пороците на обикновените хора или не се забелязват, или пък не стават известни на мнозина. Царят заема такова положение, та и най-малкото му отклонение от почтеността се промъква веднага като заразителна чума в живота на мнозина. Голямото богатство на владетелите обикновено ги отклонява от правия път. Колкото повече имат около себе си наслади, слободия, ласкателство и разкош, толкова по-усърдно трябва да се стараят и повече да внимават, за да не сбъркат и да отстъпят от своите задължения. Най-после какви засади, какви омрази и какви ли не още други опасности заплашват живота на царя, като не смятам страха от истинския цар — Бога, който в края на краищата ще му поиска сметка дори за най-малката простъпка, и то толкова по-строго, колкото по-своеволно е упражнявал своята власт. Ако всичко това, казвам, и още твърде много подобни неща беше обмислил в себе си владетелят, а той би го обмислил, ако е умен, убедена съм, че не би вкусил с наслада

нито сън, нито ядене. Благодарение на моя дар владетелите сега предоставят всички грижи на боговете, а те самите се грижат да допускат при себе си само такива хора, които знаят да говорят единствено приятни неща за ушите, за да не засегне някакъв смут душата им. Те са уверени, че добре са изпълнили всичките си царски задължения, ако ходят постоянно на лов, ако развъждат породисти коне, ако за своя изгода продават длъжности и чинове, ако всеки ден измислят нови способности, чрез които намаляват богатствата на гражданите и ги смятат в своята каса. Всичко това обаче хитро и под благовидни предлози, та дори най-несправедливото дело да има някакъв външен вид на справедливост. Към това прибавят няколко ласкателни думички, за да привържат към себе си душата на народа.

Представете си мислено сега (а такива хора наистина съществуват понякога) един човек, който не познава законите, почти враг на общото благополучие, загрижен само за своите лични благополучия, отдаден на наслади, мразещ науката, мразещ свободата и истината, който не мисли за нищо по-малко nežели за благополучието на държавата, но всичко мери според своята страст и лични изгоди! Поставете сега на такъв човек златна огърлица, която е символ на всички обединени и здраво свързани в едно добродетели, сложете му на главата корона, украсена със скъпоценни камъни, която трябва да му напомня, че нейният носител е длъжен да надминава останалите хора с героичните си дела; дайте му и скиптър, символ на справедливост и неподкупна съвест; наметнете му най-последно и червена мантия, външен знак за неповторима любов към държавата. Ако владетелят съпостави тия свои украшения с живота си, смятам, че ще се засрами от гиздилото си и ще се уплаши да не би някой весел присмивач да се надсмее и пошегува с цялото това трагическо облекло.

LVI. ЦАРЕДВОРЦИТЕ

Какво ли да припомня за царедворците? Няма нищо по-раболепно, по-робско, по-глупаво, по-просто от тях, макар че искат да бъдат първи във всичко. В едно само са скромни до крайност: доволни са, че носят върху себе си злато, скъпоценни камъни, пурпур и други външни знаци за доблест и мъдрост, а усърдието в тези две добродетели предоставят напълно на другите. Те се смятат повече от щастливи, че могат да наричат владетеля „свой господар“, че са се научили да го поздравяват с три думи и че знаят често да ги вмъкват като високи титли: „светлост“, „господство“ и „величество“. Колко умело са премахнали всеки срам от лицето си и колко забавно се подмилкват! Това са наистина качества, които напълно подхождат на знатен и дворцов човек. Но погледнеш ли по-отблизо целия начин на живота им, ще видиш в тяхно лице истински феакийци^[1] и женихи на Пенелопа^[2] — вие знаете стихотворението, чието ехо по-добре ще ви осведоми от мене^[3]. Те спят до пладне. Наеният свещенослужител е готов до леглото им, прочита установените молитви веднага щом те се събудят и докато се намират още в леглото. После има закуска, която почти веднага е последвана от обед. Игра на зарове, игра с различни предмети, игра на пари, шутове, смешници, леки жени, игри за развлечение, безвкусни шеги. През това време има една-две закуски. После, кълна се в Юпитер, втори обед, последван от многократно пиене. По такъв начин се търкалят без каквото и да било отегчение от живота часовете, дните, месеците, годините и вековете. Дори и аз самата понякога се връщам по-мъдра, щом съм имала възможност да видя тия *самохвалци*. Ето една сред младите жени си въобразява, че е равна на богините, понеже влачи след себе си по-дълга опашка; друг сред знатните с лакти избутва съседите си, за да изглежда подобен на Юпитер; всеки пък толкова повече харесва себе си, колкото по-тежка огърлица носи на шията си, за да покаже не само богатството си, но и телесната си сила.

[1] Феакийците са жители на остров, където царувал Алкиной. Те живеели съвсем безгрижно. ↑

[2] Кандидатите на Пенелопа били известни с напълно безделен и разпуснат живот, като устройвали непрекъснати гуляи за сметка на отсъстващия Одисей. ↑

[3] Еразъм има пред вид стиховете от Хораций, в които се говори за весел и разпуснат живот („Писма“, 1, 2, 28–31). ↑

LVII. ЕПИСКОПИТЕ

Папите, кардиналите и епископите не само усърдно съперничат на князете по начина на живот, но и почти ги надминават. Едва ли някой се замисля, че бялата като сняг ленена дреха символизира напълно непорочен живот; едва ли някому идва наум, че двурогата корона с възел на всеки един от двата ѝ върха означава пълното знание на Вехтия и Новия завет. Скритите в ръкавици ръце са белег за чисто и свободно от всякакъв досег с човешките дела служене при извършване на тайнствата; владишкият жезъл символизира преголямата бдителна грижа за повереното на духовника стадо, а епископският кръст — победа над всички човешки страсти. Ако някой се замислеше върху тези и много други такива неща, нали, казвам си аз, би живял тъжно и тревожно? Епископите пък постъпват добре, като пасат само себе си, а грижата за останалите овци предоставят на самия Христос или я прехвърлят на така наречените „братя“ и заместници. Те не си спомнят дори, че самото им звание „епископ“ значи труд^[1], грижа, безпокойство. Но в печеленето на пари се показват наистина епископи и *бдението им не е напразно.*

[1] Думата „епископ“ е гръцка, значи и „надзорник“, „усърден наблюдател“. ↑

LVIII. КАРДИНАЛИТЕ

Ако по същия начин и кардиналите се замислеха, че те са наследили мястото на апостолите, то и от тях ще се иска това, което са вършили онези; че те не са господари на духовните дарове, а само разпоредители с тях и че не след дълго време ще дават най-точна сметка за тях; ако се отдадяха на размисъл за малко поне върху своите украшения и насаме в себе си помислеха какво изисква от тях този блясък на дрехите им! Нали най-голяма и съвършена чистота на живота? Какво означава вътрешната червена дреха? Нали пламенна любов към бога? Какво означава огромната надиплена мантия, която покрива цялото муле на високопреосвещения^[1] и би била достатъчна за покриване дори на камила? Нали християнската любов, която се простира в безкрайна ширина за подпомагане на всички, т.е. за учене, за насърчаване, за изобличаване, за съветване, за спиране на войни, за противопоставяне на несправедливи господари и за проливане на собствената си кръв за християнското паство, а не само богатството? Пък и защо е богатство на тия, които са заместници на бедните апостоли? Ако обмислеха всичко това кардиналите, не биха се домогвали до този сан и биха се отказали на драго сърце от него или биха водили живот, пълен с грижи и тревоги, както са живели някога древните апостоли.

[1] Титла за митрополити, кардинали и други висши духовни лица. ↑

LIX. ПАПИТЕ

А и самите папи, които са заместници на Христа, ако се опитат да подражават на неговия живот — бедност, мъки, учение, кръстна смърт и презрение към живота, ако се замислят върху самото име „папа“, което значи „отец“, или върху титлата си „светейши“, кой човек ще бъде по-нещастен от тях на земята? Кой тогава би искал да купи това място с всичките си средства, а след като го е вече купил, би го пазил с оръжие, отрова и всякакви насилия? Колко много изгоди щяха да имат папите, ако веднаж поне сред тях би се настанила мъдростта? Мъдростта ли казах? Напротив, достатъчна е само една троха от оная сол, за която говори Христос^[1]. Колко много богатства, почести, каква голяма власт, толкова победи, длъжности, диспенсации^[2], мита, индулгенции^[3], толкова много коне, мулета и телохранители, толкова удоволствия — вие виждате с малко думи колко голям пазар, колко голяма жътва и какво безкрайно море от блага обхванах! Вместо тях ще има бдения, пости, сълзи, проповеди, молитвени събрания, научни занимания, въздишки и хиляди други горестни трудове от този вид. Не бива да се забравя и това, което ще стане с толкова много писари, преписвачи, нотариуси, адвокати, застъпници, секретари, мулетари, комари, сарафи и сводници. Трябва да прибавя и нещо по-деликатно, но се страхувам да не бъде твърде грубо за вашите уши. С една дума, цялата тая огромна тълпа, която позори римския престол — сбърках, моля, — която го украсява, ще бъде обречена на глад. Нечовешко, достойно за укор и достойно за проклятие престъпление ще е да бъдат отново върнати към торбата и тоягата^[4] тия най-висши църковни князе и истински светили на света! Сега цялата работа се оставя за апостолите Петър и Павел, които имат достатъчно свободно време, а разкоша и насладите папите запазват за себе си. И с мое съдействие никой от човешкия род не живее така приятно и безгрижно, както те. Убедени са, че отдават дължимото на Христа, като играят ролята на върховни епископи в своето мистическо и почти сценично облекло за обредни служби, с титлите си „блажени“, „преподобни“ и „светейши“, с благословията и проклятията, които

раздават. Старомодно, смешно и съвсем не е съвременно да се правят чудеса; трудно е да поучават народа; схоластично е да тълкуват Свещеното писание; безполезно е да се молят; тъжно и женоподобно е да проливат сълзи; обидно е да живеят в бедност; да претърпява поражение, е срамно и съвсем недостойно за онзи, който позволява само на великите царе да целуват блажените му нозе; неприятно е да се мре и безславно е да бъде човек разпънат на кръст! Остават следователно само тия оръжия и сладки думи, за които припомня апостол Павел^[5], с които папите са били винаги щедри: интердикти^[6], уволняване от длъжност, временно лишаване от бенефиции^[7], повторно отлъчване, проклятие, рисунки с ужасни наказания в задгробния живот и оная страхотна мълния, с която само при кимване папите изпращат душите на смъртните дори по-дълбоко от тартара. Светейшите отци в Христа и заместниците на Христа хвърлят тая мълния най-яростно срещу тия, които, подбудени от дявола, се опитват да намалят и да унищожат оставеното наследство от апостол Петър. Макар той да е казал в Евангелието: „Ние оставихме всичко и те последвахме“^[8], все пак папите наричат наследство нивите, градовете, налозите, митата и правото на власт. Възпламенени от ревност към Христа, те се борят за това наследство с желязо и огън, с обилно проливане на християнска кръв; и вярват, че защищават по апостолски невястата Христова, т.е. църквата, като храбро съкрушават враговете ѝ, както те самите казват. Като че ли може да има други по-опасни врагове за църквата от самите нечестиви първосвещеници, които с мълчанието си за Христа правят да го забравят и другите; с користолюбивите си закони са го оковали; с пресилените си тълкувания изопачават учението му и го убиват с порочния си живот. Понеже християнската църква е основана с кръв, закрепена е с кръв и с кръв е възвеличена, те вършат своето дело с оръжие, като че ли Христос не съществува, за да брани своите по обичая си. Макар че войната е толкова жестоко дело, та подхожда по-скоро на дивите животни, а не на хората, толкова безумна, че поетите я представят като рожба на фуриите, толкова злотворна, че носи пълна гибел на благородните нрави на хората, толкова несправедлива, че най-добре се води от най-лошите разбойници, толкова нечестива, че няма нищо общо с Христа, все пак папите изоставят всичко друго и само воюват.

Може да видиш дори престарели старци^[9], обхванати от юношески жар, без да се плашат от никакви разходи и без да се изморяват от непрекъснати трудове, дръзко да обръщат с главата надолу и закони, и религии, и мир, и всички човешки дела. Не липсват учени ласкатели, които наричат това очевидно нечестие ревност, благочестие и храброст; те са измислили начин, според който може някой си да извади смъртоносен меч и да го забие в сърцето на брат си, като в същото време спазва оная върховна обич, която християнинът дължи на своя ближен според заповедта на Христа.

[1] „Евангелие от Матей“ (V, 13). ↑

[2] Диспенсация е папско разрешение да не се изпълнява известен закон срещу заплащане на определена такса. ↑

[3] Индулгенция е папски книжен знак, който се купувал и носил опрощаване на греховете. ↑

[4] С „торба и тояга“ се означава истинското служене на апостолите, които обхождали света само с торба и тояга да проповядват християнството. ↑

[5] „Послание към римляните“ (XVI, 18). Там се говори за лица, които не служат на „нашия господ Исус Христос, а на своя стомах“, като с ласкателство и красноречие мамят народа. ↑

[6] Интердикт е папска писмена заповед, с която се забранява на област, държава, град или на отделно лице да се ползува от църковни треби. Това било силно оръжие в папските ръце в борбата срещу царете и управниците. ↑

[7] Бенефиция се нарича епархията заедно с материалните блага, които тя носи. ↑

[8] „Евангелие от Матей“ (XIX, 27). ↑

[9] Твърде смел намек за живия тогава папа Юлий II (умрял 1513 г.), който на преклонна възраст водил непрестанно войни. ↑

LX. НЕМСКИТЕ ЕПИСКОПИ

Не мога със сигурност да кажа дали папите с тия си дела са дали пример, или пък те самите са взели примери от някои немски епископи, които постъпват още по-просто: свалили са владишките си одежди, забравили са благословиите и другите видове церемонии и живеят като сатрапи, та дори смятат за неприлично и позорно за епископа да предаде храбрата си душа на бога другаде освен на бойното поле. А и свещениците смятат, че не е редно да останат по-назад от светостта на своите духовни началници и по военен начин се сражават с мечове, копия, камъни и всякакви други оръжия за своето право за десетък. Колко усърдно търсят да открият нещо в старите писания, с което да сплашат народеца и да го заставят да плаща повече от оня десетък, който им дължи. А между това и наум не им идва, че много неща навсякъде се четат за тяхното собствено задължение, което трябва от своя страна да изпълняват спрямо народа. Дори обръснатото теме на главата не напомня на свещенослужителя, че трябва да бъде свободен от всичките мирски страсти и да мисли само за небесното. Тези мили хора твърдят, че са изпълнили честно своето задължение, щом са измърморили по някакъв начин своите молитви, които, кълна се в Херкулес, никой бог нито чува, нито разбира, тъй като и те самите нищо не чуват и не разбират от тях, когато ги изхвърлят от устата си. Свещениците имат това общо с миряните, че и те се грижат за жетвата на своята изгода и всеки знае съответните закони по този въпрос^[1]. Що се отнася пък до техните задължения, те благоразумно ги прехвърлят на чужди рамене, а тия пък ги прехвърлят на други като топка. Както светските князе отдават области за управление на свои заместници, а заместникът предава областта си на свой заместник, тъй също и духовниците отстъпват на народа всяка грижа за благочестието — разбира се, от скромност. Простият пък народ от своя страна я прехвърля върху тия, които нарича църковнослужители, като че ли той няма нищо общо с църквата и като че ли обредът кръщение над него изобщо не се е извършвал. Мирските свещеници, като че ли са се посветили на света, а не на Христа, предоставят това бreme на

регулярните духовници^[2], последните на монасите, а монасите от полските ордени на тия от по-строгите; всички вкупом — на просещите, а просещите — на картезианците^[3]. У последните единствено се крие благочестието, но толкова много се крие, че едва ли някога може да се види. По същия начин папите, които са много усърдни при паричната жътва, прехвърлят тежките апостолски трудове върху епископите, епископите — върху свещениците, свещениците — върху заместниците си, а заместниците — върху просещите монаси. Те пък от своя страна стоварват грижата върху ония, които стрижат вълната на овците. Впрочем аз нямам намерение да разкривам в подробности живота на папите и на другите духовни лица, за да не изглежда, че пиша сатира, а че не произнасям възхвала; пък и да не би да помисли някой, че порицавам добрите господари и хваля лошите. Аз само с малко думи докоснах това, чрез което може да стане ясно, че никой смъртен не може да живее щастливо, ако не е посветен в моите тайнства и ако не се ползува от моето благоволение.

[1] Епископите са получавали десет на сто от доходите на християните. Свещениците получавали също възнаграждение в натура и били твърде вискателни към народа да изпълнява това си задължение. ↑

[2] Свещеници, които не принадлежали към никой орден. ↑

[3] Монаси от орден с твърде строг устав, основан през XI век. ↑

LXI. ЩАСТИЕТО Е БЛАГОСКЛОННО КЪМ ГЛУПОСТТА

Пък и може ли да бъде иначе, щом сама рамнузийската богиня^[1], ошастливяваща човешките дела, е толкова съгласна с мене, та е винаги най-голям враг на мъдреците, а глупците дори и насън дарява с всякакви блага? Вие знаете за известния Тимотей^[2], наречен Щастливец, към когото отнасят поговорката: *мрежата и на заспалия щастливец рибар хваща*. За щастливците е също другата поговорка: *кукумявка хвърчи към тях*^[3]. Напротив, за мъдрите подхождат други поговорки: *родени са при пълнолуние*^[4], *яхат коня на Сей*^[5] и са получили в дял тулузко злато^[6]. Но преставам да си служа с пословици, за да не изглежда, че съм ограбила сборника на моя Еразъм^[7]. И така на въпроса: щастие то обича не много разумните, обича и смелите, за които приляга поговорката: *зарът е хвърлен*. А мъдростта прави хората плахи и затова вредом виждате мъдреците да живеят в бедност, в глад и нечистотия; виждате ги пренебрегнати, безславни и ненавиждани. Към глупавите се стичат парите, глупавите се издигат в държавното управление и изобщо процъфтяват по всякакъв начин.

Ако някой смята, че щастие то се състои в това: човек да се движи сред придворните, нагиздени със скъпоценни камъни, какво е по-безполезно за случая от мъдростта, какво е по-гибелно за човешкия род от нея? Ако трябва да се печелят пари, то каква полза ще има търговецът, ако следва съвета на мъдростта: ще избягва лъжлива клетва, ще се черви, когато бъде заловен в лъжа, ще отдава преголямо значение на всички заплашващи правила на мъдреците за лъжата и лихвата. Ако пък някой се домогва до църковни почести и богатства, то по-скоро магаре или бивол ще ги достигне, отколкото мъдрецът. Ако те влече сладострастие, то младите жени, за които много място се отдели в нашия разказ, се отдават с цялото си сърце на глупавите, а от мъдрите се плашат и бягат като от скорпион. Най-после всички, които се готвят да си поживеят по-приятно и по-весело, най-напред изгонват мъдреца и са готови да приемат каквото и да било животно вместо

него. Изобщо, където и да се обърнеш — към папи, князе, съдници, чиновници, приятели, врагове, към най-значителните и към най-незначителните, всичко се върши чрез налични пари, а понеже мъдрецът мрази парите, всеки старателно го избягва.

Макар че няма никакво ограничение и край за моите похвали, все пак трябва и моето похвално слово да има най-сетне завършък. Затова ще престана да говоря, но предварително ще посоча с няколко думи, че не липсват и велики писатели, които са ме прославили с писанията си и с делата си. Не искам да си помисли някой, че аз по глупав начин сама на себе си се харесвам, нито желая законоведите да ме клеветят, че не привеждам никакви цитати. По техния пример и аз ще цитирам, т.е. ще говоря неща, които *нямат нищо общо с работата*.

[1] Така се нарича богинята на отмъщението Немезида, понеже имала храм в Атическата област Рамнус. ↑

[2] Атински пълководец (IV век пр.н.е.), богат и твърде щастлив. ↑

[3] Според вярванията на древните кукумявката предвещава щастие, когато човек я види да хвърчи към него. ↑

[4] Тая поговорка се отнася за ония, които и при най-добри условия не успяват. ↑

[5] Някой си Сей имал хубав кон, но след като Сей бил осъден на смърт, конят минавал в други господари и всички загинали от насилствена смърт. ↑

[6] Златото, което римските пълководци взели от гр. Тулуза като плячка, донесло нещастие на всички, които взели дял от него (Авъл Гелий, III, 9, 7). ↑

[7] Еразъм е издал сборник от пословици под заглавие „Адагия“. ↑

LXII. СВИДЕТЕЛСТВО НА ДРЕВНИ ПИСАТЕЛИ

Нека започнем с твърде известната и приемана от всички пословица: „Ако липсва нещо, преструването е най-подходящо в случая“. Ето защо с право често се повтаря на момчетата следният стих:

Да се преструваш умело на глупав, е мъдрост голяма.

Вие сами съдете какво огромно добро е глупостта, щом дори измамната ѝ сянка и самото ѝ наподобяване са удостоени с такава похвала от учените мъже! Хораций, това тлъсто и охранено прасе от стадото на Епикур^[1], още по-откровено съветва: „Примесвай глупост към сериозните неща.“^[2] Разбира се, той съвсем неуместно е прибавил думата „понякога“. Същият поет на друго място още казва: „Приятно е да полудуваш навреме“^[3], а на друго място продължава: „Предпочитай да изглеждаш луд и малоумен, отколкото мъдър и намусен.“^[4]

Още у Омира Телемах, възхваляван по различни начини от поета, се нарича често *глупав*^[5]. Със същото име като щастливо пожелание трагиците на драго сърце често наричат момчетата и младежите. Какво щеше да бъде всъщност свещената поема „Илиада“, ако липсваше гневът на глупавите царе и народи? Накрая каква посъвършена похвала може да има за мене от тая на Цицерон? „Всичко е пълно с глупост.“^[6] А кой не знае, че всяко добро, колкото по-нашироко се разпространява, толкова е по-ценно?

[1] Епикур (341–270 г.) — атински философ материалист. Учил още, че върховно благо за човека е удоволствието, което иде от развитието на духа и от добродетелите. След време обаче хората изопачили неговото морално учение, и под епикуреец разбират човек на чувствените наслади, които Епикур е отричал като цел и смисъл на

живота. Хораций се нарича „прасе от стадото на Епикур“ („Писма“, I, 4, 16). ↑

[2] Хораций, „Оди“ (IV, 12, 27). ↑

[3] Хораций, „Оди“, (IV, 12, 28). ↑

[4] Хораций, „Писма“ (II, 2, 126). ↑

[5] Еразъм цитира гръцка дума, която значи още „млад, невръстен“. ↑

[6] Цицерон, „Писма до домашните“ (IX, 22, 4). ↑

LXIII. ЦИТАТИ ОТ СВЕЩЕНОТО ПИСАНИЕ

Но може би за християните тия писатели нямат голям авторитет. Затова, ако ви харесва, нека заякчим моите похвали или, както учените говорят, да ги обосновем със свидетелства от Священото писание. Първом да се обърнем към богословите да ни позволят и после да пристъпим към това трудно дело. Непочтено ще бъде вероятно отново да викаме музите от Хеликон в толкова отдалечен за тях път, пък и работата им е чужда, а тъй като аз играя сега ролята на богослов и навлизам сред богословските трънаци, повече подхожда да извикам душата на Дунс Скот, която е по-остра от всеки бодил на еж, да се пресели за малко от неговата Сорбона в моите гърди, а после да ходи, където си иска, дори *сред гарваните*^[1]. Да можех само да си променя лицето и да си облека свещенически одежди! Боя се само да не би някой да ме даде под съд за кражба, че съм тайно обрала съкровищницата на нашите магистри по богословие, понеже съм толкова веща в богословието. Не трябва да има място за учудване, че след толкова продължителното ми общуване с богословите, които са ми съвсем близки, и аз съм нещо позадигнала от тях, както оня дървен бог Приап си отбеляза и запомни няколко гръцки думи, когато ги репетираше на глас неговият господар^[2]. Също и Лукиановият петел^[3] от дългото си общуване с хората се научил добре да говори. Но нека се върнем към въпроса с добри предзнаменования!

Еклисиаст е написал още в първата глава: „Броят на глупавите е безкраен.“^[4] Като говори за безкраен брой, нали има пред вид всички хора? Изключение правят малцина, на които, уверена съм, не си заслужава да им се обръща внимание. Още по-ясно признава това пророк Йеремия в десетата глава, където казва: „Глупав е всеки човек от своята мъдрост.“^[5] Той приписва мъдрост само на бога, а за всички хора остави като дял глупостта. Малко пък по-горе същият пророк пише: „Човек да не се хвали със своята мъдрост.“^[6] Но защо не искаш ти, любезни Йеремия, човек да се хвали със своята мъдрост? „Заради това — ще ми отговори той, — понеже човек изобщо не притежава мъдрост.“ Аз пак се връщам при Еклисиаст. Когато той се провиква

„Суета на суетите и всичко е суета“^[7], какво друго вярвате, че е мислил освен това, което и казахме по-рано, а именно: човешкият живот не е нищо друго освен игра на глупостта. С това той напълно потвърждава Цицероновата възхвала, която той с пълно право ми отдава с вече цитираното от нас негово изречение: „Всичко е пълно с глупост.“ Другият мъдър Еклисиаст казва: „Глупавият се променя като луна, а мъдрият остава непроменен като слънце.“^[8] Нима това не значи, че целият човешки живот е глупав, а само на бога подхожда името мъдър? Нали богословите разбират под луна човешката природа, а под слънце — този извор на всяка светлина, бога? С това се съгласуват и думите на Христа в Евангелието, с които твърди, че никой не трябва да се нарича добър освен само бог.^[9] И така, щом е глупав всеки, който не е мъдър, и щом всеки добър е мъдър, както, твърдят стоиците, по необходимост следва, че всички хора са подвластни на глупостта. В петнадесета глава на книгата „Притчи Соломонови“ се казва: „Глупостта е радост за глупавия.“^[10] Той открито признава с това, че без глупост няма нищо приятно в живота. Същата мисъл намираме и на друго място: „Който умножава знанието си, умножава и скръбта си, а в многото разбиране има и много недоволство.“^[11] Нали същият отличен проповедник открито признава: „Сърцето на мъдрите е там, където има скръб, а сърцето на глупавите е там, където има веселие.“^[12] Ето защо той не сметнал за достатъчно само да изучи мъдростта, но и да се запознае с мене. Ако не ми вярвате напълно, чуйте собствените му думи, които написа в глава първа: „Отдадох си сърцето, за да изуча мъдрост и наука, заблуда и глупост.“^[13] Трябва да се подчертае, че глупостта се поставя на последно място, което е похвала за нея. Това е писал Еклисиаст, а вие знаете, че такъв е и църковният ред: който е пръв по достойнство, той да заема последно място. В случая проповедникът помни евангелската заповед.^[14] Че глупостта стои по-горе от мъдростта, това ясно свидетелствува и авторът на книгата „Премъдрост на Иисус Сирахов“, който и да е той. Кълна ви се в Херкулес, че няма да приведа неговите думи, преди да ми помогнете в увода с полезни отговори, както правят в Платоновите диалози тия, които разговарят със Сократ. Какво трябва да се скрива: редките и скъпи предмети или обикновените и евтините? Защо мълчите? Ако вие искате да хитрувате, вместо вас ще отговори

известната гръцка пословица: *глиненото гърне и пред вратата може да оставиш*. И да не би да се осмели някой нечестиво да възразява против това твърдение, припомням, че на него се основава сам Аристотел, тоя бог за нашите магистри^[15]. Нима ще се намери между вас някой толкова глупав, та да остави скъпоценните си камъни и златото си на улицата? Кълна се в Херкулес, убедена съм че няма такъв. Скъпите предмети вие оставяте в най-скритите места на домовете си, и то в най-тайните ъгли на обковани с желяза сандъци, а малоценните предмети оставяте пред прага на домовете си. Следователно щом най-скъпите неща се скриват, а по-евтините се оставят на открито, става ясно, че мъдростта, за която Писанието забранява да се крие, е по-евтина от глупостта, за която пък заповядва да се крие колкото може повече. Чуйте думите на самото свидетелство: „Човекът, който скрива своята глупост, е по-добър от оня човек, който скрива своята мъдрост.“^[16]

Свещеното писание приписва на глупавия простодушие, докато мъдрият се смята, че никой не му е подобен. Така аз разбирам това, което Еклисиаст пише в десетата глава: „Върви ли по пътя глупакът, понеже сам е глупав, той смята всички за глупци.“^[17] Нали е признак на неповторимо добродушие да поставяш всички наравно със себе си и въпреки голямото мнение, което всеки има за себе си, да споделяш с всички собствените си похвали? Затова не се е срамувал великият цар Соломон от презимето „глупав“, като казва: „Аз съм най-глупав сред мъжете.“^[18]

Също и Павел, апостолът на езичниците, пишейки до коринтяните, съвсем драговошно си присвоява името „глупав“: „Говоря като безумен, па дори съм нещо повече.“^[19] Изглежда, като че ли му е срамно да бъде по-долу от някого по глупост.

Но вече надават вой срещу мене някои познавачи на гръцкия език^[20], които се стараят да измамят и най-хитрите съвременни богослови, а на другите изливат като мъгла своите тълкувания. Сред това стадо, ако не първото, то с пълна сигурност заема второ място моят Еразъм, когото аз по-често споменавам поради почит. „Наистина глупав и достоен за Мориа цитат“, ще кажат те. Съвсем друга е мисълта на апостола от тая, която ти бълнуваш. Той не казва с тия думи, че е по-глупав от другите, а е казал: те са Христови служители, и аз също. Павел уж за похвала се сравнил с останалите, но

почувствувал, че той не само е равен на другите апостоли при проповядването на Евангелието, но и малко стои по-горе от тях, та затова за поправка добавя „аз повече“. Но понеже искал това да изглежда вярно и все пак твърде дръзновеното слово да не дразни слушателите, той се оправдава под прикритието на глупостта: „Говоря като не мъдър“, понеже той твърди, че е привилегия на глупавите единствени да говорят истината, без да обиждат някого! Аз обаче оставям богословите да спорят какво е мислил апостол Павел, когато е писал това. Аз пък следвам великите, дебели, тлъсти и всепризнати от народа богослови, с които по-голяма част от учените предпочита да греша, *кълна се в Зевса*, отколкото да мисли правилно заедно с известните триезичници^[21]. Нашите доктори не почитат познавачите на гръцки език повече от враните^[22]. Особено важен за мене е един известен богослов, чието име аз благоразумно ще премълча, да не би нашите познавачи на гръцки език да подхвърлят срещу него гръцката поговорка *магаре при лира*^[23]. С научен подход и богословско остроумие той тълкува приведения от нас текст „като безумен говоря аз повече“. Той отделя цяла нова глава за това изречение; и понеже не можеше да го разясни със свършената си диалектика, прибави ново разделяне и допълнение на текста, тълкувайки го по следния начин. Впрочем аз ще приведа думите му не само по съдържание, но и съвсем буквално. „Като безумен говоря“, значи, ако ви изглеждам безумен, като се приравнявам с лъжливите апостоли, то ще ви изглеждам още по-безумен, ако се поставя над тях.“ Впрочем малко след това той минава на друга тема, като че е загубил ума си.

[1] Този гръцки израз съвпада с нашия „по дяволите“. ↑

[2] Статуята на Приап научила няколко гръцки думи от господаря си, когато той погрешно рецитирал Омир. После Приап ги повтарял съвсем не на място — това се разказва в едно латинско стихотворение. ↑

[3] Лукиан в диалога си „Сън или петел“ представя един петел, който разказва за своите превръщания: от войник станал на философа Питагор, после хетера, циническия философ Кратет, цар, просяк, сатрап, кон, гарга, жаба и най-после петел. ↑

[4] Този полустих липсва в гръцката и в нашата Библия, но съществува в латинската (Еклисиаст, I, 15). ↑

- [5] „Книга на пророк Йеремиа“ (X, 14). Стихът е преведен на български: „Безумствува всеки човек в своето знание“. ↑
- [6] Същата книга (IX, 23) — цитатът не е съвсем точен. ↑
- [7] „Еклисиаст“ (I, 1). ↑
- [8] „Книга премъдрост на Исус Сирахов“ (XXVII, 11 — 12) — втората част липсва в гръцката и българската Библия, но в латинската е даден целият текст. ↑
- [9] „Евангелие от Матей“ (XIX, 17). ↑
- [10] „Притчи Соломонови“ (XV, 21). ↑
- [11] „Еклисиаст“ (I, 18). ↑
- [12] „Еклисиаст“ (VII, 5). ↑
- [13] „Еклисиаст“ (I, 17). ↑
- [14] „Мнозина от последните ще станат първи и от първите — последни“ („Евангелие от Матей“, XIX, 30). ↑
- [15] Средновековните западни богослови са почитали твърде много Аристотел. ↑
- [16] „Книга премъдрост на Исус Сирахов“ (XX, 31). ↑
- [17] „Еклисиаст“ (X, 3) — оригиналът е по-друг, но в латински превод е така, както цитира Еразъм. ↑
- [18] „Притчи Соломонови“ (XXX, 2). ↑
- [19] „Второ послание до коринтяните“ (XI, 21). ↑
- [20] Богослови, познавачи на старогръцкия език, били Еразъм, Райхлин, Меланхтон, Хутен и др. ↑
- [21] Познавачи на староеврейски, старогръцки и латински език. ↑
- [22] В оригинала има игра с думи: познавач на гръцки език и врана звучат твърде близко — грекулус и гракулус. ↑
- [23] Еразъм има пред вид парижкия богослов Никола де Лира (1270–1340 г.). ↑

LXIV. ЛУКАВИ ТЪЛКУВАТЕЛИ НА СВЕЩЕНОТО ПИСАНИЕ

Но защо да се придържам така робски само към един пример, докато богословите имат пълно право да разтягат небето, т.е. Священото писание, като кожа? Дори у свети апостол Павел се срещат думи, които противоречат на Священото писание, но престават да си противоречат, ако бъдат поставени на подходящо място, ако можем да имаме някаква вяра на оня **петоезичник** Йероним^[1]. Когато привеждал видения от него надпис на олтар в Атина за доказателство на християнската вяра, той изпуснал всичко, което не подходило на целите му, и взел само последните две думи: „Неведомому богу“, т.е. на непознатия бог, но и те в променена форма. Целият надпис е гласял така: „На боговете от Азия, Европа и Африка, богове непознати и чуждоземни“^[2]. Изглежда, че *нашите богослови* по примера на апостола постоянно отскубват от разни места по четири-пет думички, а понякога, ако е необходимо, дори ги изопачават; после те се основават върху тях, без да се интересуват от предходния и следващия текст, който често няма нищо общо с доказваното или пък направо му противоречи. Това те вършат с толкова щастливо безсрамие, че много често самите законоведи завиждат на богословите.

Как ли може да не им е всичко позволено, след като оня велик богослов — едвам не му казах името, но пак се побоях от гръцката поговорка^[3] — извлякъл от думите на евангелист Лука мисъл, която толкова е в съгласие с духа на Христа, колкото водата — с огъня. Във време на върховна опасност, когато верните слуги се събират около своите господари, *за да се сражават* за тях с всички сили, Христос, желаейки да изтръгне от душите на своите ученици всяка надежда за такава защита, попитал ги дали те са изпитвали нужда от нещо, когато ги бил изпратил да проповядват, макар той да не ги снабдил нито с обувки за защита от тръни и камъни, нито с торба с припаси против глада. Когато те заявили, че нищо не им е липсвало, Христос добавил: „Но сега всеки, който има кесия, да я вземе, също да вземе торбата си; а който няма, нека продаде горната си дреха и да си купи меч.“^[4]

Понеже цялото учение на Христа е изградено върху кротост, търпение и презиране на живота, то е съвсем ясно за всекиго за какво говори тук той. Без съмнение Христос подготвя своите пратеници не само да забравят всичко мирско, но и да не се грижат за обувки и торба, дори и горната са дреха да захвърлят и голи да се отправят да проповядват евангелското учение, като нищо не си приготвят предварително освен меч, не оня меч, с който нападат разбойници и убийци, а духовния меч, който прониква до съкровенията дълбини на душата и който из един път отсича порочни части, та в сърцето остава само благочестие. А сега вижте, моля ви се, накъде извърта това нашият прославен богослов. Меча той тълкува като защита срещу преследването, а торбата като достатъчен запас от съестни продукти, като че ли Христос е променил съвсем своето мнение, уж че не е снабдил своите проповедници *по царски* и си взема обратно първото наставление. Като че ли той е забравил това, което е казал, че ще бъдат блажени, когато търпят заради него хули, гонения и мъчения, че забранявал да се противят на злото, че кротките ще бъдат блажени, а не свирепите; като че е забравил дадените им примери с врабчетата и полските кринове и сега настойчиво изисква от тях да не тръгват без меч, та дори им заповядва да си продадат горната дреха и да си купят меч, дори предпочита да тръгнат без дрехи, но препасани с меч! Като смята, че под „меч“ се разбира всичко, което се отнася до отблъскването на насилието, нашият богослов приема, че терминът „торба“ обхваща всичко, което се отнася до поддържането на живота. По този начин тълкувателят на божествената мисъл изпраща апостолите въоръжени със стенобитни машини, прашки и дори с топове да проповядват кръстното разпятие. Той ги претоварва със сандъци, пътнически кошници и вързопи, да не би да тръгнат от някоя странноприемница достатъчно ненахранени. На този човек дори не му идва наум, че мечът, който той нарежда да се купи толкова скъпо, Христос скоро ще заповяда с укор да се скрие в ножницата и доколкото се знае, апостолите никога не са си служили с мечове и щитове срещу насилието на езичниците, а те щяха да си послужат, ако Христос им беше заповядал, както това се казва в тълкуването.

Има и друг много известен богослов, когото няма да спомена^[5], понеже го почитам. Той припомня стиха на пророк Авакум: „Кожите

на мадианските шатри се разтърсиха“^[6] и смята, че това било одраната кожа на свети Вартоломей!^[7]

Неотдавна самата аз присъствувах на един богословски диспут. Впрочем аз правя това често. Там някой си зададе въпроса: „Какви са основанията от Свещеното писание, че еретиците трябва да се изгарят, а не да бъдат убеждавани при публични разисквания?“ Стана един строг старец, дори само по веждите личеше, че е богослов. Той с голямо раздражение отговори, че този закон е предписал сам апостол Павел, който казва: „Отбягвай еретика след първото и второто съветване.“^[8] След като повтори няколко пъти тия думи, повечето слушатели недоумяваха какво е станало на стареца, но той поясни: „отбягвай“ значи „еретикът трябва да се лиши от живот“!^[9] Някои се изсмяха, но се намериха и такива, на които това тълкуване изглеждаше съвсем богословско. Някои почнаха и да спорят. Тогава стана един страшен богослов, *авторитетен защитник*, както се казва, който заговори: „Слушайте, казва, какво е писано в Свещеното писание: «Не позволявай на злодея да живее.» Всеки еретик е злодей: следователно и т.н.“^[10] Всички присъстващи се възхитиха от дарбата на човека и с войнишка крачка побързаха да се присъединят към неговото мнение. Никому не дойде и наум, че този закон се отнася до предсказателите, заклинателите и магьосниците, които евреите на своя език наричат „мехасефим“. В противен случай би трябвало да се наказва със смърт за прелюбодеяние и пианство.

[1] Блажени Йероним знаел пет езика: старогръцки, латински, староеврейски, халдейски и родния си далматински език. ↑

[2] „Деяния на апостолите“ (XVII, 22–23). ↑

[3] Отново Еразъм се шегува с Никола де Лира и гръцката поговорка „магаре при лира“. ↑

[4] „Евангелие от Лука“ (XXII, 36). ↑

[5] Вероятно августинският монах Йордан Саксонски, живял през XIV в. ↑

[6] „Книга на пророк Авакум“ (III, 7). ↑

[7] Според преданието св. Вартоломей пострадал като мъченик в Индия или Армения. ↑

[8] „Послание към Тит“ (III, 10). ↑

[9] На латински „отбягвай“ значи „девита“. Богословът разделя думата на две „де вита“ = „от живота“ и прибавя от себе си „да се лиши“. ↑

[10] „Второзаконие“ (XIII, 5). Цитатът не е точен. ↑

LXV. ДРУГИ ТЪЛКУВАНИЯ

Глупаво би било да изброявам всички безбройни подобни тълкувания, които не биха могли да се вместят в томовете на Хризип и Дидим^[1]. Искам само да ви предупредя, че щом се позволяват такива неща на божествените доктори по богословие, още повече трябва да бъде извинена аз, *неопитната в богословието*, ако не всичко съвсем точно цитирам.

Сега пак се връщам към апостол Павел: „Вие, казва, охотно търпите неразумните“^[2], като към неразумните причислява и себе си. После: „Приемете ме като неразумен“ и „не говоря според бога, но като че ли в безумие“^[3]. На друго място пък казва: „Ние сме безумни заради Христа.“^[4] Чухте какви похвали са казани за глупостта от толкова велик автор! Той открито препоръчва глупостта като нещо най-необходимо и полезно за града: „Който между вас изглежда мъдър, да стане глупав, за да бъде мъдър.“^[5] В Евангелието от Лука Иисус нарича „глупави“ двама души от своите ученици, които срещнал по пътя.^[6] Още по-чудно е, че божественият Павел приписва известна доза глупост дори на бога: „Божие глупаво, казва, е по-мъдро от хората.“^[7] Тълкувателят Ориген^[8] обяснява, че тази глупост може да се отнася само към схващанията на хората. Такъв е следният случай: „Словото за кръста за погиващите е глупост.“^[9] Но защо ли аз напразно толкова се мъча и се старая да обосновавам това с доказателства, когато в мистичните псалми Христос открито говори на своя отец: „Ти знаеш моето безумие.“^[10]

Не е случайност, че глупавите хора са толкова много приятни на бога. Мисля, че по същата причина и властниците подозират и мразят разумните и мъдрите, както например Юлий Цезар се е страхувал от Брут и Касий, докато не се плашел никак от пияния Антоний, също Нерон мразел Сенека^[11], а Дионисий Сиракузки^[12] — Платон. А пък глупавите и тъпите винаги са били приятни на властниците. Също и Христос проклена и осъжда ония *мъдречи*, които се надуват със своята мъдрост. Това свидетелствува съвсем ясно и апостол Павел, като казва: „Бог избра глупавото в света“ и на друго място: „Бог намери за добре

да спаси света чрез глупост“^[13], тъй като не можеше да бъде възстановен чрез мъдростта. Сам господ достатъчно ясно потвърждава това, като вика високо чрез устата на пророка: „Ще погубя мъдростта на мъдрите и разума на разумните ще отхвърля.“^[14] Христос благодари на бога, че е скрил тайната на спасението от мъдрите, а пък я открил на малките, т.е. на глупавите. В гръцкия оригинал стои вместо „малките“ *неразумните*, което се противопоставя на *мъдрите*^[15]. По същия начин трябва да си обясним и това, че в Евангелието Христос често осъжда фарисеите, книжниците и законниците, но винаги усърдно се застъпва за простия народ. Нима не означават думите „Горко ви, книжници и фарисеи“ всъщност „Горко ви, мъдреци“?^[16] Испитвал е обаче най-голямо удоволствие да бъде заедно с децата, жените и рибарите. Дори на Христа се нравили най-много тия от безсловесните животни, които били най-далече от лисичата хитрост. Затова предпочел да яхне магаре, макар че е могъл, стига да му е харесвало това, да яхне безопасно дори лъв. Дух свети слязъл върху него във вид на гълъб, а не като орел или ястреб. В Свещеното писание често се споменават елени, кошути и агнета. Прибавете към това, че Христос нарича „овци“ своите верни последователи, определени за вечен живот. Няма по-глупаво животно от овцата, както свидетелствува и Аристотелевата поговорка *овчи нрав*. Това ни напомня, че поради глупостта на това животно поговорката е станала ругателно прозвище за ония, които са тъпи и глупави. А Христос се провъзгласява пастир на такова стадо и дори се радва на презимето „агне“, когато Йоан Кръстител го сочи на учениците си с думите: „Ето агнето на бога.“^[17] За същото често се поменава в книгата „Откровение“^[18].

Не доказва ли това, че всички смъртни, в това число и благочестивите, са глупци? Дори сам Христос, макар да е въплътена „мъдрост на отца“, станал в известен смисъл глупав, за да помогне на човешката глупост: като приел човешка природа, той станал и по характер като човек. По същия начин той станал грешник, за да ни излекува от греховете, но не пожелал да ги излекува по друг начин освен чрез глупостта на кръста и чрез невежите и тъпи апостоли. Усърдно той поучавал апостолите си на глупост и ги предпазвал от мъдростта, като им посочвал примери с децата, криновете, синапа и

врабченцата, т.е. неща глупави и лишени от разум, които живеят само по внушение на природата, без никакво хитруване и без никакви грижи. Освен това Христос забранявал на своите ученици да се тревожат каква ще бъде речта им пред властниците, когато ги изправят на съд, не им позволявал да изследват времената и събитията, очевидно с цел да не се осланят на своята мъдрост, но с цялата си душа да се уповават само на него. Към същата мисъл води и фактът, че бог, създателят на света, забранил на хората да вкусват от „Дървото на познанието“^[19], като че ли знанието е отрова за щастието. Също и апостол Павел открито осъждал знанието като извор на гордост и гибел^[20]. Мисля, че свети Бернард по примера на апостола е нарекъл планината, на която Луцифер^[21] установил своето местопребивание, „Планина на познанието“.

Може би не трябва да се изпуска и следното: глупостта е толкова приятна на всевишния, та само заради нея се прощават прегрешенията, но на никой мъдър не се прощават. Ето защо хората, макар да грешат с пълно съзнание, се молят за прошка, като се ползват от защитата и покровителството на глупостта. Доколкото помня добре, в книгата „Числа“ Арон измолва прошка за жена си от Мойсей с думите: „Моля те, господарю мой, не ни вменявай това в грях, понеже постъпихме глупаво.“^[22] Също така се оправдавал и Саул пред цар Давид: „Явно е, че постъпих глупаво.“^[23] Пък и сам Давид се обръща към господата за помощ: „Моля те, господи, прости неправдата на твоя раб, понеже постъпих глупаво“^[24] Като че нямало да получи прошка, ако не изтъкне своята глупост и незнание. Още по-силно доказва това случката, когато Христос от кръста се моли за своите врагове: „Отче, прости им, защото не знаят какво вършат“^[25] — той не намерил друго оправдание за тях освен неразумността им. По същия начин и апостол Павел пише до Тимотей: „Затова получих божие милосърдие, понеже постъпвах така поради незнание и неверие.“^[26] А какво значи „постъпвах поради незнание“ освен „постъпвах поради глупост, а не поради поквара“? А какво означават думите „получих милосърдие“, освен че той нямало да получи нищо, ако не е потърсил защитата на глупостта? В моя полза свидетелствува и вдъхновеният псалмопевец цар Давид, когото забравих да спомена в съответното място: „Не си спомняй за греховете на моята младост и за моето незнание.“^[27] Чухте

двете извинения, които привежда: младата възраст, на която винаги съм била спътница, и незнанието. При това той говори за грехове, за да можем да разберем огромната сила на глупостта.

[1] Хризип е философ, написал над 700 съчинения без никаква стойност, а Дидим е александрийски граматик, написал между 3000 и 4000 съчинения. ↑

[2] „Второ послание към коринтяните“ (XI, 19). ↑

[3] На същото място 16 и 17 стих. ↑

[4] „Първо послание към коринтяните“ (IV, 10). ↑

[5] „Първо послание към коринтяните“ (III, 18). ↑

[6] „Евангелие от Лука“ (XXIV, 25). ↑

[7] „Първо послание към коринтяните“ (I, 25). ↑

[8] Известен гръцки църковен писател (2 и 3 век). ↑

[9] „Първо послание към коринтяните“ (I, 18.) ↑

[10] „Псалми“ (LIX, 6). ↑

[11] Луций Аней Сенека (2–66) — известен римски философ, възпитател на жестокия император Нерон (54–68), по чиято заповед се самоубил. ↑

[12] Дионисий Сиракузки — тираничен владетел на гр. Сиракуза (405–368 г.), известен с голямата си подозрителност. Платон е ходил при него, за да уреди на остров Сицилия идеална държава, но всичко било напразно поради страха на тиранина. ↑

[13] „Първо послание до коринтяните“ (I, 27). ↑

[14] „Книга на пророк Исаия“ (XXIX, 14). ↑

[15] Игра с гръцката дума „непиос“, която значи „малък“ и преносно има значение „неразумен“. ↑

[16] „Евангелие от Матей“ (XI, 25). ↑

[17] „Евангелие от Йоан“ (I, 29, 36). ↑

[18] „Откровение“ (V, 13; VI, 1 и др.) ↑

[19] „Битие“ (II, 17). ↑

[20] „Първо послание към коринтяните“ (VIII, 1). ↑

[21] Луцифер е водач на въстаналите ангели. ↑

[22] „Числа“ (XII, 20). ↑

[23] „Първа книга на царете“ (XXVI, 21). ↑

[24] „Втора книга на царете“ (XXIV, 10). ↑

[25] „Евангелие от Лука“ (XXI И, 34). ↑

[26] „Послание към Тимотей“ (1, 13). ↑

[27] „Псалми“ (XXV, 7). ↑

LXVI. ХРИСТИЯНСКАТА ВЯРА И ГЛУПОСТТА

Да не се впускам в безкрайни подробности, ще кажа накратко, че християнската религия по всичко изглежда, че има някакво родство с глупостта, а е съвсем чужда на мъдростта. Ако искате доказателства за това, обърнете внимание най-напред, че децата, старците, жените и неразумните повече от всички се радват на обредите и религиозните предмети, стоят винаги съвсем близо до олтарите поради своя естествен нагон. На второ място вие виждате, че първите създатели на тая религия бяха люде удивително прости и най-ожесточени врагове на науката. Най-после някои глупаци не изглеждат повече неразумни от тези, които веднаж е сграбчил огънят на християнското благочестие. Те разпиляват богатствата си, не се бранят от неправди, позволяват да бъдат мамени, не правят разлика между приятели и врагове, изтръпват пред всяко удоволствие, отдават се на пост, бдения, сълзи, подвизи и доброволни мъки, отегчават се от живота, по неповторим начин се стремят към смъртта — накъсо, изглеждат толкова чужди на всеки здрав разум, като че духът им не обитава в тяло, а някъде другаде. Какво е това, ако не лудост? Не трябва следователно да се учудваме, че апостолите често са смятани за пияни, а апостол Павел изглеждал луд^[1] на съдията Фест.

След като аз веднаж съм облякла лъвската кожа на учен^[2], нека ви кажа, че християнското щастие, до което вярващите се домогват с толкова много мъки, не е нищо друго освен един особен вид на безумие и глупост. Не се гневете на моите думи, но вникнете по-дълбоко в същността на въпроса.

На първо място християните са почти напълно съгласни с последователите на Платон, че душата на човека е обхваната и окована от телесните окови и е възпрепятствувана от грубостта на тялото, за да може да разбере истината и да ѝ се наслади. Платон определя философията като „размишление за смъртта“, понеже тя отклонява мисълта от видимите и телесни неща, което прави и смъртта^[3]. Докато духът се ползува нормално от телесните органи, той се нарича здрав; но опитва ли се да придобие свобода, след като счупи оковите, и да

замисля бягство като че от затвор, това състояние се нарича лудост. Следователно щом душата се докосне от болест поради разстройство на органите, това е лудост според единодушното съгласие на всички. И все пак ние виждаме хора от този вид да предсказват бъдещето, да разбират езици и науки, които никога преди това не са учили, изобщо да имат нещо божествено у себе си. Без съмнение това може да се обясни с факта, че душата, освободена малко от допир с тялото, започва да проявява своята природна сила. Смятам, че поради същата причина се случва нещо подобно с умиращите, които често говорят чудновати неща, като че са вдъхновени от бога. Ако прекаленото залягане към благочестие предизвиква това състояние, може би няма да е същият вид глупост, но толкова е близо до нея, че повечето хора го смятат за чиста лудост, особено малцината на брой човечета, които се отличават от живота на всички хора. С тях се случва същото, което според Платоновата алегория се случва, както аз си мисля, на ония, които, затворени в пещера, се учудват на сенките на предметите. Един от тия затворници избягал от пещерата и след като видял истинските предмети, върнал се в пещерата и им казал как те се лъжат, понеже смятат, че освен нещастни сенки няма нищо. Този мъдрец ги съжалява и оплаква тяхното безумие, понеже живеят в такава голяма заблуда, а от своя страна те му се смеят като на луд и го изгонват. Също така голяма част от хората се учудват на материалните неща и смятат, че само те съществуват, а вярващите пък толкова повече презират всичко, колкото то е по-близо до тялото, и всецяло се отдават на съзерцание на невидимите неща. Първите отдават най-голямо значение на богатствата, необходими за телесни удобства, като на последно място поставят грижата за душата. Впрочем повечето от тях смятат, че тя не съществува, понеже не се вижда с очи. Вторите постъпват съвсем по друг начин. Те всецяло се отдават на бога, най-простата същност от всичко, после мислят за душата си, като най-близка до бога, а пренебрегват грижата за тялото, презират парите и ги отбягват като смет. Ако по необходимост трябва да се занимават с житейски дела, това правят с досада и отвращение; те имат, като че ли нищо нямат, и притежават, като че нищо не притежават. Хората от мира сега и благочестивите се различават твърде много помежду си дори и в незначителните неща.

Макар всички душевни прояви да стоят в тясна връзка с тялото, все пак някои са по-груби от тях, като осезанието, слуха, зрението, обонянieto и вкуса. Други са по-независими от тялото, като паметта, разсъдъка и волята. И така, където се насочи душата, там е и силна. Благочестивите насочват цялата сила на душата си към това, което е най-далече от материалните вещи, и стават за тях тъпи и безчувствени. Повечето хора пък обратно: те са най-силни при по-грубите чувства, а на истинските душевни усещания не отдават почти никакво внимание. Ето защо се е случвало често това, за което сега само слушаме; някои благочестиви мъже са пили олио вместо вино!^[4] Някои от душевните чувства са твърде тясно свързани с плътското тяло, като страстта, охотата за храна и сън, гневливостта, гордостта и завистта. Благочестивите водят с тях непримирима война, а пък множеството от хората смятат, че без тях не е възможно да се живее. Има и средни душевни чувства, като че ли естествени, например любовта към отечеството, обичта към децата, към родителите и към приятелите. Повечето хора отдават твърде голямо значение на тях, но благочестивите полагат всички усилия, за да ги изтръгнат от душата си, или пък ги издигат до невероятна духовност. Те обичат баща си, но вече не като родител. Какво той е създал освен тялото? Пък и това се дължи на бога-отца. Затова те почитат баща си като добър мъж, в когото проблясва образът на върховния разум, наричан от тях „върховно добро“. Те заявяват, че извън това върховно добро няма нищо, което заслужава да бъде обичано и желано.

Със същото това правило те преценяват и всичко останало в живота. Това, което се вижда, ако не заслужава презрение, те ценят много по-малко от онова, което не могат да видят. Дори твърдят, че в тайнствата и в другите божествени служби има тяло и дух. Също при поста малко зачитат само въздържането от месо и от вечерно ядене, както мисли простият народ за поста, ако липсва въздържането от страсти и обуздаването на гнева и гордостта, та духът, вече необременен от плътско бreme, да се устреми към вкусване и наслада от небесните блага. Те говорят, че не бива да се отрича причастието, но това, което става по време на самата церемония, е малко полезно само по себе си, дори е вредно, ако липсва духовният елемент, т.е. това, което се представя с видимите знаци. А с тях се представя смъртта на Христа, която смъртните трябва да подражават, като укротят,

подтиснат и дори погребат плътските си страсти, за да възкръснат за нов живот и да могат да станат едно с Христа и едно със своите ближни. Така живее и така мисли истинският благочестив християнин. А пък повечето хора вярват, че тайнството се състои в близко стоене до олтара и поради тая близост — в слушането на нестройното пение и в наблюдаването на други церемонии все от тоя род.

Не само при тия случаи, които ние изложихме като пример, но изобщо през целия си живот благочестивият отбягва това, което е свързано с тялото, и непрестанно се стреми към вечното, невидимото и духовното. Понеже между благочестивите и другите хора се явява непрекъснато несъгласие за всичко, те взаимно се обвиняват в лудост. По мое мнение прозвището „безумен“ повече подхожда на благочестивите, отколкото на останалия народ.

[1] „Деяния на апостолите“ (XXVI, 24). „Многото учение те докара до лудост“. ↑

[2] Алюзия за баснята, в която магарето се представяло за лъв, като се наметнало с лъвска кожа. ↑

[3] Платон, „Федон“ (80, E.). ↑

[4] Има се пред вид разказ за св. Бернард, който от разсеяност изпил чаша с олио вместо вино. ↑

LXVII. БЕЗУМИЕТО КАТО ВИСША НАГРАДА

За да стане още по-ясно, ще ви изложа с малко думи, както обещах, че върховната награда за праведниците не е нищо друго освен особен род на безумие. Помислете си, че още Платон е бълнувал нещо подобно, когато е писал: „Безумието на влюбените е най-голямото щастие.“^[1] Силно влюбеният не живее в себе си, а в любимия предмет и колкото повече се откъсва от себе си и се преселва в него, толкова все повече и повече се радва. Когато душата обаче се стреми да излезе от тялото и не може нормално да си служи със своите органи, това състояние без съмнение хората биха нарекли с право лудост. Същото означават употребяваните от народа изрази: „Не е на себе си“, „Върни се в себе си“, „Той дойде на себе си“. Колкото любовта е по-силна, толкова изстъплението е по-голямо и по-блажено.

Нека сега видим какъв ще бъде оня небесен живот, по който въздишат с толкова голямо усърдие благочестивите хора. Техният дух, като победител и по-силен, ще погълне в себе си тялото. Той ще постигне това по-лесно, понеже, от една страна, той ще бъде като у дома си, а, от друга страна, тялото още по времето на живота се е изтощило и пречистило за такава основна промяна. След това и самият дух ще бъде погълнат по чуден начин от върховния разум, който е безкрайно по-силен. Така човек ще бъде извън себе си и ще бъде щастлив именно по този начин, че е извън себе си; той ще изпитва някакво неизказуемо наслаждение от общението с най-голямото добро, което обгръща всичко у себе си. Това блаженство ще стане едвам тогава пълно, когато душите получат отново прежните си тела и ще бъдат надарени с безсмъртие. Но понеже животът на благочестивите не е нищо друго освен размишление за вечния живот и като някаква негова сянка, те предусещат понякога вкуса и благоуханието на обещаната им награда. Макар това да е съвсем малка капчица в сравнение с оня извор на вечното блаженство, все пак тя надминава всички плътски наслади, дори ако всички удоволствия на всички смъртни се съберат на едно място. Дотолкова духовното надминава материалното, невидимото — видимото. Това именно обещава

пророкът: „Нито око е видяло, нито ухо е чуло, нито сърце човешко е предусетило това, което бог е приготвил за тия, които го обичат.“^[2] Такава е тая частица от глупостта, която при преминаването в другия живот не само не се губи, но достига до пълно съвършенство.

Малцината, които са удостоени да почувствуват това приживе, изпитват нещо съвсем подобно на лудост: говорят несвързани неща, което не е присъщо на хората, издават безсмислени звукове, из един път си променят целия образ на лицето. Ту са весели и веднага стават тъжни, ту проливат сълзи и неочаквано почват да се смеят, ту въздишат — с една дума, изцяло са извън себе си. Щом дойдат на себе си, твърдят, че не знаят къде са били: в тялото си или извън него, будни ли са били, или са спали; не помнят какво са чували, какво са виждали, какво са говорили и какво са вършили, а всичко им е като в мъгла и като сън. Само едно знаят: че са били във висша степен щастливи, докато са били така безумни. Затова те плачат, че отново са дошли на себе си, и от цялата си душа желаят вечно да лудуват с тоя вид лудост. А това е само съвсем незначително предвкусване на бъдещото блаженство!

^[1] Платон, „Федър“ (245, В.). ↑

^[2] „Книга на пророк Исая“ (LXIV, 4). ↑

LXVIII. ЕПИЛОГ

Но аз се забравих и *прескочих отвъд границата*. Ако ви изглежда, че нещо е твърде необмислено и дръзко, не забравяйте, че го е казала Глупостта, при това жена. Припомнете си също известната гръцка поговорка: *често дори и глупецът говори разумно и мъдро*, освен ако вие смятате, че това не може да се отнася до жена. Виждам, че вие очаквате заключение. Вие обаче проявявате голямо недомислие, ако смятате, че аз помня това, което съм вече казала. Стара е пословицата: *мразя паметливия сътрапезник*. Към нея прибавям нова: *мразя паметливия слушател*. Ето защо бъдете здрави, ръкопляскайте, живеете, пийте вие, най-прославени служители на Мориа.

АЛЕКСАНДЪР МИЛЕВ

ЕРАЗЪМ РОТЕРДАМСКИ — ЖИВОТ, ЕПОХА, ТВОРЧЕСТВО

Сведенията за ранните години на Еразъм Ротердамски са твърде оскъдни. Върху паметника му в Ротердам с надпис „На великия във всяко отношение мъж“ (*Viro omnibus modis inaximo*) е отбелязано, че е роден на 28 октомври 1467 г., но по-вероятна година на неговото раждане се приема 1466. Самият той не обичал да говори за своето детство, защото бил незаконнородено дете, и то на католически свещеник.

Баща му Герхард е роден в Тула. Неговите заможни родители го определили за духовно звание и затова се противопоставили на любовта му с хубавата Маргарита, която той срещнал след първото си подстригване. Опитът на Герхард да намери работа в Италия като калиграф и да узакони връзките си с Маргарита не сполучили: родителите му го излъгали, че Маргарита починала. Това станало причина да се върне в Ротердам при тях. Там той заварил не само живата Маргарита, но и незаконния си син, наречен от нея Герхард — по името на неговия баща. По-късно това дете ще преведе немското си име на латински и ще стане Дезидериус, а ще получи световна слава с гръцкия превод на това име — Еразъм, което значи „желан“, „обичан“. Към него ще се прибави и прозвището Ротердамски по името на родния му град.

Първоначално Еразъм бил даден да се учи в местното училище, а след това го изпратили в гр. Девентер, където имало уредено хуманитарно училище с основно изучаване на латински и старогръцки език. Родителите му починали, когато бил на 13 години, като оставили на сина си в наследство малко пари и клетата съдба на незаконнородено дете. Настояниците побързали да го изпратят в манастир, където престоял три години. Вече шестнадесетгодишен младеж, Еразъм се завърнал в Ротердам, но не бил посрещнат добре от

близките си. Ето защо лесно приел увещанието на свой съученик от Девентер да постъпят в близкия августински манастир. Младите хора трябвало твърде скоро да се разкайват за прибързаната си постъпка поради строгостта на монасите към послушниците. Тук Еразъм видял тъмните страни на манастирския живот. След време от тези впечатления той ще черпи материал за острите си нападки срещу монашеството. Към 1488 г. Еразъм бил подстриган за монах, а в 1492 е вече свещеник.

В манастира имало богата библиотека с латински ръкописи и книги на латински и старогръцки език. Еразъм се занимавал усърдно с латински език и римска литература, с живопис и изкуство. Използувал времето за научни и задълбочени изследвания в областта на хуманитарните науки. Тук така усвоил латински, че на него говорел и пишел по-леко и по-хубаво, отколкото на родния си холандски. Основното познаване на латински го улеснило да се освободи от манастира. Еразъм бил в тайна преписка с Хайнрих фон Берген, епископ на Кембре. Резултат от тия преговори била молбата на епископа до манастирската управа да му се изпрати Еразъм като секретар, опитен в латинския език. Епископът трябвало да направи посещение на папата в Рим и за тая визита трябвало лице, което да пише и да говори свободно на латински език. Така Еразъм напуска манастира като „даден назаем монах“.

В епископския дворец той видял съвсем друг начин на живот от познатия му дотогава. Общувал с образовани, знатни и вежливи хора, хранил се на богата трапеза, водил разговори по научни въпроси и можел да ползува книги от библиотеките на различни лица. Затова след една година, когато епископът се отказал от посещението си в Рим и „даденият назаем монах“ трябвало да се върне в манастира си, Еразъм направил всичко да не стане това. Той измолил от епископа стипендия и заминал в Париж, където да учи богословие и да получи докторска титла. Стипендията била твърде малка и не му осигурявала сносен живот — в една от книгите си по-късно той ще пише за своя благодетел като за антимеценат.

В Париж Еразъм се настанил в църковния „Монтегю“, известен със строгата си дисциплина и лошите условия за живот.

Болест помогнала на Еразъм да напусне колежа и вече да не се върне в него. Той се отказал да посещава университета и да пише

дисертация за докторска титла. Изкарвал прехраната си като частен учител на студенти, учел усърдно старогръцки език и литература, пишел латински стихове на религиозни и морални теми. В спомените си от това време Еразъм говори за своя съвместен живот с двама французи. „Ние — казва той — постоянно разговаряхме за литература, сънувахме книги и щом се събуждахме, веднага се залавяхме за книгите.“

Тогава именно започнала и литературната дейност на Еразъм. Той е вече известен билингвист — познавач на латински и старогръцки език. Когато един богат негов частен ученик предложил да го заведе в родината си — Англия, и да го представи на видни учени и държавни мъже, там вече знаели за него и го ценели като филолог, богослов и познавач на схоластическата и класическата философия. Посрещнали го радушно. Той се сприятелил с Томас Мор, бъдещия автор на „Утопия“, с Джон Фишер, билингвист и професор, с младия престолонаследник Хенрих, който щял да стане след няколко години крал Хенрих VIII. Приятелството му с Томас Мор е продължително и плодно за двамата хуманисти. Еразъм е на почит в този кръг на приятели. Никой не се интересува от неговия произход, не се споменава нищо за незаконното му раждане, за положението му в родината. Той е уважаван и ценен като личност, като добър познавач на тогавашните хуманитарни науки. За пръв път Еразъм се чувства равен на другите.

На следната година (1499) той се завръща от Англия и живее в Париж, Орлеан, Лувен и родния Ротердам, но не се задържа за дълго на едно място. Неговият неспокоен дух намира спокойствие в пътуването и в постоянното сменяне на местожителството.

През 1500 г. Еразъм издава книгата „Адагия“ — сборник от мъдри мисли. За това много го улеснило обстоятелството, че за преподаванията си по латински и гръцки език той събирал сентенции, поговорки, басни, гноми, анекдоти и други крилати думи и изрази, които често се употребяват. Латинската средновековна дума „адагиум“ значи „кратко изречение с хубаво и поучително съдържание“. По това време съществувала мода учените и грамотните хора да изпъстрят устната си и писмена реч с латински и гръцки изрази и думи. Еразъм събрал именно такива сентенции, които всеки можел да използва. При това той посочва автора, съчинението, от което се взима, след това

обяснява какъв смисъл има и при какви случаи подхожда да се употреби. Книгата допаднала много на читателите и Еразъм добил неочаквано твърде голяма слава и известност. В кратко време тя претърпяла 12 издания, като всяко ново издание било допълнено, разширявано и подобрявано. Векове наред този сборник е настолна книга за мнозина. Дори и днес сборникът има значение за специалистите.

Пет години след завръщането си от Англия Еразъм отново е на път за там, но и сега остава само една година (1504–1505), макар че за него англичаните са „вежливи, красиви и любезни, великодушни и силни“. През 1505 г. той тръгва за Италия като възпитател на децата на английския придворен лекар. Осъществява се неговата отдавнашна мечта да види люлката на хуманизма, да срещне известни учени и хора на изкуството, да посети Рим и папата. Той отива в Торино, Болоня, Флоренция, Падуа, Рим — навсякъде посрещан като известен учен и един от най-добрите билингвисти. В Торино получил диплом за доктор хонорис кауза по богословие. Болонският университет му предлага катедра по богословие, предлагат му различни почетни длъжности, папата иска да го ръкоположи за епископ, но той не се свързва с никого, защото обича свободата и независимостта. Предпочита да бъде секретар вместо епископ, независим учен вместо професор, да печели прехраната си като частен учител и възпитател на децата на богати и знатни люде, но да знае, че може всеки момент да разполага с времето си, да се освободи от задълженията и да тръгне на път.

Повече от две години той остава в Италия. Голямото уважение и почит, с които се ползува, не му пречат да види покварата сред ръководните светски и църковни кръгове. Тия свои впечатления той ще използва наскоро в сатиричните си произведения.

Английските му приятели настойчиво го викат да отиде отново при тях. Наскоро се е възкачил на престола Хенрих VIII, който проявява интерес към науката, помни младия учен и сам го цени много. Еразъм бърза през Швейцария, Германия и Холандия за Англия. При това дълго и уморително пътуване той не е взел книги, както правел обикновено. За да му мине времето по-леко, докато с часове и дни стои на самара на коня, той нахвърлил плана и написал много глави от книгата си „Възхвала глупостта“ (гръцко заглавие Μωρίας Εὐκώμιον и латинско Stultitiae Laus). На тази остра сатира било съдено

да създаде неувяхваща слава на автора си и да остане сред шедьоврите на световната литература. Еразъм пристигнал в Лондон през 1510 г. и се установил у приятеля си Томас Мор. По това време, докато боледувал от дългото пътуване, той написал в окончателна форма книгата, която излиза от печат през следващата година.

Университетите в Кембридж и Оксфорд предлагат на Еразъм катедра по старогръцки език и богословие. Той приема поканата на Кембридж, понеже там е канцлер Фишер, негов приятел още от първото му посещение в Англия. Тук добрите познавачи на класическите езици и староеврейски виждали, че текстът на Библията е твърде неточен и изменен при продължителните преписвания през вековете. Еразъм се заел да издаде нов гръцки текст на Библията, като използвал и стари ръкописи. Направил нов латински превод и превод на немски, като посочил всички поправки и разночетения — огромна работа, която проправила път на Лутеровия превод. Богословските му лекции били наситени с езиковедски факти, с философски обяснения и се различавали основно от тълкуванията на известните схоластици Дунс Скот, Тома Аквински и др. видни средновековни богослови.

Вечният пътник посетил Германия, престоял малко време в Базел и през 1515 г. отново се върнал в Англия. Сега той намира в лицето на бъдещия Крал V голям почитател, който му дал титлата кралски съветник и годишна рента от 400 флоринта. Еразъм има вече възможност да се отдаде само на научни занимания, без да е длъжен да чете лекции, да обучава богати студенти и да възпитава деца на знатни лица, за да си изкарва прехраната. Продуктивността му се увеличава. Не пропуска нито минута свободно време за четене и писане. Той пътува, но научната му работа продължава непрекъснато: в странноприемница, в частен дом като гост, като пътник върху седло на муле или кон, в карета или каруца — винаги и при всички условия той чете или пише, мисли или прави справки. Еразъм живеел в различни градове на Европа, но след 1513 предпочитал Базел, където от 1523 г. се установил почти завинаги. Политически причини в тоя град го накарвали да се пресели във Фрайбург, ала няколко месеца преди смъртта си решил да се върне в родната страна и да се засели в Ротердам. На път за там той се отбил в Базел, където стари приятели и почитатели го посрещнали с радост и го отрупали с почести. Тук

великият хуманист починал на 12.VI.1536 г., след като завещал предварително целия си имот на бедните.

Еразъм живее във време на велики открития: Диаз стига до остров Добра Надежда; Колумб открива Америка; Васко да Гама намира нов път за Индия; Кабрал открива Бразилия, Магелан прави първото околосветско пътуване. Науката напредва също с гигантски крачки: по това време Коперник създава своята теория за вселената и небесните тела, Гутенберг изнамира новото книгопечатане с подвижни букви. Съвременници на Еразъм са известните хуманисти Райхлин, Улрих фон Хутен и Меланхтон, прославените реформатори Лутер, Цвингли и Калвин, великите художници Леонардо да Винчи, Микеланджело, Рафаело, Ботичели и др. Малко епохи от живота на човечеството са така богати с изобретения и дарования. Еразъм е един от видните люде на това славно време — времето на хуманизма.

Италия е родина на това ново направление в духовния живот на Европа, което стои между средните векове и Просвещението. Първите хуманисти искат да възстановят древната римска и гръцка култура. Те въстават против схоластиката и средновековното мислене, като проправят пътя на светския мироглед и на научното дирене на истината, свободата на волята и на личността. През средните векове смятаха, че истината е дадена в Свещеното писание. Сега, в епохата на хуманизма, целта на науката е да дири истината, да установява нови закони чрез опита и да разкрива законите на природата. Знанието е безкрайно и опитът е сигурен път към него. Мирогледът на средновековния човек бе насочен към задгробния живот, девизът е: „Помни смъртта“ (Memento mori). Хуманистите издигат нов девиз: „Помни живота“ (Memento vivere) и насочват погледа на човека към земния живот. Човек става център на живота. Той е ценен сам по себе си и в същото време сам е ковач на съдбата си. Прокламират се двата основни принципа: познай себе си и живеи не само за себе си, но и за другите. По този начин насоченият през средните векове дух на човека към небето и задгробния свят се отправя по пътеката на земния живот. Всеки със своите дарба, труд и усърдие гради личното си добруване под светлината на слънцето, а не в някакъв отвъден мир. Центърът на духовния живот се измъква от манастирските стени и се разполага в

градовете, носител на просветата не е вече духовникът, а светският учен.

Но хуманистите от времето преди Възраждането и по време на Възраждането преувеличават значението на образованието, защото на мястото на родовата аристокрация издигат аристокрацията на академиците, на образованите люде. Те искат просвета за народа, но сами се поставят над народа. Погрешно смятат, че злото, войните и мизерията са резултат на невежество. Сократовото схващане, че добродетелта трябва да се изучава и че знаещият ще бъде морално съвършен, се оказа благородна илюзия, но то допада много на хуманистите. Те често повтарят: „Станат ли хората по-образовани, те ще станат и по добри!“

Заслугата на хуманистите си остава въпреки техните грешки. Те проповядват смело свободата и водят война срещу насието. Създават култ към науката и изкуството. Известен е случаят, че Карл V, владетелят на два свята, се навежда и вдига от земята падналата четка на Тициан, а папата покорно напуска Сикстинската капела по искане на Микеланджело, за да не му пречи да работи! Светогледът е повесел, по-жизнерадостен! Създава се течение за обединение на европейските държави, дори се проповядва да се забравят националните езици и латинският да стане общ език за всички европейски народи. В тия времена именно се явява и „Утопия“ на Томас Мор — първото съчинение с идеи на утопически социализъм. Сред сонма на хуманистите Еразъм се извисява с блестящия си интелект, писателска дарба и остроумие.

Еразъм е написал хиляди страници. Неговите преводи от старогръцки език, тълкувания на Свещеното писание, лекции и учебници за изучаване на двата класически езика, сборници за изучаване на литературата и много други отдавна са забравени. Критичните издания на старите автори и на Библията също нямат вече особена стойност. Педагогическите му възгледи, колкото и да са ценни за неговото време, днес се споменават само в специалните трудове по история на педагогиката. Но наред с това има негови книги, които и днес са запазили своето значение. След сборник „Адагия“, за който вече се спомена, твърде ценно е съчинението му „Жалба на мира“

(Querella pads). Тя е остър памфлет против войната. В нея фигуративно мирът се оплаква, че никой не го зачита, макар той да носи само добрини на хората. Тук Еразъм подчертава, че „обикновено войната не засяга ония, които я отварят и подпалват, но тежи почти винаги изцяло върху невинните, върху бедния народ, който няма полза нито от победите, нито от разгромите. Войната засяга ония, които не са я предизвикали и започнали. Дори когато от войната има блестящ успех, то и тогава щастието на едните е само в ущърб на другите.“ Големият хуманист знае, че в негово време е „лудост, разколничество да се говори против войната в един свят, в който царува правото на силния“. Това обаче не го отчайва. Той многократно повтаря известната сентенция на Цицерон: „Един несправедлив мир струва много повече от една справедлива война“. В резултат на омразата му против войната той издава редица брошури и книги в защита на мира. Еразъм е горещ привърженик на всеобщия, универсалния мир, защото „една война води към нова, от една война се раждат две други войни“.

Запазила е значение за нас и неговата книга „Домашни разговори“ (*Colloquia familiaria*), която дълго време — почти цели три века, е преиздавана като четиво за по-широк кръг люде. Подражавайки на Лукиан, Еразъм по оригинален начин разглежда въпроси от бита на своите съвременници, рисува нравите на обществото, сред което живее, описва интимния живот на знатни сановници и духовни лица. Остроумният наблюдател, прикрит под маската на Лукианов смешник, докосва много тъмни страни от живота на своето време. Острата сатира е предизвикала буря от негодувание сред висшите слоеве. Разбира се, че нейният преводач в Париж бил осъден на смърт, но авторът продължавал да се радва на почит и уважение, а книгата да се преиздава на латински език. Някои дори ни убеждават че големият успех на „Домашни разговори“ се дължел на слуха, че била включена в списъка на забранените книги. Ние мъчно можем да се съгласим с това твърдение, защото начинът на изложението, шеговитият и дори на места язвителен тон, остроумието и смелостта да се критикуват видни лица, макар и безименно — всичко това е осигурявало успеха на произведението.

Еразъм е установил правилното старогръцко произношение. След падането на Западната Римска империя в Европа старогръцки почти се забравил. Започнали да учат езика от началото на 14 век.

Новите учители по гръцки език били византийци, които идвали доброволно или бягали от турците. Те преподавали така, както сами говорили и чели, т.е. на византийски. Известно е, че има разлика между старогръцкото произношение и византийското. Еразъм установил по научен начин произношението на древните гърци и в науката то носи неговото име. То е прието от всички народи.

Еразъм, „чудото на Запада“, „носителят на светлина“, „князът на науките“, „бащата на науките“, „универсалният доктор“, „светлината на истинското богословие“, „светилото на света“, „учителят на света“, „фениксът на учените“, „несравнимият мъж“, „неповторимият човек“ (това са една част от епитетите, с които го прославяли съвременниците му), е враг на застарелите традиции, вестител на нещо ново и предвестник на интернационализма. Миролубец и добряк по природа, често страхлив и нерешителен, той си остава винаги човечен. Името му става символ на борец за правда, на носител на щастие и на неповторим, честен и добър човек и учен. Базел, градът, в който той се установил за най-дълго време, става за кратко време духовна столица на Европа. Всеки княз, знатен църковен служител и учен мъж не пропускал удобен случай да го посети, да поговори с него или да получи подпис в семейната си книга. Кардинали го канят на обед, високопоставени лица го молят да ги посети. Неговите писма се смятат за реликви и се пазят увити в брокат. Императори и крале, князе и велики херцози, министри и учени, папи и кардинали, игумени и епископи търсят неговото благоволение. Император Карл V му предлага постоянно място в своя съвет; английският крал Хенрих VIII прави всичко да го привлече завинаги в Англия; Фердинанд Австрийски — в Австрия, Франциск I го зове в Париж, пристигат примамливи предложения от родната Холандия, от Унгария и Полша, от Португалия и Рим; пет университета си оспорват честта да му предложат катедра и му дават учени звания и титли хонорис кауза, папи му предлагат кардиналска шапка и го обсипват с любезности, макар че не винаги щади църквата и нейните покварени служители. Той обаче предпочита да бъде независим, не разхожда славата си от дворец до дворец, а предпочита нейната звезда да блести над стряхата на собствения му дом. Приема подаръци, позволява да го ласкаят, но не се обвързва нито с едно лице, нито с едно учреждение, нито с една държава. Затова той не застава рамо до рамо с Лутер, а дори написва

книга против него — „За свободата на волята“, в която доказва, че насилието унижава човека, унищожава свободата и води до робство. Наистина Еразъм с писанията си, с проповедите си и с острите си критики на папската курия, „снесе яйцето за Реформацията, а Лутер само го измъти“, но той не е бил борец от типа на реформатора. Цезарите и Карл Велики се опитаха със силата на оръжието да обединят Европа и света, но не успяха. Еразъм се опитва да направи това чрез духовния меч, както учат хуманистите. Той търси единство без насилие, по добра воля. Сам се чувства като гражданин на целия свят; обича всички и желае да бъде обичан от всички.

Еразъм е бил един от най-образованите люде на своето време. Той познавал отлично древногръцката и римска литература, митология и изкуство, богословието и схоластичната философия. Надарен с рядка памет, можел да цитира цели страници от различни съчинения. При разговори и в своите писма, в книгите си и посланията си, той пъстри речта си волно със сентенции, мъдри мисли, мнения, стихове и цитати от Свещеното писание и древните автори. Той е всепризнат като неповторим стилист от времето на Възраждането. Неговият латински език по обилие на думи и разнообразие на фразата наподобява Цицероновия стил.

„Възхвала на Глупостта“ е най-четената от неговите книги. Още приживе на автора тя претърпяла десетки издания и продължавала да се печата непрекъснато. Печата се и в наши дни. Още отрано започнали да я превеждат. Няма език в Европа, на който да не е преведена. До 1914 година тя е била издадена в оригиналния латински текст и различните преводи в над 6 милиона бройки. За времето си това е тираж, който е надминат само от Библията. В наше време тя се превежда отново и отново и се издава постоянно.

Написана набързо, „дете на случайността“, тя е рожба на весело настроение. Еразъм иска да се посмее над глупостта на хората, но остроумно отстъпва думата на божествената глупост сама да говори за себе си. Това има удобството, ако някой се познае в книгата, да може авторът да му каже, че не бива да се сърди, защото това говори „Глупостта, която при това е жена“. Самохвално Глупостта изтъква, че извън нея няма щастие. Тя дарява с радост. Всеки човек малко или

много е глупав. Ако има някакви изключения, то тия хора ще бъдат съвсем нещастни. Нали още Софокъл е казал: „Няма щастие без глупост.“ Тази мисъл е подкрепена с различни цитати и от Библията. Пред наметната с качулка глупост, качена на високия амвон, авторът извежда всички съсловия и посочва техните недостатъци, закононарушения, лъжа и лицемерие. Мнозина преди него са се възмущавали от разложението на висшите църковни служители на католическата църква, но и най-слабата критика е била наказвана с най-тежките и изтънчени средства на инквизицията. Еразъм въпреки това смело влага в устата на Глупостта най-острата критика. Читателят остава често с впечатление, че авторът е забравил своето прикритие и сам обвинява, като реалистично чертае картината на разложението в обществото и сочи онова, което е редно и право. Изпод шутовската качулка на Глупостта се леят слова, които допадат на всички и никой не се сърди.

Еразъм е хуманист. Той мечтае за утрешния по-добър ден на човечеството. Затова и неговата най-люта острога винаги има за цел не само да осмее, да изнесе на бял свят порока, но преди всичко да поправи. Той искрено вярва, че по тоя начин може да измъкне от блатото на порока нечестните, крадците, престъпниците и прелюбодейните монаси и да ги направи морално чисти, истинни и правдиви, и дори благодетелни. Затова той не споменава имена, макар че за тогавашния образован читател съвсем ясно е било кого има пред вид при отделните пороци и престъпления. Затова и стрелите на „Възхвала на Глупостта“ са ранявали по-люто от най-острия меч.

Първият превод на български език на „Възхвала на Глупостта“ е направен от Н. Райнов, вероятно през 1919 г. В него има известни пропуски на отделни изречения, думи и пасажки (предговорът не е преведен). Предлаганият превод е направен от латинския оригинален текст, издаден в Базел през 1780 г. Правени са сверявания с нови издания от 1893, 1947 г. и др. предимно за интерпункцията. Използуваният текст е много точен, чист и ясен, снабден е с обяснителни бележки на латински език и стари илюстрации.

Александър Милев

Издание:

Еразъм Ротердамски. Възхвала на Глупостта

Превел от латински: Александър Милев

Народна култура, София 1969

ΜΩΡΙΑΣ ΕΓΚΩΜΙΟΝ

sive

STULTITIAE LAUS

Desiderii Erasmi Roterdami

declamatio

BASILEAE MDCCCLXXX

Traduxit rx Latina Alexander Milev

Redactor Radco Radev

Editio NARODNA CULTURA

Serdicae MDCCCCLXIX

Редактор: Радко Радков

Художник: Владислав Паскалев

Худ. редактор: Васил Йончев

Техн. редактор: Радка Пеловска

Коректор: Наталия Кацарова

Дадена за печат на 5.XII.1968.

Печатни коли 14 3/4

Издателски коли 8,85. Формат 60X90/24

Издателски №34 (2477)

Поръчка на печатницата №1240

ЛГ IV

Цена 1,09 лв.

„Народна култура“ — София, ул. Гр. Игнатиев 2-а

Държ. полиграфически комбинат „Димитър Благоев“

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.